

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ.....	2
<i>I. Problem</i>	2
Alt Problemler	3
<i>II. Denenceler</i>	3
<i>III. Araştırmanın Amacı Ve Önemi</i>	4
<i>IV. Araştırmanın Yöntemi</i>	5
<i>Sayıtlar</i>	5
<i>Araştırmanın Sınırları</i>	5
İKİNCİ BÖLÜM	6
TASAVVUF VE KADIN	7
<i>I. İslâm Toplumunda Kadının Yeri</i>	11
<i>II. Sufilerin Kadına Bakışı</i>	15
A. Kadından Uzak Yaşama	16
B. Sûfilere Göre Evlilik.....	21
C. Kadın ve Erkeğin Birbirinin Ezasına Sabretmesi.....	23
D. Kadın ve Aşk.....	25
E. Sûfinin Ailesindeki Kadınlar	27
F. Tarikatlarda Kadın.....	29
G. Kadının Şeyh Olabilme Meselesi	35
H. Sûfî Kadın Menkıbeleri	37

<i>III. İslâm ve Tasavvuf Önderi Kadınlar</i>	38
A. Hz. Hatice	39
B. Hz. Fatıma	42
C. Hz. Aişe.....	44
D. Rabiâtü'l Adeviyye.....	47
E. Hafsa binti Sîrîn (ö.101/719).....	51
F. Nişaburlu Fatıma (ö. 849)	52
<i>IV. Günümüzdeki Yazar Sûfi Kadınlar</i>	53
A. Türk Yazar Kadınlar	53
1. Semiha Ayverdi (ö. 1993).....	54
2. Nezihe Araz.....	55
3. Sevim Asımgil	56
4. A. Nuray Okyay.....	57
B. Batılı Araştırmacı Kadınlar.....	57
1. Margaret Smith	58
2. Annemaria Schimmel.....	58
3. Irene Melikof	60
4. Michaela Mihriban Özelsel	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	65
MEVLÂNÂ VE KADIN	65
I. Mevlânâ'nın Hayatı.....	66
II. Mevlânâ'nın Kadına Bakışı.....	76
III. Mevlânâ'nın Aile Hayatında Kadın.....	78
A. Hanımları	79
B. Gelinlerine Özel Tutumu	81
IV. Mevlevîlikte Kadının Rolü	83
V. Meşhur Mevlevî Kadınlar	86
VI. Mevlânâ'nın Eserlerinde Kadına Bakışı	89
A. Kadının Yapısı ve Ruhu.....	91

B. Kadının Yüceliği	95
C. Erkek ve Kadının Denklığı	97
D. Kadının Yaratılış Gayesi.....	97
E. Kadın ve Evlilik	99
F. Kadının Annelik Vasfı	101
G. Kadının İmanı ve Takvası	102
H. Kadının Fitne Sebebi Olabilmesi	106
<i>VII. Mevlânâ'nın Müstehcen Hikâyelere Bakışı.....</i>	111
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	120

ÖNSÖZ

İslam tasavvufu, topluma cinsiyet ayrımı yapmadan ahlâklı, erdemli ve dürüst fertler yetiştirmeyi gaye edinmiş; insan olmanın farkında olup kulluğun idrakine varmayı sağlamıştır. Susayan gönülleri maneviyat pınarlarıyla beslerken, bunu sadece erkeklere has değil, toplumun yarısını meydana getiren kadınları da içine alan bir anlayışla gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Tasavvuf kadına verdiği değerle adeta Hz. Peygamber dönemine duyulan özlemi hayata geçirmiştir. Ancak tasavvufun manevi cazibesine kapılıp tekke ve dergâhlardaki faaliyetlere katılmak isteyen kadınlara toplumun bir kısmının psikolojik baskısı görünmez bir set çekmiştir. Bu yüzden tasavvuf kültüründe genellikle erkek sûfilerin isimleri ön planda olmuştur. Nadir olarak kadın sûfilere mahsus eserler bulunsa da, ilk kadın sûfi Rabia ile birlikte kaynaklarda sınırlı sayıda kadına yer verilmiştir.

Mevlânâ ise, kadını toplumun temel unsurlarından biri olarak görmüş ve onun tecrit edilmesini hoş karşılamamıştır. Kadınların tasavvufi atmosferi teneffüs etmesine sıcak bakmıştır. Mevlânâ, kalabalıklar içinde doğruya ve güzele yönelen, hayatın anlamını kavrayan, bununla yetinmeyip bu önemli gerçeği orijinal üslûbuyla dünyaya duyuran ender şahsiyetlerden biridir. Ölümünün üzerinden uzun yıllar ve asırlar geçmiş olmasına rağmen onun insanlığa sunduğu mesaj tazeliğini korumaktadır. Feminizm, kadın hakları, kadının toplumdaki yeri ve kadının kimliği konusunda yerli yabancı pek çok ismin yaklaşımlarını okuyor ve değerlendiriyoruz. Kendi geleneğimizde kadına hak ettiği değeri veren isimlerden biri olarak Mevlânâ'nın yaklaşım tarzını da yakından tanımak mecburiyetindeyiz. Dolayısıyla Mevlânâ'da kadının yerinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Genelde tasavvuf kültüründe, özelde Mevlânâ'da kadın konusunu ele alan bu araştırma, dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde; araştırmanın problemi, alt problemleri, denenceleri, amaç ve önemi, yöntemi, sayıtları ve sınırlılıkları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde; kadının tasavvuf kültüründeki yeri, sûfilerin kadına, evliliğe bakışı, sûfilerin kadından uzak yaşaması, kadın ve erkeğin birbirinin ezasına sabretmesi, kadın ve aşk, sûfi ailesindeki kadınlar, tarikatlardaki kadınlar, kadının şeyh olabilme meselesi ve sufi kadınların menkıbelerinden bahsedilmiştir. Ayrıca seçkin İslâmî ve tasavvuf önderi kadınların ve

günümüzde eli kalem tutan Türk ve Batılı sufî kadınların birkaç tanesinin hayatı üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde; Mevlânâ düşüncesinde kadın konusuna geçmeden önce Mevlânâ'nın hayatı, Mevlânâ'nın aile hayatındaki kadınlar, yani hanımları ve gelinleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Mevlevilikte kadının rolünden, meşhur Mevlevî kadınlardan bahsedilmiştir. Ayrıca Mevlânâ'nın eserlerinde kadınla alakalı bölümler, beyit ve gazeller incelenmiş ve yorumlanmıştır. Dördüncü bölümde; araştırmadan çıkan sonuçlar değerlendirilmiş ve yararlanılan kaynaklara yer verilmiştir.

Bu araştırmanın her aşamasında teşvik ve yardımlarını, kaynak teminindeki destek ve yöntem açısından fikirlerini, katkı ve desteklerini lütfeden hocam Doç. Dr. Kadir ÖZKÖSE'ye, araştırmanın tamamlanmasında beni maddi-manevi yönden destekleyen aileme ve M.Fatih'e sevgi ve saygıyla sonsuz teşekkür ederim.

TÜLAY TOKMAK
SİVAS - 2006

KISALTMALAR

- (a.) : Aleyhisselam
Bkz. : Bakınız
(c.) : Celle celaluhu
çev. : Çeviren
DİB. : Diyanet İşleri Başkanlığı
Hz. : Hazreti
haz. : Hazırlayan
MEB. : Milli Eğitim Bakanlığı
(r.) : Radıyallahu anhu
sad. : Sadeleştiren
(s.) : Sallallahu Aleyhi ve sellem
TDV. : Türk Dil Vakfı
ter. : Tercüme eden
vb. : Ve benzeri
vs. : Ve saire

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın konusu ana hatlarıyla tanıtılmıştır. Araştırmanın problemine, sayılılara, sınırlılıklara, araştırmanın amaç ve önemine yer verilmiştir. Aynı zamanda araştırmada izlenen yöntem hakkında da bilgi verilmiştir.

I. Problem

Kadın eşref-i mahlûkat olarak yaratılan insanın bir bütünüdür. Dünya üzerindeki serüveni erkeklerle aynı anda başlamış, onunla aynı zorlukları aşmış, aynı güzellikleri yaşamış, birbirlerinin eksiklerini tamamlayarak insan bütününe oluşturmuşlardır. Kadına yüklenen sorumluluk ve sağlanan hak ve özgürlükler, eşleriyle eşit düzeyde olmasa da çok bariz farklılıklar arz etmektedir. Az da olsa mevcut olan farklılıklar kadın ve erkeğin fiziksel yapısından kaynaklanmaktadır. İnsanın bânînini oluşturan ruh yapısı ise her ikisinde de aynıdır.

İslâm dini kadının hak ve sorumluluklarını dengede tutmuş, kadının sömürülmesine tavır koymuştur. Bu gerçek hakkında önyargı ile hareket eden kimi araştırmacılar İslâm'ın kadına haksızlık yaptığı, onu geri plana attığı fikrini öne sürmüş ve özellikle XX. yüzyılda gerek batı, gerekse Türkiye'de ve diğer İslâm dünyasında eserler ortaya konmuştur. Meselenin gerçek boyutu derinlemesine incelendiğinde İslâm'ın yaklaşımında kadına yapılan bir haksızlıktan bahsedilemez. Aksine onu muhafaza edip sosyal adaletin gereğine riayet ettiği görülmektedir.

İslâm düşüncesinin bir parçası olan Tasavvufa göre ise tek tip kadın imajından bahsetmek doğru değildir. Şu var ki tasavvufta kadın, genel olarak “nefs” ve “dünya” ile özdeşleştirilip kaçınması gereken “dünya süsü” olarak sunulmasına rağmen, diğer İslâmî ilim dallarındaki statüsünden daha liberal bir durumda karşımıza çıkar. İkinci hicri asırdan itibaren kendilerine has tekke ve zaviyeleri olan, şeyhlere mürit olup tekke müdavimleri arasına giren ve hatta daha sonraları (örneğin Mevlevilikte) halife olan kadınlar vardır.

Mevlânâ, insana değer veren, bütün insanları seven birisi olarak, kadına ve kadınlığa büyük önem vermiştir. Onun bu konudaki düşünceleri, dünyanın birçok yerinde bugün bile etkisini sürdüren genel kanaate göre çok ileri seviyedir. Mevlânâ, hayatında Kur'an ve Sünnet'ten bir adım ve bir nefes dahi ayrılmamaya çalışmıştır. Bu iki ana kaynağın dışında bir şey ona isnat edilecek olunursa, buna üzüleceğini ifade etmiştir. Mevlânâ'yı iyi anlayabilmek için yaşadığı yüzyılda meydana gelen hadiselerin de çok iyi tetkikinin yapılması gerekmektedir. Bu itibarla; Mevlânâ'yı sadece şiirlerindeki âhenkte arayan, kabuğu öz zannedenlerdir. Onun düşüncelerini iyi ifade etmek için onu anlamaya çalışmak gerekmektedir.

Açıklanan bilgilerle çalışmanın ana problemini Mevlânâ Düşüncesinde Kadın oluşturmaktadır. Çünkü dar görüşlüler onun bu konudaki hoşgörüsünü anlamakta zorluk çekerlerken, öte yandan dinler üstü, hatta dinle ilgisiz bir dünya vatandaşı gibi kabul etmek isteyenler ise onun İslâmî kimliğini gölgelemek istemişler, kadınlarla ilgili görüşlerini saptırmışlardır. Dolayısıyla Mevlânâ'nın kadına verdiği değer, kadının konumuna yaklaşımı, eserlerindeki kadınlıkla ilgili ifadelerin açıklanması araştırılması gereken bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alt Problemler

1. Tasavvuf bir bakıma geniş bir zaviyeden bakmayı öğrenmektir. Peki, bu geniş zaviyeden bakılınca kadın nasıl görülüyor?
2. Sûfîler kadının tasavvuftaki yeri hakkında neler düşünmüşlerdir?
3. Sûfîlikteki manevi yolculukta ve ruhi yükselişte kadının durumu, özellikle erkek veliler karşısındaki durumu nedir?
4. Mevlânâ'nın ailesindeki kadınlara yaklaşım tarzı nasıldı?
5. Mevlânâ'nın kadın müritleri var mıydı, onlarla ilişkisi nasıldı?
6. Mevlânâ yazdığı eserlerde kadından nasıl bahsetmiştir?

II. Denenceler

1. Sûfîlerin kadına bakış açıları muhteliftir.

2. Mevlânâ kadını cemiyetin bir unsuru olarak ele almıştır.
3. Mevlânâ kadına ve kadınlığa büyük önem vermiştir.
4. Mevleviliğin bariz özelliklerinden biri de kadınların şeyhlik makamına yükselmesidir.

III. Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Araştırma, genelde mutasavvıfların özelde Mevlânâ'nın kadına bakış açısını, tasavvuf tarihi içinde kadının yerini betimlemeyi amaçlamaktadır. Zira Mevlânâ'nın görüşleri tasavvuf anlayışında büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda Mevlevilikte kadın sûfilerin ayrı bir yeri vardır.

On üçüncü yüzyıl Anadolu'sunda yetişen Mevlânâ, fikirleri ve eserleriyle hâlâ güncelliğini korumaktadır. O, eserlerinde hep insanı işlemiş, insanı Allah tarafından yaratılan en yüce varlık olarak değerlendirmiştir. Kadın ve erkeğin birbirini tamamladığına dikkat çekmiştir. Kadını toplumdaki soyutlamanın yanlış olduğunu, ona yaklaşırken duygularını bilerek yaklaşılması gerektiğini belirtmiştir. Mevlânâ'nın bu fikirlerinde, mensup olduğu Türk-İslâm kültürünün yansımaları vardır. Tarih incelendiğinde kadına millet olarak Türklerin, din olarak da İslâm'ın değer verdiği açıkça görülür. Ancak, dün kadını ikinci plâna atan ve ona sadece cinsel bir obje olarak bakanlar, günümüzde kadın haklarının savunucuları olmuştur. Müslüman kitlelerin bu gerçeği fark edip sahte kadın hakları savunucularının, kadını şu anda nasıl bir bataklığa sürüklediğini ve İslâm üzerine yapılan yargısız infazları görmeleri gerekmektedir. Bu çerçevede Mevlânâ'nın görüşlerinin analiz edilmesi, gerek Mevlânâ gerekse İslâm'ın kadına verdiği değer ve önemin ortaya konulması gerekmektedir.

Biz bu çalışmamızda, *Mesnevî*'den hareketle diğer eserlerini de gözden geçirerek, mütefekkirin görüşleri doğrultusunda kadına verdiği önemi incelemeye çalışacağız. Çalışmamızın amacı, Mevlânâ'nın kadınla ilgili görüşlerini, gelecek nesillere sunabilmektir. Bu araştırmada elde edilecek bilgiler Mevlânâ düşüncesiyle ve sûfilerin gözüyle kadına bakışın anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

IV. Araştırmanın Yöntemi

Öncelikle konu ile ilgili literatür taraması yapılacaktır. Konuyla ilgili kaynakların incelenmesi, bilgilerin toplanması ve analizi şeklindeki bu araştırmada sınırlar çizilerek eldeki imkânlar ölçüsünde bilgiler sistemli bir şekilde sunulmaya çalışılacaktır. Ayrıca tümevarım, tümdengelim, metodolojik anlama yöntemi, çok yönlü okuma ve eleştirel bakış açısı ile bilimsel tetkikte bulunulacaktır.

Araştırılan konu çeşitli boyutlarıyla ortaya konulacak, yararlanılan kaynak eserler dipnotlarda ve kaynakça kısmında gösterilecektir.

Sayıtlar

1. Bu araştırma için seçilen yöntem, araştırmanın amacına, konusuna ve problemine uygundur.
2. Tasavvufta kadının yeri konusunda yapılmış çalışmalar vardır.

Araştırmanın Sınırları

1. Bu araştırma kadının tasavvufî boyutu ile sınırlıdır.
2. Araştırma, ulaşılabilen Türkçe ve Arapça Tasavvuf kaynakları, Mevlânâ'nın kendi eserleri ve Mevlânâ hakkında yazılmış eserlerle sınırlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM
TASAVVUF VE KADIN

TASAVVUF VE KADIN

Tasavvuf, İslâm'ın ruh hayatı ve İslâm Peygamberi'nin şahsında temsil ettiği manevî otoritenin, kurumsallaşmış ve günümüze kadar yaygınlaşarak gelmiş şeklidir. Manevî otoriteden kastedilen Hz. Muhammed'in Kur'an-ı Kerim'de "*Üsve-i Hasene*"¹ şeklinde ifade edilen örnek kişiliğidir.² Tasavvuf İslâm hayatının ve kültürümüzün bir parçasıdır. Ortaya çıkışından bu yana daima ilgi odağı olmuştur. Bugün de gerek düşünce sistemi olarak, gerekse hayat tarzı ve terbiye biçimi olarak hem ilgi çekmekte, hem de çeşitli tartışmalara konu edilmektedir.

Tasavvuf, herkesin farklı farklı tarifini yaparken, bazen güzel bir bahçeye, bazen bir muammaya dönüşen, üzerinde en çok konuşulan, tartışılan, fikir yürütülen, olumlu ya da olumsuz yargılarda bulunulan konuların başında gelmektedir.

Tasavvuf, bazı İslâm âlimleri kabul etmek istemeseler de, "İslâm Mistisizmi" olarak ele alınabilir; yani İslâm dininin geliştirdiği, kendisini, mistisizm gibi her türlü dini kayıttan uzak tutan mistisizm değil de İslâm'la kayıtlı gören mistik bir hareket olarak ele alınabilir.³ Tasavvuf, İslâm ilimlerinin zirve noktası, zübdesi ve özü olarak ifade edilmiştir.⁴

Tasavvufun birçok tarifi vardır: Bunlardan bazılarına göre;

"Tasavvuf, nameyi hestiyi dürmek, gönül tahtında sultan olmak, saray-ı sırda sultan olmak, katreyken ummana dönüşmek ve belki "Ha" ile "Kaf" (Hakk) olmaktır."

Daha değişik bir tarif, mesela Mâruf el-Kerhî'nin (ö.200/816) tarifi ile tasavvuf, "*Hakikatleri almak ve insanların elindekinden umudu kesmektir.*" Veya Ebu'l Hüseyin en-Nurî'nin (ö.295/97) tarifiyle tasavvuf, "*Hakk için nefsin bütün arzularını terk etmektir.*"⁵

---

¹ Ahzab 33/21.

² H.Kamil, Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2000, 11.

³ Hülya, Küçük, "Tasavvufta Kadın", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:7, Konya 1997, 389.

⁴ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 17.

⁵ Bkz. Ethem Cebecioğlu, "Prof. Nicholson'ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIX, Ankara 1987, 387-406.

Tasavvuf, Allah dışındaki şeylerden kalbi temizlemek, eldekileri dağıtmak ve başkalarının değerlendirmelerine fazla önem vermemektir.⁶

Tasavvuf ahlâktır, gönül terbiyesidir, ruh temizliğidir. İnsanın iç dünyasının güzelleşmesi ve neticede Allah'a aşık olmaktır.⁷

Tasavvuf, halkın hoşnutluğunu kazanmak ve ebedî saadete ermek için nefisleri temizleme, ahlâkî iç ve dış tenvir, suret ve sîreti tezkiye hâllerinden bahseden bir ilimdir.⁸

Kısaca tasavvuf, müslümanın ruh hayatının aynasıdır, insanın ruhu gibi geniş bir alandan yükselişin başlamasıdır. Tasavvuf, bir bakıma geniş bir zaviyeden bakmasını da öğrenmektir. Peki, bu geniş zaviyeden bakınca kadın nasıl görünüyor? Kadının bu bahçedeki konumu ne? Sûfiler kadınlar hakkında ne düşünüyor? Sûfilikteki manevî yükselişte kadının durumu nedir?

Tasavvuf, topluma cinsiyet ayrımı yapmadan ahlaklı, erdemli ve dürüst bireyler yetiştirmeyi gaye edinmiş, insan olmanın farkına varıp kulluğun idrakinin gerçekleşmesine uğraşmıştır. Susayan gönülleri maneviyat pınarlarıyla beslerken, bunu sadece erkeklere has değil, toplumun yarısını meydana getiren kadınları da içine alan bir anlayışla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Kadınların dinî ve toplumsal hayat içerisinde yer edinmesine tasavvufî düşüncenin öncelikli tutum sergilediği görülmektedir. Mutasavvıflara göre manevî yaşamda cinsiyet ayrımı yoktur.

Farkındalığın başlangıcından bu yana, gerek erkek gerek kadın olsun insanlar, varlığın kaynağına geri dönüş, onu tanıma ve onunla bir olma yolunda yürümüşlerdir. İki tarafta kendini değişik biçimler içerisinde bulsa da, nihayetinde hakikatin içerisinde erkek ve kadın yoktur, yalnızca hakikat vardır. Tasavvuf geleneğinin içerisinde bu gerçeğin algılanması, kadınların manevî olarak olgunlaşmasını gerçekleştirmiştir.⁹

Sufilerin yegâne referans kabul ettikleri Kur'an'ın pek çok yerinde Allah (c.) hem mümin kadınlar hem de mümin erkeklerden birlikte söz eder. Bu teşvik edici sözlerin önemi, kadın ve erkeğin iman açısından eşit olmasıdır. Örneğin her ikisi de

⁶ Ebubekr Ahmed b. Hüseyin Musa el-Beyhâki, *Kitâbü'z-Zühd*, çev: Enbiya Yıldırım, İstanbul 2000, 23.

⁷ Mustafa, Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, İstanbul 2002, 16.

⁸ Mahir, İz, *Tasavvuf*, İstanbul 1995, 30.

⁹ Camille Adams, Helminski, *Sûfî Kadınlar-Saklı Bir Hazine*, İstanbul 2004, 23.

Kur'an'da genelde yan yana belirtilir. *“Muhakkak ki müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, itaatkâr erkekler ve itaatkâr kadınlar, sadık erkekler ve sadık kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, (Allah'a) gönülden bağlı (mütevazı) erkekler ve (Allah'a) gönülden bağlı (mütevazı) olan kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve ırzlarını koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar var ya; işte bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”*¹⁰

Peygamberimiz (s.)'in: *“Allah sizin şekillerinize değil niyetlerinize bakar.”*¹¹ hadisindeki ana fikir, hakikate doğru yükseliş yolunda nihâ olarak hesaba katılan şeyin, et ve kandan oluşan madde değil kalbin işleyişidir. Dahası tüm büyük sûfiler, ilahî aşk yoluna girmiş bir kadının, pasif olma anlamında “dişi” diye addedilmemesi, yerine salt insanlığı ile anılması gerektiği yolunda sağlam bir kanıya sahiptirler.¹²

Kadın konusundaki yaklaşımlar çağlara, bölgelere, kavimlere, tarikatlara, sûfi düşünürlerin eğilimlerine, meşreplerine ve mensup oldukları tarikatlara göre bazen fazla ama çoğunlukla az farklılık göstermektedir.¹³ Bu görüşlerde benzer ve farklı yönler olduğu gibi çelişkilerde vardır. Bazen aşağılanmada en aşağı noktaya indirilen kadın, bazen de yüceltilerek melek derecesine çıkarılmıştır. Bu sebeple sûfîlerin bu konudaki fikirlerini kesin hatlarla bir noktada toplamak söz konusu olamamaktadır.¹⁴

Bilindiği gibi insan, içinde bulunduğu ortamla etkileşim halindedir. Geniş kitlelere ve coğrafyaya yayılmış olan sûfi düşünürler, sahip oldukları kültürlerin etkisiyle hemen her konuda birbirlerinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bütün aykırı görüşlerine rağmen tasavvuf ve tarikat ehli kadın konusunda ileri sürülen farklı görüşleri büyük bir hoşgörüyle karşılamış, yapılan haklı eleştirileri olgunlukla değerlendirmiş ve değişik görüşlerden kendi hesabına yararlanmayı, bu konudaki görüşlerini derinleştirmeyi bilmişlerdir. Bu konuda da ayrı ayrı yorumlara sahip olmaları normal

¹⁰ Ahzâb 33/35.

¹¹ Ebul Hüseyin Müslim, Sahih Müslim, Birr bölümü, 10.

¹² Lale, Bahtiyar, *Bir Melek Olmak “Amerikalı Sûfi Kadınlar”*, çev: Orhan Düz, İstanbul 2002, 20–21.

¹³ Süleyman, Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, İstanbul 1998, 7–8.

¹⁴ Fatma, Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1997, 6.

karşılanmalıdır. Ancak dikkati çeken husus, aynı mutasavvıfın kadınla ilgili düşüncelerinde zıtlıkların da olabilmesidir. Bu durum, sūfîlerin tasavvuf yolunda aldıkları mesafelerin, ulaştığı oldukları manevî mertebelerin, içinde buldukları hâllerin ve kazandıkları tecrübelerin tabii bir sonucu olarak değerlendirilebilir.¹⁵

Mutasavvıfların ve tarikat ehlinin kadın konusundaki görüşlerinin önemli ölçüde dinî, ahlakî ve insanî değere sahip olduğu muhakkaktır. Birçok sūfî şehvet ve cinsiyeti bir yana bırakarak kadına sırf bir insan olarak bakabilmiştir ve bu oldukça ileri bir aşamadır.¹⁶

Aslında tasavvufta kadın diye tek tip bir kadın imajından bahsetmek de doğru değildir; zaten tasavvuf sübjektif yorumlarla dolu olduğundan bu mümkün de değildir. Şu var ki tasavvufta kadın, genel olarak nefis, dünya, heva ve heves ile özdeşleştirilip kaçınması gereken “dünya süsü” olarak¹⁷ sunulmasına rağmen diğer İslâmî ilim dallarındaki statüsünden daha liberal bir durum da karşımıza çıkar.

Tasavvuf tarihine damgasının vurmuş kişilerden biri de Rabiâtü'l-Adeviyye (ö.185/801)'dir. Zühd ve Allah korkusundan ibaret olan ilk dönem tasavvufunun, Allah aşkı ve Allah'a kavuşma arzusu duygularıyla zenginleştirerek gelişmesine yardımcı olan odur.¹⁸ Rabia'dan başka daha birçok “rahibe” ve “sūfîye” adıyla bilinen hanımlar vardır. Ancak tasavvuf tarihi kitapları kadın sūfîlere yeterince yer ayırmamış, onlardan bahsetmeyi sanki İslâm adabına aykırı saymışlardır. Meselâ tasavvuf ve tasavvuf tarihinin önemli eserlerinden olan Kuşeyrî'nin *Risâle*'sinde kadın sūfîlerden hiç söz edilmez.¹⁹

Kadın sūfî olarak sadece Rabia'yı kitabına alan Feriduddin-i Attar (ö.618/1221) da, kadının Hak yoluna girdiği zaman artık erkek sayılacağını *vurgulayan* açıklamasını yapmıştır. “*Neden onu erkek veliler arasında zikrettin dersen derim ki hadiste de*

¹⁵ Altuntaş, *Tasavvufta Kadın*, 6.

¹⁶ Uludağ, *Sūfî Gözüyle Kadın*, 12.

¹⁷ Necmettin, Bardakçı, “Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın”, *Araştırmalar, İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Sayı:13, Isparta 2005, 32.

¹⁸ Ebu Nuaym el-İsfahani ve Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzi, “Hilyetu'l-Evliyâ ile Sıfatü's-Safve”, *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, çev: Said Aykut-Enver Güneç-Yahya Atak-Abdülhamid Birişik-Fuat Aydın, İstanbul 1996–2000, V/449; Cavit Sunar, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ankara 1978, 17.

¹⁹ Küçük, “Tasavvufta Kadın”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:7, 391.

zikredildiği gibi 'Allah sizin şekillerinize değil niyetlerinize bakar'²⁰ Dinin üçte ikisini Hz. Aişe'den öğrenmek mümkün de onun cariyelerinden –manevi kızlarından- öğrenmek neden mümkün olmasın. Bir kadın hak yolda yürürse artık o, erdir.²¹ Yine Beyazıd Bistami (ö.261/875)'nin, Nişaburlu Fatıma (ö.?) hakkında: “Ömrümde bir erkek, bir kadın gördüm, bu kadın Fatma idi.” , “Manevî yolculuğumda hiçbir menzilden kendisine söz açmadım ki o, bu menzile daha evvel varıp onu apaçık görmemiş olsun.” dediği aktarılır.²²

İlk tekke müdavimleri ve kurucuları arasında kadınlar da vardır. İlk zamanlarda evlerinde tasavvufî sohbetler yapıp, zikir meclisleri kuran hanımlar, daha sonra örgütlenip, kendilerine ait tekke ve zaviyeler kurmuşlardır. Fatma bintü Hüseyin, Hafsa bintü Sirin, Fatma bintü Abbas, Cevriye adında bir hanım ve Evhadüddin Kirmani'nin kızı Eymene Hatun kendilerine ait tekkelerde hemcinslerine sohbet eden, zikir yaptıran, tasavvufî fikirlerini yaymaya çalışan kadınlardandır. Kadınlar sadece kendileri için tekke kurmakla yetinmemişler, maddî imkânlarla sahip olan sûfiyeler, sûfiler için de tekkeler kurmuşlardır. Ebû İshak Kazenurî'nin müridesi Faris, bir hankah yaptırıp, dervişlerin hizmetine sunmuştur.²³ İslâm âleminin çeşitli yerlerinde hanımlar tarafından inşa ettirilip, vakfedilen pek çok tekke mevcuttur. Başlangıçta erkeklere ait olup, daha sonra şeyhin halifesi sıfatıyla hanımların yönetimine geçen ve kadınlar tekkesi haline gelen ve son asırlara kadar faaliyette bulunanlar da vardır.

Biz kadın sûfiler hakkındaki bilgilerin birçoğunu dolaylı yollardan öğreniyoruz. Buna rağmen gerek kadınların tarikatlardaki statüsü ve gerekse bazı sûfilerin kadınlar hakkındaki görüşleri Tasavvuf geleneğinin kadına verdiği değeri açıkça göstermektedir.

I. İslâm Toplumunda Kadının Yeri

Erkek kadın, sınıf renk farkını ortadan kaldıran İslâm'la birlikte, kadına insan olmanın onuru iade edilmiştir. Kadın, insanî ifadesini ancak Kur'an'da bulmuştur.

²⁰ Müslim, *Sahihi Müslim*, Birr bölümü, 10.

²¹ Feridüddin, Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, çev: Süleyman Uludağ, İstanbul 1991,109.

²² Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 46.

²³ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 43.

Kur'an'da haklar bakımından cinsiyet ayrımı yapılmamıştır. Bunun yanında tarih boyunca zedelene kadın onurunu tamir etmek için, Kur'an'ın bir suresi kadınlar (Nisa) suresi olmuş, bir suresi bizzat bir kadının (Meryem) adını almıştır. Yine bazı ayetlerde özellikle kadınlara hitapta bulunarak insanî eşitlik sağlanmıştır.²⁴ Kadınla erkeğin doğuştan eşit olduğunu Kur'an-ı Kerim şöyle ilan etmiştir:

“Kadın-erkek, fakir-zengin, siyah-beyaz her fert, istisnası olmadan, kıyamet gününde Allah'ın huzuruna tek başına ve mutlak bir kul olarak gelecektir. Hiç bir ayırma olmayacaktır.”²⁵

“Ey insanlar, biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Şüphesiz ki Allah katında sizin en şerefliiniz takvaca en ilerde olanınızdır.”²⁶

“Ey insanlar, sizi bir ket candan yaratandan, ondan da yine zevcesini vücuda getiren ve ikisinden birçok erkek ve kadınlar türeten Rabbinizden korkun.”²⁷

“Ve sizi topraktan yaratması, sonra sizin insan olunca yeryüzüne yayılmanız, O'nun kanıtlarındandır. Ve yine sizler huzur ve sevgi içerisinde yaşayacaksınız diye kendi aranızdan eşler yaratması, O'nun kanıtlarındandır. Bunda iyi düşünen toplum için kanıtlar vardır.”²⁸

İslâm'ın Yüce Peygamberi de kadın erkek eşitliğini ve kadına verdiği değeri bazı hadis-i şeriflerinde şöyle ifade etmiştir: *“Sizin en hayırlınız; kadınlara karşı en iyi ve en nezaketli olanınızdır.”*²⁹ , *“Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır.”*³⁰

İslâm'ın Altın çağı (Asr-ı Saadet) olarak bilinen Hz. Peygamber (s.) döneminde kadın mezardan çıkarılıp insanca yaşama hakkına kavuşmuştur. Süreç tarikatlarla gelişen özgür düşünce ortamında tamamlanmış; kadın sadece onurunu kazanmakla kalmamış, yücelmiş ve yüceltilmiştir.

²⁴ Yunus Vehbi, Yavuz, *Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü*, İstanbul 1999, 57.

²⁵ Meryem 19/93–95.

²⁶ Hucurat 49/3.

²⁷ Nisa 4/1.

²⁸ Rum 30/20–21.

²⁹ Muhyiddin Nevevi, *Riyazü's-salihin*, çev. Kıvamüddin Burslan, Hasan Hüsnü Erdem, Ankara 1981, I/276, 320.

³⁰ Nevevi, *Riyazü's-Salihin*, I/274, 319.

Peygamberimizin getirdiği mesaj, ruh ve maddeyi, öz ve günlük yaşamı, erkek ve kadın cinsiyeti bir bütün olarak ele almıştır. Farklı kültürel yaklaşımlar bu amacın özünden sapmalar gösterse de, Kur'an'da Allah'ın nezdinde erkek ve kadının eşitliği gözler önüne serilmiştir.³¹ İslâm'ın ilk yıllarında kadın erkekle birlikte çalışmış, hatta savaflara bile katılıp, yaralıları tedavi etmiştir. Gerek aile hayatında, gerekse toplum hayatında kadın kocasının yanında, onun çalıştığı her işte çalışıp ona yardımcı olmuş, hem manen hem de madden ailesine destek sağlamıştır.³²

Kadının aşağılanmaktan tamamen kurtulması ve hiç değilse temel haklar açısından insan olarak erkekle eşdeğer sayılır hale gelebilmesi için toplumun hazmını ve evrimini gerektiren bir zamana ihtiyaç duyulması doğaldır. Hz. Peygamber (s.) kendinden sonra gelecek kuşakların ömrü içinde kadının şartlarını tamamen iyileştirecek sürecin tamamlanması için gereken temel birikimi sunmuştur. Bu birikim Kur'an-ı Kerim'in evrensel (güncel ve yerel değil) hükümleri ile "sünnet" olarak anılan Peygamber'i söz, davranış ve benimseyişlerinden örölü bir sistemdir. Ne var ki, İslâm dört halifeden sonra kısa zamanda tipik bir imparatorluk görünümü kazanınca Arapların köhne örfündeki kadın algılaması hızla geri dönmeye başlamıştır. Genel Emevi anlayışının hızla köhne Arap örfünü ihya etmeye yöneldiği bu süreçte kadınlarla ilgili bütün dinî veriler adeta kuralmış gibi sadece erkeklerin gönlünü hoş edecek şekilde yorumlama yolu tutulmuştur. Kadın artık kafeslik bir yaratık olmaya yönlendirilmiştir. Oysa bizzat Hz. Peygamber'in elinde bir İslâm ve hayat bilgini olarak yetiştirilen Aişe (r.), gelinen çağ için daha dün denebilecek kadar taze bir örnektir. Yine aynı şekilde Peygamber'in kızı Fatıma (r.) capcanlı duran sonsuz bir ilham kaynağıdır.³³

Oysa İslâm tarihinin en büyük imamlarından kadına karşı böyle bir şartlanma görmek mümkün değildir. Aksine kadını insan ve birey olarak saygın bir muhatap kabul eden ilk dönem din büyüklerinin miktar ve çapları, Peygamber'in başlattığı devrimi tamamlamaya yetecek bir dinamiktir. Ancak imparatorluk oluşturan siyasî kudretin ürettiği resmi din anlayışı baskın çıkmıştır. Buna karşılık pek çok sufi ve fakih toplumda

³¹ Helminski, *Sûfi Kadınlar*, 23.

³² Vedat Genç, *Mevlânâ ile İlgili Yazılardan Seçmeler*, İstanbul 1994, 261.

³³ Ömer Lütfi Mete, "Ve Allah Kadını Erdirdi" *www.sabah.com*. 15.01.2006, 11.35.

kadının konumuna ayrı bir önem vermiştir. Yetkin bazı kadın şahsiyetlerin kişiliklerinden istifade edenler arasında şunları örnek olarak verebiliriz: Hasan Basrî, meşhur Allah aşığı Rabia ile adeta bir ömür sohbet etmiş, ona evlenme teklifinde bulunmuş, reddedildikçe tekrarlamış, konuyu onunla müzakere etmiştir.³⁴ İbni Arabî'nin ilk on beş müridinin on dördü kadındır. Pek çok kadın âlim ve sûfiden ders alan bu büyük Endülüslü'nün ilk şeyhi de kadındır. Sevilla'lı Fatma Binti Müsenna müridi Arabî'ye şöyle der: “*Ben senin ruhânî annenim ve seni doğuran annenin ışığıyım.*”³⁵

Türk tarihine bakıldığında kadınların her dönemde içtimaî ve siyasî mevkileri açısından önemli bir konumda oldukları görülmektedir. Hunlar, Göktürkler, Uygurlar ve Oğuzlar'da hükümdar eşleri de hakanlar gibi soylu bir boydan seçilirlerdi. Kadınlar kağanların yanında kendilerine daha sonra hatun unvanı verilmek suretiyle her konuda söz sahibi idiler.

Türklerin İslâm'ı kabul etmesiyle kadınlara saygıları daha da artmıştır, çünkü Türkler, İslâm'ı kabul etmeden de kadınlarına büyük değer vermişler, eşlerini her zaman ön planda tutmuşlardır.³⁶ *Danışmendnâme*, *Dede Korkut* ve *Menakıbnâme* gibi eserler, Anadolu'da kadınların çok önemli siyasî, askerî ve sosyal faaliyetlerde bulunduğu dair örneklerle doludur.

Osmanlı'da ise kadınlar, Allah'ın bir emaneti olarak kabul edilmiş, anneliğin kutsal bir vazife olarak görüldüğü bir ortamda yaşamıştır. Sadece cinsel bir obje ya da iktisadi üretimin bir parçası olarak değil, bir kadın olarak sevilmiş, saygı görmüş ve takdir edilmiştir.³⁷ Osmanlı'da hiç kimse bir kadına el kaldırmaya kalkışmamış, hiçbir asker, isyan ve kargaşalık zamanında da olsa en şamatacı ve gürültücü kadına bile elini dokundurmamıştır. Koca, karısına karşı son derece nazik bir dost gibi davranmış, hele anaya karşı saygı sonsuz olmuştur.³⁸

³⁴ Mustafa Necati, Bursalı, *İstanbul ve Anadolu Evliyalari*, İstanbul 1992, II/504.

³⁵ Ömer Lütfi Mete, “Ve Allah Kadını Erdirdi” *www.sabah.com.*, 15/01/2006, 11:35.

³⁶ Yavuz, Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü, s.46; Genç, Mevlânâ ile İlgili Yazılardan Seçmeler, s.261.

³⁷ Aişe Aslı Sancar, *Osmanlı Toplumunda Kadın ve Aile*, Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı Yay., İst., 1999, 8-9.

³⁸ Sancar, *Osmanlı Toplumunda Kadın ve Aile*, s.37.

II. Sufilerin Kadına Bakışı

Ebu Nuaym'ın *Hilyetü'l-evliyâ'sı*, İbnu'l-Cevzî'nin *Sifetu's-safve'si*, en-Nebhânî'nin *Camîu kerâmâtî'l-evliyâ'sı*, Şaranî'nin *Tabâkatu'l-kübrâ'sı*, Mollâ Camî'nin *Nefahâtü'l-üins'ü*, Feridüddin-i Attar'ın *Tezkiretü'l-evliyâ'sı*, kadın sûfilerden bahseden kitaplardandır ki bunlarda da toplam 34 kadından bahsedilmiştir.³⁹ İbnu'l-Cevzî, kendi kitabını Ebu Nuaym'ın kitabıyla karşılaştırmış ve Ebu Nuaym'ı kitabında çok az sayıda kadın sûfilerden bahsettiği için eleştirmiştir. Böylece İbnu'l-Cevzî, kadınlara Ebu Nuaym'dan daha fazla yer verdiğini belirtmek istemiştir ancak İbnu'l-Cevzî'nin de kadınlardan yeterince bahsettiğini kabul etmek kadın sûfilerin hakkını yemek olur.⁴⁰ Bunlardan başka diğer tasavvufî kaynaklar az da olsa kadınlardan bahsederler. Ancak Ebu Abdurrahman es-Sülemî'nin (ö.412/1021) yazdığı ve ne yazık ki günümüze kadar yazma eserler arasında kalmış “*Zikru'n-nisveti'l-müteabbidati's sūfiyyat*” adlı eseri, sadece kadın velileri ele alması yönüyle ilk ve orijinal bir eserdir.⁴¹ Bilindiği gibi erkeklerin zühd ve tasavvuf hayatına dair bolca bilgi veren kaynaklar maalesef zahidâne ve sūfiyâne hayat yaşayan kadınlar hakkında çok cimrice malumat vermişlerdir. Hâlbuki Tasavvuf tarihinin ilk ve zirve isimlerinden Rabiatü'l-Adeviyye adlı meşhur sūfi, bir kadındır.

Aslında Tasavvufun manevî cazibesine kapılıp tekke ve dergâhlardaki faaliyetlere katılmak isteyen kadınlara toplumun psikolojik baskısı görünmez bir set çekmiştir. Bu yüzden tasavvuf kültüründe genellikle erkek sûfilerin isimleri ön plandadır. Nadir olarak kadın sûfilere mahsus eserler bulunsa da, ilk kadın sūfi Rabia ile birlikte kaynaklarda sınırlı sayıda kadına yer verilmiştir.⁴² Buna rağmen, gerek kadınların tarikatlardaki statüsü ve gerekse bazı sûfilerin kadınlar hakkındaki görüşleri oldukça ilginçtir. Bazı sûfilerin kadına bakış açısını araştırdığımız zaman, tasavvuf geleneğinin, feministleri kışkıracak bir birikime sahip olduğunu görürüz.⁴³ Yine de

³⁹ Helmski, *Sūfi Kadınlar*, 55.

⁴⁰ Küçük, “Tasavvufta Kadın”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:7, 391.

⁴¹ Mustafa Aşkar, “Ebu Abdurrahman es-Sülemî'nin “*Zikru'n-nisveti'l-müteabbidati's sūfiyyat*” Adlı Eserinde Kadın Sūfilerin Yeri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1997, VII/405.

⁴² Bardakçı, “Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın”, *Arayışlar, İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Sayı:13, 32.

⁴³ Küçük, “Tasavvufta Kadın”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:7, 392.

İslâm kültür ve düşünce tarihinde kadına en çok değer veren ve kucak açan disiplin, tasavvuf olmuştur. Zaman ve menfaatler İslâm'ın kadın telakkisini ne kadar tahrif ederse etsin, bu telakkinin en büyük delili Kur'an-ı Kerim'dedir. Orada hitaplar “mü'minin ve mü'minat, salihin ve salihat” diye tefriksiz yapılmış ve mü'mine ve saliha kadınlar mü'min ve salih erkeklerden ayrılmamıştır. İslâm'ın ilk zamanlarında kadın içtimai hayatın her safhasında erkekle beraber yer almış, hatta gazalara bile fiilen iştirak etmiştir.

A. Kadından Uzak Yaşama

Zühd hayatının şartlarından biri olarak kabul edilen kadından uzak yaşamak ilk olarak ashab arasında görülmektedir. Abdullah b. Amr gündüzleri oruç tutuyor geceleri de ibadetle meşgul oluyordu. Bu durum Hz. Peygamber (s.)'e arz edilince; “*Vücudunun ve hanımının senin üzerinde hakları vardır.*”⁴⁴ diyerek bu durumdan onu menetmiştir.⁴⁵ Kendini hanımlarından tamamen tecrit etmek isteyen Osman b. Maz'un yine Hz. Peygamber (s.) tarafından evliliğe teşvik edilmiştir.⁴⁶ Ancak bütün bu engellemelere ve ikazlara rağmen, başlangıcı hicri birinci asrın sonlarına ve ikinci asrın ilk çeyreğine dayanan mücerretlik hayatı, her dönemde kendini göstermiş hatta bunun İslamî yaşantının bir gereği olduğunu savunan sûfilere rastlanılmıştır.

Tabiîn imamlarından ve tasavvuf ahlâkının ilk temsilcilerinden kabul edilen Hasan Basri (ö.110/778), Said b. Cübeyr'e (ö.?) başı örtülülerle düşüp kalkmaması için nasihatte bulunmuş, yine o; “*Allah bir kulu için iyilik isterse onu kadın ve malla meşgul etmez.*”⁴⁷ demiştir. Bu anlayış hicri sekizinci asırda Horasan, Irak ve Suriye'de yaşayan bazı sûfilere tesir etmiş, bu yaşantıyı tercih edenlerin sayısını artırmıştır. Söz konusu zihniyetin etkisinde kalanların en meşhurlarından biri de İbrahim b. Ethem

⁴⁴ Nevevi, Riyazü's-Salihin, I/274, 319.

⁴⁵ Uludağ, *Sâfi Gözüyle Kadın*, 17.

⁴⁶ El-İsfahani, *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, I/237; Süleyman, Derin, “Tasavvufi Yolda İlerlemeye Bir Engel Olması Açısından Evliliğin Reddi ve Manevi Evlilik”, *Tasavvuf Dergisi*, Sayı:6, Ankara 2001, 215.

⁴⁷ Muhammed b. Muhammed Gazali, *İhya-u Ulumi'd-din*, çev. A.Serdaroğlu, İstanbul 1975, II/66.

(ö.161/777)'dir. O saltanatı ve ailesini terk etmiş, yıllar sonra Mekke'de aile fertleriyle karşılaştığı halde kendisine fitne olabileceği endişesiyle onları tanımazlıktan gelmiştir.⁴⁸

Tasavvufî yaşantıda son derece temkinli ve itidal üzere olan Cüneyd-i Bağdadi (ö.297/909): "*Seyri sülûka yeni başlayan müritlere yaraşan namazda ihtiyaç duyacakları -fatiha ve ihlas hariç- hiçbir şey öğrenmemektir. Bir mürit evlenir ve kazanç peşinde koşarsa ondan hayır gelmez.*"⁴⁹ diyerek henüz işin başında olanları bu davranıştan men etmiştir. Ama bu engelleme sınırlıdır. Belli bir dönem içindir. Yani seyri sülûk aşaması tamamlanana kadardır.

Evlilikle dünyaya bağlanmayı eşit seviyede gören Ebu Süleyman Daranî (ö.215/830); "*Evlenip de eski halini muhafaza eden hiçbir müridi görmedim*"⁵⁰ demiş, Cüneyd'in ifade ettiği hususlara değinerek, bu meşguliyetler arasında sahip olunan ruh hâlinin, ibadetlerden duyulabilecek manevî haz ve kalp huzuruna engel olduğunu savunmuştur. Suriye sûfîlerinden olan İbrahim Cil'nin (ö.?) evliliği bu düşüncüyü pekiştirmektedir. Nakledildiğine göre o, sevdiği kızla evlenmiş, sahip olduğu halini muhafaza edemeyip kalp huzurunu kaybedince Allah'a dua etmiş, bu münacatının akabinde hanımı hastalanıp vefat etmiştir.⁵¹

Bir dervişe niçin evlenmediği sorulunca, "*Kadınların ıslahı ricâlin işidir. Ben henüz ricâl yani gerçek adam seviyesine gelmedim ki*"⁵² demiştir. Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi marifette istenilen seviyeye ulaşamayan müritlerin Allah'tan başka bir şey ile meşgul olmaları Allah'tan ayrı düşmelerine sebep olmaktadır. Sûfîlerin çoğunluğu bu kanaati taşımıştır.

Bazı rivayetlere göre, Âdem (a.) oğulları Hâbil ve Kâbil arasındaki kurban kavgasına neden olan ve uğruna yeryüzünde ilk cinayetin işlendiği varlık kadındır.⁵³ Allah Harut ve Marut isimdeki meleklerle azap etmeyi dileyince onları kadın aracılığı ile fitneye düşürmüştür. Günümüze gelinceye kadar din ve dünya ile ilgili bütün

⁴⁸ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 17.

⁴⁹ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 460.

⁵⁰ Ebu Hafs Şihabüddîn Ömer, es-Sühreverdî, *Avarif Tasavvufun Esasları*, çev. H.Kamil Yılmaz -İrfan Gündüz, İstanbul 1990, 221.

⁵¹ Molla Câmi, *Nefahâtü'l-üns*, terc: Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, İstanbul 1998, 362.

⁵² Sühreverdî, *Avarif*, 210.

⁵³ Celaleddin b. Çelebi, "Hz. Mevlânâ'nın Eserlerinde Kadın Konusuna Kısa Bir Bakış", *II. Milletler Arası Mevlânâ Kongresi*, Sayı:95, 103; Bkz. rivayetler için İbni Kesir Tefsiri, II/41-42.

fitnelerin vesilesi ve vasıtası kadındır. Yine o, Allah'ın kendisini on bir sene bu fitneden koruduğunu, evlilik vaki olduğunda dininin heba olmasından korktuğunu ve bir sene bu külfetle imtihan olduktan sonra Allah'ın lütfu ile kurtulduğunu belirterek evliliğe bakış açısını göstermiştir.⁵⁴

Sûfîlerin meşhurlarından olan Beyazîd Bistami (ö.261/865), Hucvirî kadar olmasa da karşı cinsten uzak kalma isteğini şu ifadelerle dile getirmiştir: “*Kadın külfetini üzerimden kaldırması için Allah'a niyazda bulunayım istedim, sonra içimden – Hz. Peygamber (s.)'in dahi talep etmediği bir hususu benim talep etmem caiz olmaz dedim. Peygamber (s.)'e gösterdiğim bu saygı sebebiyle Allah bana yetti; bu külfeti üzerimden kaldırdı. Şimdi önümdeki şey ister kadın ister duvar olsun fark etmiyor.*”⁵⁵

Bazı sûfîler biraz daha ileri giderek kadını adeta şeytan ve nefisle özdeşleştirmişlerdir. İbn Semmak'a (ö.183/799) evlenmeyişinin sebebi sorulunca: “*Benim bir şeytanım var ya, bir de onun şeytanı olunca iki eder. İki şeytanın elinden kurtulmaya nasıl takat getirebilirim?*”⁵⁶ der. Kadını nefse benzeten Gazali (ö.505/1111) de, “*Kadının yularını gevşek tutarsan hırçınlaşır, seni ardından sürükler, sıkı tutarsan ona sahip olursun düşüncesini paylaşır.*”⁵⁷ Sühreverdi biraz insafli yaklaşımıyla kadını nispeten yükseltir. Ona göre sûfînin nefis ve nefsin istekleri ile başı derttedir. O nefsiyle kurtulmaya çalışırken buna bir de hanımın istekleri eklenecek olursa, bu samimi isteği zayıflar, iradesi zaafa uğrar.⁵⁸

Attar'ın naklettiğine göre, Malik b. Dinar'a (ö.131/748) güzel ve zengin bir kadından evlilik teklifi gelince şu cevabı vermişti: “*Ben dünyayı üç talakla boşadım. Kadın da dünyadan sayılır. Üç talakla boşanan birini tekrar nikâhlamak mümkün değildir.*”⁵⁹ Kadına bağlanmanın dünyaya bel bağlamak anlamına geldiğini kabul eden dervişler, dünyadan uzaklaşmanın kadından uzaklaşmakla mümkün olabileceğini savunmuşlardır.

⁵⁴ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 19.

⁵⁵ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 213.

⁵⁶ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 313.

⁵⁷ Gazali, *İhya*, II/91.

⁵⁸ Sühreverdi, *Avarif*, 212–213.

⁵⁹ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 87.

Bazı mutasavvıflar tarafından da dünya çirkin, yaşlı bir kadına benzetilerek ona duyulan ilginin azaltılmasına gayret etmişlerdir.⁶⁰ Bu durumda kadın, erkekleri baştan çıkararak ve bu uğurda akla gelmesi muhtemel her türlü hileye başvurabilecek yapıdadır. İyimser yaklaşmak şöyle dursun, fitne zamanında evlenmekle idam edilmek arasında muhayyer bırakıldığında ölümü tercih etmenin daha elzem olduğunu savunan ve kadının pişirdiği yemeğe dahi el sürmeyen sūfîlere de rastlanılmaktadır.⁶¹

Evlilikten uzak durmanın sebebini karşı cinste değil, kendilerinde bulan Dâvud-i Taî'ye (ö.165/781) niçin evlenmediği sorulduğunda, *“Bir mü'mineyi kandıramam. Onunla evlenince dinî ve dünyevî bütün işlerini görmeyi üstlenmiş, bunun altından kalkamayınca da onu kandırılmış olurum.”*⁶² demiştir. Aynı soruya Bişr Hafi (ö.227/832), *“Kadının haklarına riayet etme konusu evlenmeyi göze almama mani oluyor.”*⁶³ şeklinde karşılık vermiştir. Bişr Hafi'ye; *“İnsanlar senin hakkında konuşuyorlar.”* demişler, o da : *“Hakkımda ne diyorlar?”* diye sormuştur. *“Bişr'i sünneti -yani evlenmeyi- terk etti.”* diyorlar. Bişr onlara: *“Farzları yerine getirmekle meşgul olduğum için bu sünneti yerine getiremedim.”*⁶⁴ diye karşılık vermiştir.

Bekârlığı tercih eden sūfîyeler de mevcuttur. Kendisine evlilik teklif eden Basra alimlerinden Muhammed bin Süleyman'a *“Zahidlik kalp ve beden huzurudur. Dünyalık işinde olmak ise insanın gam ve kederidir. Sahip olduğun serveti iki misli bana verilse, yine de kıymeti yoktur. Beni Allah'tan uzaklaştıracak hiçbir şeye değer vermem.”*⁶⁵ diyerek reddeden Rabia ile kalp huzurunu kaybedip, dünyaya meyletmekten korktuğu için evleneceği günü evden kaçtığını rüya defterinden öğrendiğimiz Asiye Hatun bunlardan sadece ikisidir. Tasavvuf ehlinden büyük şahsiyetlerin genelde evli veya bekâr olması tasavvufî düşüncelerinin bir tutumu değil, çoğu zaman kendilerine has özel durumların sebebiyledir. Ne var ki Rabia'nın bu konudaki tutumu biraz farklıdır. Onun bekâr bir yaşantıyı tercih etmesi kendi felsefesinin ve tasavvuf anlayışının gerekli bir sonucu olan bilinçli bir eylemdir. Evlilik ona göre kimle her ne

⁶⁰ Gazali, *İhya*, III/210.

⁶¹ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 9–10.

⁶² Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 292.

⁶³ Gazali, *İhya*, II/65; Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 18.

⁶⁴ Ebu Talib el-Mekkî, *Kâtu'l-kulûb*, ter. Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul 2003, IV/402.

⁶⁵ Gazali, *İhya*, III/232.

sebeple yapılırsa yapılısın ruhî gelişmeye ve tasavvufî esaslara aykırıdır. Onun evlilikle ilgili diğer itirazı evliliğin sevgi bölünmesine yol açacağıdır. Rabia, insanın bütün sevgi ve ilgisini Allah'a yönlendirmesini istemektedir.⁶⁶

Olumsuz telkinlere rağmen evlenen sûfîler, mutasavvıflar tarafından evlâd-u ıyâl ve maîşet teminiyle fazla meşgul olmamaları, hatta hiç ilgilenmemeleri hususunda uyarılmışlardır. Allah'tan başka bir şeyle meşgul olan kalp, ilahî hakikat sırrına mazhar olamaz inancına sahip olanlar, bu inançlarını **“Eşleriniz ve çocuklarınızdan düşmanlarınız vardı.”**⁶⁷ ayeti ile delillendirmişler ve bu hususta hadisler rivayet etmişlerdir.⁶⁸

Bazı mutasavvıflara göre çoluk çocuk salikin, yakînini zaafa uğratar. İbrahim b. Ethem; **“Evlenen deveye binmiş, çocuğu olan ise batmıştır.”**⁶⁹ diyerek bu fikri savunanlara öncülük etmiştir. Çocuk sahibi olmayı istemeyenler bununla da kalmamış, çocuk yetiştirmektense köpek yavrusu yetiştirmenin daha hayırlı olduğunu savunmuşlardır.⁷⁰

Bununla beraber sadece çocuk sahibi olmak için evlenenler de vardır. Muhammed b. Hafif (ö.371/981)ilk evliliğini hizmetçisinin kardeşi ile yapmış, çocuk dünyaya geldikten sonra eşine dilerse ayrılacağını söylemişti. Bunun sebebi sorulunca, **“Nikâh akdi yaptığım gece rüyamda Hz. Peygamber (s.)'i ve çaresizlik içinde birçok kişileri gördüm. Aniden bir çocuk çıkageldi, babasını sırat köprüsünden geçirdi. İstedim ki benim de böyle bir bebeğim olsun. O gelip gidince maksat hâsıl oldu.”**⁷¹ demiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki mutasavvıflar arasında evliliği manevî hayat için engel olarak görenler de olmuş, her ne kadar bunlar çoğunluk olmasa da varlığını ve etkisini sürdürmüştür. Hâlbuki İslâm dini evliliği manevî hayata engel olarak görmez. Aksine evliliğin dini bütünlediği ve güzelleştirdiği çeşitli hadislerde zikredilmiştir. İyi

⁶⁶ Derin, “Tasavvufi Yolda İlerlemeye Bir Engel Olması Açısından Evliliğin Reddi ve Manevi Evlilik”, *Tasavvuf Dergisi*, Sayı:6, 219.

⁶⁷ Teğabün 64/2

⁶⁸ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 10.

⁶⁹ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 152.

⁷⁰ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 22.

⁷¹ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 585.

Müslüman hem evlenip aile kurmalı ve topluma faydalı bir insan olmalı hem de Allah'a karşı vazifelerini yerine getirmeye gayret göstermelidir. Bu iki olguyu devamlı olarak karşı karşıya getirmekten ziyade, İslâm her ikisini birlikte yürütmeyi tavsiye eder.

B. Sûfilere Göre Evlilik

“*Aralarınızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden salih olanları evlendirin.*”⁷² Allah (c.) evliliğe ihtiyaç duyanların evlenmesini emir buyurmuş, kendisini koruyabilenleri de evlenmeye teşvik etmiştir. Buna göre ihtiyaç durumunda evlenmek farz, ihtiyaç duyulmadığı takdirde ise sünnettir.

Zahid ve mutasavvıfların çoğunluğu kadına olumlu bakar. Onu manevi yolculuğunda ayak bağı olarak değil, tasavvufî hayatının paylaşan bir dost olarak görür. Abdullah b Abbas ise bir gencin ibadet ve zühdünün ancak evlenmek suretiyle kemale ereceğinden bahsetmiştir.⁷³ Bu konuda daha da hassas olan Abdullah b Mesud'a gelince“On günlük ömrümün kaldığını bilsem yine de evlenmek isterdim. Ta ki Rabbimin huzuruna bekâr olarak çıkmayayım.”⁷⁴ demiştir. Selh b. Abdullah Tusterî (ö.283/896) de zahide hanımları sevdiğini söylemiştir.⁷⁵

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi ilk zahidler arasında kadına müspet yaklaşım ağırlık kazanmaktadır. Bu bakış açısı II/VIII. ve daha sonraki asırlarda kendini açık farkla hissettirmiştir. Bu dönemlerde zahid ve sûfler evlenmişler ve evliliği tavsiye etmişlerdir.

Evliliğe lüzumsuz bakanlar ise iki grupta incelenebilmektedir. Birincisi tamamen karşı olup, mücerretlik hayatını tercih edenler; ikincisi tamamen karşı olmayıp salikin manevî yolculuğunun başlangıcında gönlünü kadınla meşgul etmesi, maişet temini için uğraşması yakîninin zaafa uğramasına sebep olacağı için benimsemeyenler. İlk sûflerin çoğunluğu ikinci grupta değerlendirilebilir. Sünnete uygun bir hayat yaşamayı şiar edinen Cüneyd Bağdadî'nin müritlerin başlangıçta evlenmelerine taraftar olmaması,⁷⁶

⁷² Nur 24/32

⁷³ Sühreverdi, *Avarif*, 218.

⁷⁴ El-Mekkî, *Kâtu'l-kulûb*, IV/416; Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 25.

⁷⁵ Gazali, *İhya*, IV/435.

⁷⁶ Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, 460.

Gazali'nin müridin başlangıçta bekârlığı tercih etmesi gerektiğini, hem evliliği hem de seyri sülûku bir arada yürütmenin son derece zor olduğunu savunması,⁷⁷ Nakşibendî şeyhlerinden olan Abdülhâlik Gücduvanî'nin (ö.595/1199) müritlerine “*Gücünüüz yettiği ölçüde evlenmeyin.*”⁷⁸ tavsiyesinde bulunması bunu açıkça göstermektedir.

Mutasavvıfların müritleri evlilikten menetmesinin başında onların dünyevî lezzetlere aşırı bir şekilde dalmasına engel olma fikri başta gelir. Bu sebeple evlilik aslında kötü ve zararlı bir fiil değildir. Ne var ki kadınlar kocalarını çoğu zaman daha çok çalışıp kazanmaya sürükledikleri için onların dünya ile olan alakalarını artırmakta ve böylece manevî gelişmelerine engel olmaktadır. Evliliğin yüce bir müessese olmasının en büyük delili Kur'an-ı Kerim'de adı geçen bütün peygamberlerin evli olmasıdır. Bekâr olarak yaşayan İsa (a.) ise kıyamet gününe yakın bir zamanda tekrar yeryüzüne inecek ve evlenerek bu eksikliği tamamlayacaktır.⁷⁹

Çile dönemini tamamlayıp istenilen olgunluğa geldikten sonra evlenenlerin sayısı oldukça kabarıktır. Abdülkadir Geylânî'nin (ö.561/1166) evliliği bunun en güzel örneklerinden biridir. Kendi ifadesine göre canı evlenmek istediği hâlde, hâlinin bozulmasından endişelendiği için vazgeçmiş, tasavvufta belirli olgunluğa geldikten sonra “*Cenab-ı Hak bana irade ve ilgilerini teslim eden dört kadın nasip etti ki bu sabr-ı cemilin mükâfatıdır.*”⁸⁰ demiştir.

Şerefli bir aileye mensup olup, manevî hâlleri ile şöhret bulan ve çevresindeki insanlardan hürmet gören şeyhlerin, müritlerinin ve devlet adamlarının yakınlarıyla evlendirilmek istenmeleri, çok evlilik yapmalarına sebep olmuştur. Muhammed b. Hafif kendisine yakın olmak isteyen 400 kadınla teberriken evlenip zifaftan önce boşanmış, 40 kadınla da nikâh akdini gerçekleştirmiştir.⁸¹ Nakledilir ki, Muhammed b.Hafif hakkında “*Şeyhin sizinle halvetteki hayatı nasıldır?*” diye kadınlara sordular. “*Onun sohbetinden bizim hiçbir haberimiz yok, haberi olan biri varsa o da vezirin kızı*

⁷⁷ Derin, “Tasavvufî Yolda İlerlemeye Bir Engel Olması Açısından Evliliğin Reddi ve Manevî Evlilik”, *Tasavvuf Dergisi*, Sayı:6, 219.

⁷⁸ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 12

⁷⁹ Derin, “Tasavvufî Yolda İlerlemeye Bir Engel Olması Açısından Evliliğin Reddi ve Manevî Evlilik”, *Tasavvuf Dergisi*, Sayı:6, 219.

⁸⁰ Sühreverdî, *Avarif*, 215.

⁸¹ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 26.

olabilir.” dediler. Bu sefer aynı sual ona soruldu ve o da anlattı: “Şeyh bu gece evine gelecek diye haber alınca, nefis yemekler hazırladım, özenerek kendimi de süsledim. Şeyh gelip de bu manzarayı görünce, bir süre bana, bir süre de yemeklere baktı. Gece olunca elimi tuttu, elbisenin altına soktu, karnına temas ettirdi. Göğsünden göbeğine kadar olan yerde on beş düğüm ve kıvrım gördüm. ‘Ey vezirin kızı! Şu düğümlerin ne olduğunu sorsana’ dedi. Ben de sordum, o anlattı: ‘Bütün bunlar, önüme getirilen böyle yemeklere ve şöyle yüze karşı gösterdiğim sabır zorluğu ve ateş sebebiyle üst üste atılmış düğümler ve kıvrımlardır.’ Bunu söyledikten sonra kalkıp gitti. Ben ona bundan fazla küstahlık ve cüret göstermiş değilim. Zira onun riyazeti gayet ziyade idi.”⁸²

Riyazetle evliliği birlikte idame ettirenlere de rastlanılmaktadır. Ebu Said Ebu'l Hayr'ın (ö.440/1049) riyazeti gayet çetin olmasına rağmen, evlenip çocuk sahibi olmuştur. Bu şartlar altında amel ve riyazetine devam etmiş ve bu hususta gayet ileri gitmiştir.⁸³ Tâvus b. Keysan (ö. ?) “*Bir genç evlenmedikçe ibadetlerini tam olarak yerine getiremez.*” demiştir ve İbrahim b. Meysere'ye “*Ya Evleneceksin, ya da Ömer b. el-Hattab'ın Ebu'z-Zevâid'e söylediği “Seni nikahtan alıkoyan şey ya ihtiyarlık ya da işlediğin günahlardır!” sözünü ben sana söyleyeceğim.*”⁸⁴ demiştir.

Buradan anlaşılıyor ki sûfilikle evliliği bir arada götüren ve evliliği tavsiye eden sûfiler de vardır. Onların yaptığı evlilik, manevî hayatlarına engel olmamış, her ikisini bir arada götürmeye gayret göstermişlerdir.

C. Kadın ve Erkeğin Birbirinin Ezasına Sabretmesi

Kul hakkında hassas davranılması gerektiğinin bilincinde olan zahid ve sûfiler evlendikten sonra kadınlarla iyi geçinmişler, hukuklarına riayet etmişler, huysuz ve geçimsiz olmaları halinde sabretmeyi tercih etmişlerdir. Eziyet etmede aşırı noktalarda olmaları durumunda bile, boşanmayı çözüm yolu olarak görmemişlerdir. Son derece geçimsiz ve huysuz bir eşe sahip olan bir sûfiye neden katlandığı sorulduğunda

---

⁸² Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 585.

⁸³ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 802.

⁸⁴ El-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*, IV/412; el-İsfahani, *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, III/79.

“Boşandığım takdirde bir başkası ile evlenir ve ona çektirir korkusuyla sabrediyorum.”⁸⁵ demiştir.

Dünyada çekilen her türlü eza ve cefa ahireti kazanmaya vesile olmaktadır. Zahid ve sûfiler geçimsiz ve huysuz bir kadınla hayat sürmenin cehennem azabından farksız olduğunu, sabredildiği takdirde günahlara kefarete olup, manevî hâllere ulaşabileceğini savunmuşlardır. Yunus (a.)’ın evliliği böyle bir evlilikdir. Rivayete göre bir grup insan Yunus (a.)’ın yanına gelmiş, hanımının ona karşı eziyetine, ağır sözler söyleyip hakaret etmesine şahit olmuşlardır. Buna neden tahammül ettiği sorulunca da “Allah’ım ahirette beni ne ile cezalandıracaksan bana dünyada ver diye yalvardım. Allah da bana bu kadını verdi.”⁸⁶ demiştir.

Zahid ve mutasavvıfın manevî yolculuğunda çile dönemi çok önemlidir. Her salık riyâzet ve mücâhede denilen bu dönemden geçmek durumundadır. Çile nefsi tezkiye eder, insanı olgunlaştırır. Yüce mertebelere ulaştırır. Geçimsiz kadının eza ve cefasına sabreden kocanın olgunlaşıp evliya derecesine çıkabileceği kabul edilmiştir. Nakledildiğine göre İbn Sinâ, Ebu’l-Hasan Harakanî’nin (ö.419/1028) şöhretini duymuş ve Harakan’a onu ziyarete gitmiştir. Evinin önünde şeyhin hanımı ile karşılaşmış, Ebu’l-Hasan’ı ziyaret etmek istediğini söylemiştir. Hanımı, “Ebu’l-Hasan odun getirmek için dağa gitti. O zındıkı görüp napacaksın?” diye söze başlamış ve şeyhin aleyhinde hakaretler sarf etmeye devam etmişti. Şeyhi görmeye kararlı olan İbn Sinâ dağa giderken bir adamın odunu aslanın sırtına yükleyip gelmekte olduğunu görmüş ve aradığının o olduğunu anlamıştı. “Ya şeyh! Bu ne hâl?” diye sorunca, şeyh “Evdeki kurdun yükünü çekmeseydik, bu aslan yükümüzü çekmezdi.”⁸⁷ cevabını vermiştir. Bu örnekteki gibi olumsuz vasıflara sahip bir hanım kocasını keramet sahibi yapabilmektedir.

Kötü ahlâka sahip olmak sadece kadınlara has bir olgu değildir. Bunun tersi de mümkündür. Geçimsiz, anlayışsız, merhametsiz, zalim erkeklerle aynı mekânı paylaşarak, eziyetlere katlanmak da kadınlar için çiledir ve bu çileye tahammül onları veliye

---

⁸⁵ Gazali, *İhya*, III/232.

⁸⁶ El-Mekkî, *Kâtu’l-Kulûb*, IV/408; Gazali, *İhya*, II/87; Sühreverdi, *Avarif*, 220.

⁸⁷ Attar, *Tezkiretü’l-evliya*, 676.

derecesine ulaştırır. Firavunun karısı Asiye ileyeye sabredip ulvî derecelere ulaşmış veliyelerin ilklerindedir.⁸⁸

Câmî'nin naklettiğine göre Herat'ta yaşayan Şeyh Abdullah Zahid (.?) otuz yıl aralıksız oruç tutmuş, evli olduğu hâlde on iki yıl eşinin hakkına riayet etmemişti. Bir gün Herat'a gidip Ahmed Cami Nameki'yi (.?) ziyaret etmek istemiş, hanımı "O ulu bir zattır. Her dediğini yapacaksan git. Aksi halde gitme." tavsiyesinde bulunmuştu. Şeyhin huzuruna giden Zahid'e Şeyh "O kadının sözünü hatırla ve söz dinle. Çarşıya git, et ve yarma ile keşkek, yağ ve pekmez ile tatlı yaptır, hanımınla iftar et ve on iki yıldır yapmadığın vazifeni yap." demişti. Zahid, Şeyhin tavsiyelerine uymuş ve otuz yıldır elde edemediği keşf alemi kendisine açılmıştır.⁸⁹

Bu menkıbelerden anlaşıldığı gibi kötü ahlâka sahip olan kadın-erkek aynı hayatı paylaştığı eşi için iledir ve mazlum durumda olan sabrının karşılığında kerametlere ve keşf yeteneğine sahip olmaktadır. Bu durum kadın için de erkek için de aynıdır.

D. Kadın ve Aşk

Muhabbet kalbi yumuşatır, ruhu arındırır, zihni berraklaştırır. Saflaşan kalbe ilahî aşk için kapılar aralanır. Muhabbetin doruk noktası olan aşk, kalbi temizler ve sahibini oraya davet eder. İlahî aşkın tezahürü olan bu noktaya gelebilmek için bazı basamaklardan geçmek gerekir. Pek çok taraftar bulan inanışa göre ilahî aşkın ilk basamağı mecâzi aşktır. Erkeğin kadına, kadının erkeğe duyduğu sevgide yoğunlaşması olan mecâzi aşk, edebiyatın temel malzemesi olmuştur. Bazı Őiirlerde de ilahî aşk ile mecâzi aşk birbirinden ayrılamaz duruma gelmiştir.⁹⁰

Tasavvufi kaynaklarda başlangıçta mecâzi aşkı yaşayan, daha sonra ilahî hakikatleri aramaya başlayıp hidayete eren sfîlerin menkıbeleri anlatılır. Fudayl b. İyâz (.187/802), eşkıya iken bir kadına aşık olmuş, sevgilisi ile meşgul iken duyduğu âyet kendisinde derin tesirler bırakmış ve tövbekâr olmuştur.⁹¹ Meşhur sfîlerden Abdullah b.

⁸⁸ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 14

⁸⁹ Câmî, *Nefahâtü'l-ns*, 509–510.

⁹⁰ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 14.

⁹¹ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 128.

Mübârek (ö.181/797) bir cariyeye âşık olmuş, içinde bulunduğu hâli tefekkür etmesi sonucunda zahidliği tercih etmiştir.⁹² Yine Ebu Hafs Haddad'ın (ö.265/878) zühd ve tasavvuf yoluna girmesinin sebebi cariyeye duyulan aşk olmuştur.⁹³

Aynı hâlleri yaşayan ermiş hanımlar da mevcuttur. Destur-i Ka'b (ö.?) adında ermiş bir kadın kölesine âşık olmuştu. Onun hakkında Şeyh Ebu Said Ebu'l-Hayr "*Şeyhler onun söylediği şiirlerin mahlûka söylenen olmadığı hususunda ittifak ederler.*" demiştir. Bir gün o köle, Ka'b'ın kızına yaklaştı ve eteğinin ucundan sarıldı. Kız oğlanı azarlayarak dedi ki: "*Efendimle beraber olup ona tutkun olmam sana yetmez mi? Ben sana bu hali kazandırdım, sen ise beni arzu ediyorsun.*"⁹⁴ ifadesiyle mecazî aşk için sarf ettiği söz ve şiirlerinde ilahî aşkı dile getirmiştir.

Beşere duyulan sevgi her zaman müspet sonuç getirmemiştir. Bazı sûfiler tasavvuf yoluna girdikten sonra bir kadına veya cariyeye âşık olmuşlar, sahip oldukları değerleri muhafaza edemeyip bu yoldan uzaklaşmışlardır. Ancak sonra daha güçlü şevk ve iştiyakla huzura geri dönmüşlerdir. Ariflerin sultanı kabul edilen Ruzbihen Bakli (ö.606/1209) Kâbe'yi tavaf esnasında bir cariyeye âşık olmuş; önceleri Allah aşkı için sarf ettiği sözleri cariye için söylemeye başlamıştır. Münafık konumuna düşmemek için, içinde bulunduğu hali etrafındaki insanlara açıklamış, hırkasını çıkarıp sevdiğinin meclisine devam etmiştir. Meclisinde velilerden birinin bulunduğunu, kendisine âşık olduğunu öğrenen cariye tövbe etmiş ve şeyhe hizmete başlamıştır. Bunun sonucunda da şeyhin ona muhabbeti gönünden alınmıştır. Başlangıçta şer gibi görünen aşk, yine bir insanın hidayeti ile sonuçlanmış, bu duruma çok üzülen müritlerin duası onu bu bedbahtlıktan kurtarmıştır.⁹⁵

Mecazî aşktan ilahî aşka geçmenin bir yönü de aşığın maşukunda fani olmasıdır. Âşık ilk etapta sevdiğine kavuşmak için her türlü fedakârlığa katlanır ve tek gayesi onunla vuslattır. Sevgi öyle bir hale gelir ki, bu noktadan sonra sevdiğini unuttur, aşkla meşgul olmaya başlar ve aşkın hazzını kaybetmemek için maşukundan geçer. Bundan

---

⁹² Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 241.

⁹³ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 413.

⁹⁴ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 859–860.

⁹⁵ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 401.

sonra ilahî aşka geçiş başlar. Mecnun'un Leyla'da fani olup Mevla'yı bulması⁹⁶, Züleyha'nın ilahî aşkı tattıktan sonra Yusuf'a “*Seni onu tanımadan önce seviyordum.*”⁹⁷ demiş olması bu geçişe bir örnektir.

E. Sûfînin Ailesindeki Kadınlar

Mümin kandil gibidir, çevresini aydınlatır. Bu özelliği maddî ve manevî yönü ile en güzel temsil eden Hak dostları velilerdir. İlahî feyzin yansımada ayna olan bu ulvî değerlere sahip olan insanlarla her an birlikte olabilme, onunla aynı atmosferdeki havayı teneffüs edebilme, feyz ırmağından gönülleri yıkayabilme imkânına sahip olanlar, aile fertleridir. Bir kadın için böyle bir aileye mensup olup velinin annesi, hanımı, kız kardeşi ve kızı olmak Allah'ın bahşettiği büyük bir lütuftur.⁹⁸ Onlara şeyhlerin müritlerini irşat faaliyetleri çerçevesinde bazı görevler düşmüştür. Zengi Ata ile evlenen Anber Ana, Taptuk Emre'nin hanımı Ana Bacı, Mevlânâ'nın hanımı Kerra Hatun, Pir Hasan Hüsameddin Uşşakî'nin hanımı Helvacı Bacı gibileri müritlerin müşkillerinin çözümlenmesinde, kendilerine manevî fetihlerin açılmasında yardımcı olmuşlardır.⁹⁹

“*Kadın Hak nurudur, sevgili değil, mahlûk değil, adeta hâlıktır.*”¹⁰⁰ diyen Mevlânâ, Allah'ın halikiyat sıfatının kadında tecelli ettiğini açıklamaktadır. Anne, insanın yaratılışının tecelligâhıdır. Öyle bir sıfat ve makam ki cennet onun ayakları altında kabul edilmiş, Resûlullah tarafından hürmete en layık insan vasfı kazandırılmış, Hak sınırları ölçüsünde ona itaat Rabb'e itaat olarak kabul edilmiştir.

Tasavvufta annesine hizmeti karşılığında büyük mükâfatlara nail olan zahid ve sûfîlerden bahsedilmektedir. Anneye hizmeti her şeyden önde tutarak güzel insanlar arasına katılan ilk zahid Veysel Karanî'dir. O, Resûlullah (s.)'in aşkı ile yandığı hâlde bakıma muhtaç olan annesine hizmet etmiş, zahirde Allah Resûlu (s.) ile görüşmeyip ruhaniyetinden terbiye görmüş, ashabın bile gıpta ile bakacağı menzillere ulaşmıştır. O

⁹⁶ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *İlahî Aşk*, çev. Mahmut Kanık, İstanbul 1993, 34.

⁹⁷ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 32.

⁹⁸ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 16.

⁹⁹ Bardakçı, “Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın”, *Araştırmalar, İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Sayı:13, 35.

¹⁰⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, I/115, B.2435.

tasavvufta Üveysi meşrebinin ilk ve nezih temsilcisi olmuştur.¹⁰¹ Muhammed Ali b. Tirmizi'nin (ö.295/888) hayatı da Veysel Karanî'nin hayatı ile paralellik arz eder. O ilim yapmak için sefere çıkmak istemiş, annesinin rahatsızlığı ve ondan başka kimsesinin olmayışı onu bu talepten vazgeçirmiştir. Bu durum onu çok üzmüş, ilim öğrenmeyi çok istemesine rağmen anneye hizmeti tercih etmesi karşılığında Hızır (as) ona üç yıl ilim öğretmiş. “*Bu devleti annemin rızası sayesinde buldum.*”¹⁰² demiştir. Genç Geylâni'nin kervanı yolda eşkıya tarafından basılmıştır. Herkes değerli eşyasını saklama telaşına düşerken o çete reisinin “*neyin var bakalım?*” sorusuna tereddütsüz “*40 altın*” cevabını vermiştir. “*Peki, sen niye gizlemedin, yalan söylemedin?*” denilince, “*Anneme asla doğruluktan şaşmayacağıma söz vermiştim.*” demiştir. Bu davranış üzerine soygunculukla geçinen adam hayatı tarzını değiştirmiş, Geylâni'nin arkadaşı ve sûfi olmuştur.¹⁰³

Abdulkâdir Geylâni'nin halası da saliha kadınlardandır. Anlatıldığına göre Geylan'da kuraklık olur. Halk yağmur duasına çıkar fakat yağmur yağmaz. Bütün insanlar Abdulkâdir Geylâni'nin halası Ümm-i Muhammed'in (ö.?) yanına gelerek yağmur için dua etmesini ister. O da ellerini kaldırıp “*Ya Rabbi! Ben süpürgeyi ördüm, suyunu sen serp.*” deyince bardaktan boşanırcasına yağmur yağar.¹⁰⁴ İbn Hafif, tasavvufî sırlar konusunda kemale ermesini annesine borçlu olduğunu söylemiştir. Zühd ve takvasıyla dikkat çeken Fidda Hanım¹⁰⁵ da, kocasına yol göstererek onun olgunluk kazanmasında pay sahibi olan kutlu kadınlardan biri olmuştur. Ahmed Hadreveyh'in (ö.240/854) hanımı Fatıma ise, muttaki kişiliğiyle ve fütüvvet anlayışıyla tasavvuf erbabının övgüsünü kazanmıştır. Nitekim fütüvvet ehline vereceği bir davette kocasına köpekleri de unutmamasını, onlar için de bir şeyler hazırlamasını tavsiye etmiştir.¹⁰⁶

Seçilmiş insanlara anne olarak özeller sınıfına dâhil olan bahtiyar anneler, içlerindeki nur kaynakları ile yavrularını beslemiş, büyütmüşlerdir. Yalnız ilk dinî eğitimlerinde değil, tasavvuf yolunda da ilerlemelerine etkili olmuşlardır. Çağının en büyük

¹⁰¹ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1958, 228.

¹⁰² Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 540.

¹⁰³ Helminski, *Sûfi Kadınlar*, 121.

¹⁰⁴ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 859.

¹⁰⁵ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 852.

¹⁰⁶ Bardakçı, “Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın”, *Arayışlar, İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Sayı:13, 34.

şeyhi olarak kabul edilen Beyazıd Bistami “İşlerin sonuncusu bildiğim iş, hepsinden önce geliyormuş. Bu anne rızasıdır. Her neye sahip oldumsa annem sayesinde oldum” demiştir. Bir gece annesinin isteğini yerine getirmek için sabaha kadar beklemiş, “Yıllarca aradığım şey o gece seher vakti kapıdan girdi”¹⁰⁷ demiştir.

F. Tarikatlarda Kadın

Tasavvufî düşünce Hicri ilk beş asırda doğuş ve gelişimini sağladıktan sonra, VI/XIII asırda şeyhlerin manevî otoritelerinin kabulü ile tarikatlaşmaya başlamıştır. Bu asırda kurulan Nakşîbendiyye, Kadîrîyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Çeştiyye gibi pek çok tarikatın bir kısmı günümüze kadar gelebilmiş, bir kısmı da diğer tarikatlar içinde erimiş, tarih sahnesinden silinmiştir. Bu tarikatlara mensup olanların kadın hakkındaki görüşleri olumludur.

Şeyhe yapılan hürmet ve saygı kadar olmasa da, şeyh hanımları da hürmet ve saygı görmüşlerdir. Şeyh müritlerin babası, hanımı anası sayılmıştır. Müritler ölen şeyhlerinin dul hanımı ve şeyhin boşadığı kadın ile evlenmeyi sakıncalı görmüşlerdir. Ancak genel görüş böyle olmakla beraber şeyhin hanımı ile evlenen müritlere rastlanılmıştır.¹⁰⁸

Tarikata giren kadınlar manevî yolda mesafe aldığında şeyh tarafından halife veya vekil olarak görevlendirilmektedirler. Bunlar bazen tarikata yeni giren hanımlara âdâb ve erkân öğreterek şeyhle görüşmesine vesile olabilmekte; bazen şeyhle hiç görüşürmeden tarikata kabul edebilmekte; bazen de zikir meclislerini idare edip hanımların ruhî problemlerinin halledilmesinde yardımcı olabilmektedirler.

Bazı sûfîlerin kadın erkek ilişkilerinde mütesahil olması, hak ve sünni olarak kabul edilen bazı tarikatlarda kadın ve erkeklerin birlikte zikrine izin verilmesi gibi bazı meselelerde tasavvuf, eleştirilere uğramıştır. Ünlü sûfîye Rabia'nın, Süfyan es-Sevri ile sabaha kadar yalnız oturup sohbet etmesi,¹⁰⁹ Belh Emirinin kızı Fatıma'nın Beyazıd Bistami'yi ziyaretinde nikabını açıp konuşmasına tepki gösteren kocası Ahmed b.

¹⁰⁷ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 198.

¹⁰⁸ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 33.

¹⁰⁹ Küçük, “Tasavvufta Kadın”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:7, 392.

Hadreveyh'e "Sen benim tabiatıma ve bedenime mahremsin; O ise benim yoluma mahrem. Üstelik senin bana ihtiyacın var iken onun bana ihtiyacı yok." ¹¹⁰ diye cevap vermesi, Cüneyd'in hanımına, gaybet halindeki Şibli karşısında örtünmesinin gerekmediğini söylemesi,¹¹¹ Ulu Arif Çelebi'nin (ö.719/1319) kadın meclislerine gidip sema etmesi ve belki cezbeyle gelen kadınların da onunla birlikte semaya başlamaları, Ahmed Yesevi (ö.562/1166) ve Ahmed er-Rıfai'nin (ö.578/1183) kadın erkek beraber zikre yumuşak bakmaları, zikir cemaatinde hazır bulunan kadınlara baktığı hatırlatılan Evhâdüddîn Kirmanî (ö.635/1237), İbrahim Nasrabadî (ö.367/977) gibi bazı sûfîlerin "Kadınlarla birlikte olduğum aklımdan bile geçmiyor." ¹¹² demeleri gibi ferdî tutumlar hep eleştirilmiştir.

Anlatıldığı rivayete göre, "Horasan ve Maverâünnehir âlimleri, Ahmed Yesevi'nin meclisinde örtüsüz kadınların olup olmadığı şayiasını araştırmak için iki müfettiş gönderirler. Bunun bir iftiradan ibaret olduğu anlaşılır ama Ahmed Yesevi onlara yine de bir ders vermek için, 'Sağ kolunu buliğ çağından bu yana kadın uzvuna değdirmemiş bir veli' sorar müritlerine. Müritlerden Celal Ata kalkar. Yesevi, ona içinde pamuk ile ateşin bulunduğu bir okka verir ve Horasan-Maverâünnehir ulemasına yollar. Okka açıldığında pamuğun yanmamış olduğu görülür. Hoca Ahmed Yesevi'nin onlara mesajı şudur: Erkek ve kadın ehli Hak meclisinde birleşerek beraber zikir ve ibadette bulunsalar dahi, Hak Teâlâ onların kalbindeki her türlü kin ve düşmanlığı yok etmeye müktedir." ¹¹³

Ahmed Hadreveyh'in hanımı Fatıma, elindeki kınayı görüp "Ey Fatıma, bu da ne?" diye soran Beyazıd Bistami'ye "Şimdiye kadar elimdeki kınayı görmüyordun, bugün gördün. Artık seninle sohbetimiz haram hâle geldi." demiş, bunun üzerine Beyazıd Allah'tan; 'Karşıma çıkan kadınlarla duvarı nazarımda bir kıl.' diye niyazda bulundum." ¹¹⁴ demiştir. Bütün bunlar, sûfîlerin, dinin emirlerindeki hikmeti yakalama peşinde olduklarını göstermektedir.

¹¹⁰ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 374.

¹¹¹ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 80.

¹¹² Küçük, "Tasavvufta Kadın", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:7, 393.

¹¹³ A.Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1991, 33; Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 92.

¹¹⁴ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 374.

Anadolu’da tarikat şeyhlerinin hanımlarına “ana-bacı” denmiştir. Sünnî tarikatlarda, hanımların erkeklerle birlikte sohbet meclislerine katılmaları, zikir, semâ ve diğer tasavvufî ayinleri birlikte yürütmeleri caiz görülmediği için ana-bacıları şeyh ve mürit arasında vasıta saymaktaydılar. Şeyhin talimat ve uygulamaları ana-bacılar vasıtasıyla hanımlara intikal ettirilmiştir.¹¹⁵

Bektaşîlikte diğer tarikatlara nazaran kadına daha çok değer verildiği iddia edilmiştir. Kadınlar Bektaşî olabilirler, ancak velisinin veya kocasının izni olması gerekmektedir. Erkeklerle aynı mekânda olmaları halinde erkekler önde, kadınlar arkada oturmuşlardır. Kadınlarla erkeklerin bir arada toplandıkları Bektaşîler arasında birçok kadın, ilahiler yazma geleneğinde yer almıştır. 1987 yılında Bektaşî tarikatında kadın ve erkekler tarafından yazılan ilahilerin toplandığı *Güldeste* adlı kitap günümüze kadar gelmiştir.¹¹⁶

Bektaşîliğin ilk dönemlerinde kadının konumu diğer tarikatlardan farklı değildir. Bu tarikatın kendine özgü farklı değerleri vardır. Bektaşîlikte boşanma yok gibidir. Kadın zina ettiğinde, özellikle sünnî bir erkekle yapmışsa kesinlikle affedilmez, öldürülür. Ancak abdallar için zina söz konusu değildir, iffet ve namus bunlarda son derece geniştir. Kaç-göç meselesi de sünnî erkekler için söz konusu olmuştur.¹¹⁷

Kadın-erkek bir arada zikre tamamen olumlu bakan tarikatlar, heterodoks sayılmıştır. Hoca Ahmed Yesevi yolunun takipçisi olarak Anadolu’ya gelen Hacı Bektaş-ı Veli’ye (ö.669/1271) nispet edilen sünnî bir tarikat olan Bektaşîlik, kimilerine göre başlangıçtan beri heterodokstur, kimilerine göre de daha sonraları tarikatta ikinci pîr olarak kabul edilen Balım Sultan (ö.922/1516) tarafından sünnî çizgisinden çıkarılmıştır.¹¹⁸ Balım Sultan’dan sonra ehl-i sünnet çizgisinden kaymaya başlayan Bektaşîlikte, özellikle bu dönemden sonra, kadınlı erkekli, içkili ayinler düzenlenmiş, kadınla erkeğin birbirinden farklı olmadığı savunulmuştur. Ancak Bektaşî geleneğini

¹¹⁵ Bardakçı, “Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın”, *Araştırmalar, İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Sayı:13, 35.

¹¹⁶ Helminski, *Sûfî Kadınlar*, 28.

¹¹⁷ Besim, Atalay, *Bektaşîlik ve Edebiyatı*, sad: Vedat Atilla, İstanbul 1991, 4-21

¹¹⁸ Bu konuda toplu bir değerlendirme için bkz. Ahmed Yaşar Ocak, *Türk Sûfiliğine Bakışlar*, İstanbul 1996.

sünnî çizgide muhafaza eden ve günümüze kadar yaşatabilen Bektaşîler de vardır.¹¹⁹ Bazı Bektaşî babaları mücerretlik hayatı tercih etmiş, kadına hoş bakmamışlardır.

Bektaşîlikteki cem ayinlerinde kadın-erkeğin bir arada olması, kadınların tarikattan olanlara ve ihvana karşı örtünme zorunluluğu içinde bulunmamaları, bazı Bektaşî babalarının da tarikata giren mürideleri ile tomruk vurdukları, yani onlarla yatıp kalktıkları ve mum söndürme âdetini gerçekleştirdikleri bildirilmektedir. Bununla beraber tasavvuf ve tarikat adı altında değil, İslâm'a, İslâm dışı kültürlerle de ters gelebilecek faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Ömer Neseî, *Menâzilü'l-Mutasavvıfa* adlı eserinde böyle sapık zümrelerden bahsetmektedir.¹²⁰ Bütün bunlar bir ilim dalı olarak tasavvufu hiç ilgilendirmez; Zira bu tarikat, sadece bu açıdan değil birçok açıdan İslam dışı akide ve pratiklere yer verdiği için dışlanmış “*Sonradan İslâm dışına çıkan tarikatlar*” grubu içine girmiştir. Ama bu, bütün Bektaşîlere mal edilemez. Zira bu tarikatta iffet ve namusu her şeyden önde tutanların var olduğu bildirilmektedir.

Bektaşîye kültürü ile ortak neşveye sahip olan Ahilikte kadının durumunu ele alacak olursak, bu akımın kadın kolu niteliğindeki “Bacıyan-ı Rum” veya “Anadolu Bacıları” ise Ahi Evren’in eşi Fatma Bacı (Kadın Ana, Kadıncık, Hatun Ana)’nın önderliğinde oluşmuştur.¹²¹ Bacılar, kadın el sanatlarını icra eden kadınlar arası bir sanatkârlar organizasyonudur. Bir çok sosyal, siyasal ve ticarî faaliyetleri de bulunan bu teşkilatın üyesi olan kadın ve kızlar erkeklerle birlikte zikir, semâ ve sohbet meclislerinde bulunuyorlardı.¹²² XVII. yüzyılda Bosna'da "Gülbacılar" adı altında teşkilatlanan hanımlar da Bosna'nın çeşitli şehirlerine dağılmışlar ve II. Dünya savaşına kadar etkinliklerini sürdürmüşlerdir.¹²³ Bu müesseselerden anlaşılan o ki, tarikat ehli hanımlar sadece ibadet ve nefis terbiyesi ile meşgul olmamışlar, sosyal aktivitede de bulunup, irşat görevini sistemli bir şekilde yapmaya çalışmışlardır.

Yine mutasavvıf hanımlara ait sosyal hizmetler de veren bir müessese de Bağdat'ta Ebû'l-berekat'ın kızı Zeynep adına inşa edilen tekkedir. Buranın saliha hanımların

¹¹⁹ Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 95.

¹²⁰ Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 97.

¹²¹ Mikail Bayram, *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum*, Konya 1994, 5–11, 56–57; Bardakçı, “Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın”, *Araştırmalar, İnsan Bilimleri Araştırmaları*, 35.

¹²² Bayram, *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum*, 5–11, 56–57.

¹²³ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 36.

ibadetle meşgul oldukları bir yer olduğu, aynı zamanda boşanmış ve terkedilmiş kadınların tekrar evlenene kadar burada misafir edildikleri bildirilmektedir.¹²⁴

Horasan sûfîleri arasında yayılan başlangıçta hoşgörü, kusurları affetme, fedakârlık, cömertlik vb. esaslar üzerine kurulan ve zamanla iktisadî hayatı yönlendiren bir düşünce ve yaşama sistemi haline gelerek müesseseseleşen Fütüvvet, kadına sıcak bakmaz. Burgazî'nin *Fütüvvetnamesi*'nde “*Ahi gerektir ki tarik-i dünya ola, arzularını terk ede, evlenmeye.*”¹²⁵ Ancak böyle bir ibare tavsiye mahiyetindedir. Fütüvvet ehlinin genelini evli, pek çok azının bekâr olması bunu göstermektedir.

İbn Arabî (ö.638/1240) ise, insanın yaratılışından hareketle Âdem'in Allah'ın sureti üzere yaratıldığı için Allah'la aralarında muhabbetin olduğunu söyledikten sonra: “...Badehü onun için onun sureti üzere şahs-ı ahârı müştak kıldı; kadın tesmiye eyledi. Onun sureti üzere zahir oldu. Böyle olunca ona müştak oldu. Bu bir şeyin kendi nefesine iştiyakıdır. Ve kadında ona müştak oldu. Bu da bir şeyin vatanına iştiyakıdır. İmdi ona kadın sevdirdi. Zira Allah Teâlâ kendi sureti üzere halk ettiği kimseye muhabbet etti. Böyle olunca ‘Hak, Racul ve Kadın’ olarak selase zahir oldu. İmdi Racul, kadının aslına olan iştiyakı kabilinden olarak kendi aslı olan Rabbine müştak oldu. Şu halde Allah Teâlâ kendi sureti üzerine olan kimseyi sevdiği gibi, Rabbi ona nisayı sevdirdi...”¹²⁶ Hatta İbn Arabî'ye göre “*velirricali aleyhinne deraceh*” ayetinde üstünlük, erkeğin, doğrudan Hakk'ın sureti üzere yaratılmasındandır¹²⁷ veya kadından önce yaratıldığı için Allah'ı kadından önce tanıma şansı elde etmesindedir.¹²⁸

Molla Cami de kadın sûfîleri incelemeye başladığı bölümde şöyle bir söz nakletmekten kendini alamamıştır: “*Erkeklerin kadınlara üstünlüğü olsaydı, şemse (güneşe) müennes, kamere (aya) müzekker demek ayıp olurdu. Müzekkerlikte erkeklerde bir üstünlük değildir.*”¹²⁹ diyerek müennesliğin alçaltıcı bir sıfat olmaktan ne kadar uzak olduğunu anlatmak istemiştir.

¹²⁴ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 109.

¹²⁵ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 36.

¹²⁶ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, şerh: Ahmet Avni Konuk, haz. Mustafa Tahrallı ve Selçuk Eraydın, İstanbul 1989, IV/338.

¹²⁷ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, IV/352.

¹²⁸ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 65.

¹²⁹ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 844.

Nakşibendilikte seyri sülûkun başlangıcında müritlere kadından uzak durması tavsiye edilmiştir.¹³⁰ Genel bir evlilik yasağının bulunmaması, kadınların zikir meclislerine katılıp kendilerine ait yerlerde hatme-i haceyi dinlemeleri; her dönemde Nakşî müritlerinin varlığı Nakşîliğın kadına sıcak baktığını göstermektedir.

Mevlevîlikte olduğu gibi Cerrahîlik'te de halifelik yapan hanımlar vardır. Fatma Mükerrerem Muhabbetullah, Emine Binnaz Tevhide, Emine Nimet Bacı bunlardandır. Hatice Hatun Bacı her yıl 15 Ağustos'ta İstanbul'daki şeyhlerin hanımları ile birlikte Kâğıthane'deki çadırında ziyafet vermiş, sohbet meclislerinin kurulmasına vesile olmuşlardır.¹³¹

Ken'an Rifâ de kadın için; *“Asırlar boyunca kadın için neler söylendi, neler yazıldı, ne kanlı maceralara girildi. Onun adı kâh hudutsuz ihtiraslara vasıta edildi, kâh faziletin eline bir bayrak olarak verildi. Fakat İslamî tasavvuf kadar hiçbir zihniyet, hiçbir felsefe ona baha biçemedi, hakiki mevkiini veremedi.”*¹³² demiştir.

Halvetiyye ve Celvetiyye tekkelerinde kadınlara mahsus bölümlerin var olması, kadınların tekkelere gelip zikir meclislerini seyrettiklerini göstermektedir. Ayrıca kadınlar sadece dinleme ve izleme durumunda kalmamış, tarikatta aktif rol almışlardır. Seyyid Hasan Uşşakî'nin hanımının eşinin kabz hâlini yaşayan müritlerine helva pişirdiği, bu helvayı yiyen müritlerin kabz hâllerinin geçtiği bildirilmektedir. Helvacı Bacı lakabı ile anılan bu güzide insanın Kasımpaşa'daki türbesi bugün ziyaret edilen yerlerdendir.¹³³ Bu gün hâlâ canlılığını muhafaza eden, manevî ikliminden insanların hayat bulmalarını, ölü kalplerinin dirilmelerini sağlayan pek çok dergâh ve tekke, yerli veya yabancı müritlerin akınına uğramaktadır.

Ancak unutulmamalıdır ki tasavvuf, herhangi bir zaman diliminde, insanın içinde bulunduğu hâlle ilgilidir. Bu durumda herkes için bir fetva statüsünde olmaktan uzaktır. Aslında tasavvufun anlaşılmayan yönlerinden biri, işte bu sübjektifliğidir.

¹³⁰ Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 93.

¹³¹ Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 102.

¹³² <http://www.semazen.net/>, 14.01.2006, 13.30.

¹³³ Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 122

G. Kadının Şeyh Olabilme Meselesi

Erkeklerin kadınlardan üstün olduklarını düşünen bazı mutasavvıflar, kadınların akıllarının eksik olduğunu, ulaşılması gereken menzillere ulaşmalarının mümkün olamayacağını savunmuşlardır. Bu fikri savunan sûfler azınlıktadır, iddia edilen bu fikrin geçerlilik payı olsa idi, tasavvuf tarihinde meşhur şeyhleri irşat edebilir konumdaki ermiş hanımlara rastlanılamazdı. Kabul edilmesi gereken bir husus vardır ki, o da seyri ilallah akıl işi değil, gönül işidir. Şayet manevî yolculukta geçerli olan akıl olsaydı Mevlânâ, Gazali, Abdulkâdir Geylanî, Abdulhâlik Gucduvanî, Bahauddin Nakşibend ve daha nice meşhur sûfler, sahip oldukları akıl ve ilimle Allah'ı bulur; zahîrî ilme vakıf oldukları hâlde tasavvuf yoluna gerek duymazlardı.

Akıl Allah'ı arattırır, ilim yaklaştırır, aşk buldurur. Allah'a giden yol gönül merkezli olduğuna göre kadınların bu yolda başarısız olabileceği iddiası geçersiz olmaktadır. Zira kadınların yapısı ilahî hakikatleri ve sırları kavramaya daha müsait; gönül zenginliğini sağlayan aşk, şevk, vecd, sezgi ve ilham gibi nitelikler kadınlarda daha güçlüdür.¹³⁴

İbn Arabî mürşitleri arasında yaşlı ve ermiş bir hanım olan Fatma bint Müsenna'yı da sayar. Manevî terbiyesinde önemli bir yeri olan bu hanıma uzun süre hizmet eden İbn Arabî, pek çok kerametlerine ve keşflerine şahit olmuş ve onun hakkında *“Doksan yaşında olduğu hâlde yüzü o kadar güzel ve şirin idi ki, bakmaktan hayâ ederdim. Görenler onu on dört yaşında zannederlerdi. Hak Teâlâ ile arasında acayip bir hâl vardı. Hizmetinde bulunanlar arasında o beni tercih eder ve hakkımda şöyle derdi: “Filan kimse gibisini hiç görmedim. Ne zaman yanıma gelse, bütünüyle gelir, dışarıda hiçbir şey bırakmaz. Ne zaman yanımdan ayrılacak olsa, bütünüyle gider ve önümde hiçbir şey bırakmaz.”*¹³⁵ demiştir.

Feyz ve himmetlerinden nasıbdar olmak için ziyaret edilen türbelerde genellikle erkek velilerin medfun olduğu bilinmektedir. Hâlbuki Türkiye, Kuzey Afrika, İran ve Pakistan'da kadınlar için de yaptırılan sade görümlü pek çok türbe mevcuttur.

¹³⁴ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 21.

¹³⁵ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 860.

Erdemiyle ve dindarlığı ile ün salmış Hz. Hasan'ın torunu Seyyide Nefise ile Seyyide Zeynep'in Kahire'deki türbeleri, Sekizinci Şii İmamı Ali Rıza'nın kız kardeşi Fatma'nın Kum'daki türbesi,¹³⁶ en çok ziyaret edilen yerlerdendir.

Cihad için Kıbrıs'a kadar gelen, burada şehit düşen sahabe Ubayde b. Samit'in hanımı Ümmü Haram'ın Larnaka'daki türbesi ve Aişe-i Mennubiye'nin Tunus'taki türbesi de ziyaret edilip, ruhaniyetlerinden feyz alınmaktadır.¹³⁷

Kadirî şeyhesi olan Dara Şukuh'un kız kardeşi Cihanârâ ve onun manevî terbiyecisi Miyan Mir'in kız kardeşi Bibi Cemal Hatun Kadirîliğinin ileri gelenlerindendir ve Kadirî meşâyihleri ile birlikte ziyaret edilmektedirler.¹³⁸

Mısır'da bazı tekkeler kadın şeyhler tarafından yönetilir, vefat eden şeyhe tekke yanına defnedilir, daha sonra kabri ziyaret edilirdi. Hurriş Tekkesi, Bint Taç Tekkesi, Nuri Tekkesi bunlardandır.¹³⁹

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde de kadın türbeleri mevcuttur. Şeyhlere ait pek çok türbede şeyhin hanımı ve kızları da medfundur. Bazı tarikat ehli hanımlar ölmeden önce şeyhlerinin türbelerine gömülmek istediklerini vasiyet etmişlerdir. Bugün şeyhlerle beraber bu hanımlar da ziyaret edilmektedirler.

Niksar'da Ahmed Merendi tarafından 1219'da yaptırılan Kırk-Kızlar (Kırk Bakire) türbesi ile Sind'de kendilerine saldıran askerlerden kaçarken yerin yarılması ile sır olan yedi bakire için yaptırılan Heft-Afife türbesi ermiş hanımlar için yaptırılanlardır.¹⁴⁰ Erzurum'un Hasan Basrî mahallesinde harabe haline gelmiş, Rabiâtü'l-Adeviyye türbesi olarak bilinen yatır vardır. Edirne'de de özellikle askerlerin ilgi gösterdiği, sık sık ziyaret edilen veli bir kıza ait türbe mevcuttur.¹⁴¹ İslâm âleminde kadınlar için yapılan türbelerin en görkemlisi, mimarî açıdan en muhteşem ve muazzamı Taç Mahal türbesidir. Türbelerde medfun olan ister kadın olsun ister erkek olsun hiç şüphesiz bu mekânları en çok ziyaret eden, rağbet gösteren hanımlardır.

¹³⁶ Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 110.

¹³⁷ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 44.

¹³⁸ Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 111.

¹³⁹ Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 110.

¹⁴⁰ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 45.

¹⁴¹ Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 111.

H. Sûfî Kadın Menkıbeleri

İlim ve tasavvuf erbabı kadının veli derecesine ulaşmış keşif ve keramet sahibi olabilecekleri hususunda fikir birliği içindedirler. Tasavvufî eserlerde kerametleri ve yaşadıkları hâller ile bütün insanlığa örnek olabilecek vasıfları sergileyen veliyelerin menkıbeleri nakledilmektedir. Günümüze kadar efsaneleşerek gelen bu menkıbelerden biri Mağribli Lâla Mimunah'a aittir. Zenci bir kadın olan Mimunah, bir gemi kaptanından kendisine namaz surelerini öğretmesini istemişti. Kaptan gerekli sureleri ona öğretmiş, bir süre sonra gemi hareket etmişti. Zenci kadın öğretilen sureleri tam kavrayamamış, tekrar sormak için hareket hâlindeki geminin arkasından su üzerinden koşmaya başlamış, kendisindeki bu hâli farkedince duası şu olmuştur; *“Mimumah Allah'ı biliyor. Allah da onu.”*¹⁴²

Ayrıca ağzından Hakk'ın rızasına muhalif söz çıkmasından korktuğu için, sadece Kur'an lafızlarıyla konuşan, miraca yükselip hakikat âlemini müşahede eden,¹⁴³ Allah'ın cemâl-i pâkini temaşa eden ve idrakleri ve kurbiyetleri ile erkeklerin dikkatini mânâ âleminin engin ufuklarına çeken sûfîyelerden bahsedilmektedir.¹⁴⁴

“Kim bu kapıyı durmadan çalarsa bir gün bu kapı açılır.” diyen Salih el-Mürri'e, Rabia; *“Öyle söyleme bu kapı ne zaman kapandı ki açulsun.”* deyince, Salih el-Mürri *“Şaşılacak şey, adam cahil ama zayıf kadın bilgili.”* demekten kendini alamamıştır.¹⁴⁵ Rabia bir gün *“Ne kadar dertliyim.”* diyen Süfyân-ı Sevrî'ye: *“Öyle söyleme, ne kadar dertsizim de.”* demiş ve eklemiştir: *“Eğer sen gerçekten dertli olsaydın nefes bile alamazdın.”*¹⁴⁶

Kanaat ehli ermiş hanımlar, çok zor şartlarda hayat sürmelerine rağmen, durumlarından hiç bir zaman şikâyetçi olmamışlar, kendilerine yardımcı olmak isteyenlere de fırsat vermemişlerdir. Süfyân Sevrî, Malik b. Dinar (ö.131/748), Zünnûn Mısırî (ö.245/859) ihtiyaç sahibi olan zahide hanımlara, ihtiyaçlarını giderebilecek çareler

¹⁴² Helminski, *Sûfî Kadınlar*, 128.

¹⁴³ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 85.

¹⁴⁴ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 27.

¹⁴⁵ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 119.

¹⁴⁶ El-İsfahani, *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, V/452.

önermişler, bu öneriler karşısında zahide hanımların tavrı Allah'tan başka hiç kimseden bir şey kabul etmemek olmuştur.¹⁴⁷

Fudayl b. İyaz yaşlı Şavane'yi ziyarete gitmiş ve kendisine dua etmesini istemiştir. Şavane; “*Ya Fudayl! Dua etmem halinde, bu duanın kabul olmasını sağlayacak Allah ile aranda bir amelin var mı?*” sorusunu sorunca Fudayl bir nara atmış ve yere yığılmıştır.¹⁴⁸

Kadın konusunda en olumlu fikirleri öne süren ve bu fikri ile de kendisinden sonra yaşayan bazı tasavvuf ehlini etkileyen İbn Arabî'dir. Manevî terbiyesinde mürşide hanımların da önemli bir yeri olduğunu bildiren İbn Arabî, insan olmaları itibariyle kadın ve erkeğin eşit durumda olduklarını belirtmiş ve kadınla ilgili ayet ve hadislere farklı yorumlar getirerek, kadına bakış açısını müspet yönde etkilemiştir. İbn Arabî, *Tercümânü'l-Eşvâk* adını verdiği şiirlerinde de nizama ait güzellikleri, ilahî hakikatleri ve manevî değerleri kadın imgesi ile tasvir etmeye çalışmıştır.¹⁴⁹

III. İslâm ve Tasavvuf Önderi Kadınlar

Tasavvuf ilk dönem hareketlerinde kadın ve erkek dervişler arasında pek fazla ayırım gözetilmemiştir. Erkek müritleri olan kadın dervişler, tasavvufta fikrî değişmeye katkıda bulunmuşlar, genel tasavvuf sorunlarının yanında kendileri hakkında da farklı fikirler getirmişlerdir. İkinci hicri asırdan itibaren kendilerine has tekke ve zaviyeleri olan, şeyhlere mürit olup tekke müdavimleri arasına giren ve hatta daha sonraları (örneğin Mevlevilikte) halife olan kadınlara rastlanılmıştır.¹⁵⁰

Sûfîlerden birine “*Abdâl kaçtır?*” diye sormuşlar, “*Kırk nefstir.*” demiş. “*Niçin kırk erdir demiyorsun?*” dediklerinde “*İçlerinde hanımlar da var (da ondan).*”¹⁵¹ demiştir. Allah, nefisleriyle maddî varlıklarını yok edenlere seslenmiştir. Bu sesleniş ister vahiy gibi ruha ilham suretiyle, ister bir nebisi veya velisi vasıtasıyla olsun, onlara

¹⁴⁷ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, s.23.

¹⁴⁸ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 847.

¹⁴⁹ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 72.

¹⁵⁰ Küçük, “Tasavvufta Kadın”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:7, 390.

¹⁵¹ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 844.

buyurur ki; “Benim yolumda mecazî varlıklarından geçip hakikatin şehrine adım atan dostlarım, siz benim yakınlarımsınız. Sizler, daha insan vücudunda iken bana bu kadar yakın oldunuz; benimle baki olup geri dönün ve size yaklaşan kullarımı uyandırın. Onlara bana varmanın, bana kavuşmanın yollarını gösterin.”¹⁵² Bu konuda Allah, seçimini yaparken, kadın ya da erkek diye ayırt etmemiştir. Sûfilerden biri şöyle demiştir:

Dediğim gibi olursa (eğer) kadınlar
Ricâl üstüne fazlında ne şüphe var?
Müzekkerlik, değildir ay için iftihar
Müenneslikten dolayı güneşe de gelmez âr.¹⁵³

Tasavvuf ilk kaynağını Hz. Muhammed (s.) ve Kur’an’dan aldığından, o dönemin takva sahibi kadınlarının önde gelenlerinden Hatice (r.), Fatıma (r.) ve Aişe (r.) kendilerini besleyen ve büyüten bu ortamda, “sûfî” terimi kullanılmaya başlamadan çok önce yaşamış olmalarına rağmen onları ilk sûfî kadınlar olarak nitelendirebiliriz.

A. Hz. Hatice

Hatice bin Hüveylid (554/619), Mekke’de, “Afife” (çok iffetli) “Tâhire” (çok namuslu, çok temiz, katıksız, saf insan) lakapları ile şöhret bulmuştur. Kendisi son derece dürüst, güvenilir ve manevi derinliği olan bir kadındır.¹⁵⁴ Hatice (r.)’un babası, Hüveylid b. Esed; annesi, Fatıma bintü Zaid’dir. Müminlerin annesi Hatice (r.), en soylu en köklü Arap ailelerine mensup bir anne ve babanın çocuğudur.¹⁵⁵ Hatice (r.)’nin baba tarafından soyu Kusay’da Peygamberimiz (s.)’in baba tarafından soyu ile birleştiği gibi, annesi tarafından da soyu yine Peygamberimiz(s.)’in baba tarafından dedesi olan Lüey’de birleşmektedir.¹⁵⁶ Hatice (r.), miras ve terbiye açısından dinî bir geleneğin varisidir. Babası Hüveylid, Haceru’l Esved’i Yemen’e götürmek isteyen Tabbe adındaki zalime tek başına karşı çıkmış, Haceru’l Esved’i tavaf etmeye verdiği önemden dolayı

¹⁵² Helminski, *Sûfî Kadınlar*, 13.

¹⁵³ Câmî, *Nefahâtü’l-Üns*, s.844.

¹⁵⁴ el-İsfahani, *Sahabe’den Günümüze Allah Dostları*, II/121.

¹⁵⁵ Tevfik Ebu İlm, *Hz. Fatıma*, çev. Burhan Başak, İstanbul 1998, 11.

¹⁵⁶ <http://www.enfal.de/ecdad54>, 14.01.2006, 13.45.

onunla çatışmış, dinî ibadet ve kutsal değerlerini savunmak için tek başına karşı koymaktan korkmamıştır. Hatice (r.)'un amcasının oğlu Varaka bin Nevfel, zamanını Hıristiyanlık ve Yahudilikle ilgili kitapları okuma ve incelemekle geçirmiş, bu çaba sonucu putperestlikten uzaklaşmış, kâinatın hakikatlerini düşünmeye yönelmiştir. Görülüyor ki bunlar, Hatice (r.)'un ailesinde dinî fitrat ve dine bağlılığın varlığına birer örnektir.¹⁵⁷

Hatice (r.), ticaretle uğraşan zengin, haysiyetli, şerefli bir kadındır. İslâm'la şereflenmeden önce de o günün Arap toplumundaki kadınlar arasında farklı bir konuma sahiptir. Bu, Hatice (r.)'un kişiliğiyle alakalı olduğu kadar, aile asaletinin önemli olduğu toplumsal dokunun da ona kazandırdığı bir ayrıcalıktır. Kadınların hor görüldüğü bir toplumda, ticaretle uğraşması, kadınlık konumunu sabitleyen geleneği delen bir etkinliktir.¹⁵⁸

Ücretle tuttuğu adamlarla Şam'a ticaret kervanları düzenleyen Hatice (r.), Muhammed (s.)'in doğru sözlü, güzel ahlâklı ve son derece kendisine güvenilen bir insan olduğunu öğrenince, ona ticaret ortaklığı önermiştir. Muhammed (s.), Hatice (r.)'un bu teklifini kabul etmiş, Hatice (r.) onun başkanlığında bir ticaret kervanını Şam'a göndermiştir. Aynı zamanda kölesi Meysere'yi de onunla beraber göndermiş, Meysere, yolculuk sırasında Muhammed (s.)'de olağanüstü hâllere şahit olmuştur. Hatice (r.) bu ticaret kervanından çok memnun olmuş, daha önce gönderdiği ticaret kervanlarına nazaran, bu sefer daha fazla kâr elde etmiştir. Hz. Peygamber (s.) hakkında Meysere'yi de dinleyince, ona olan itimadı ve sevgisi daha da artmış, anlaştıkları ücretten fazlasını vermiş ve Muhammed (s.)'e evlenme teklifinde bulunmuştur. Hz. Peygamber (s.) durumu amcası Ebu Talib'e anlatmış, Ebu Talib Hatice (r.)'u Muhammed (s.) için istemiştir. Düğünleri o zamanın örf ve âdetlerine göre, Hatice (r.)'un evinde yapılmıştır. Düğünde Ebû Talib ve Hatice (r.)'un amcası Amr b. Esed konuşmalarında hikmetli ifadelerde bulunmuş ve evlenecekler hakkında güzel şeyler söylemişlerdir. O zaman, Muhammed (s.) 25 ve Hatice (r.) 40 yaşında idiler. Aralarında 15 yaş fark vardı.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Tefik Ebu İlm, *Hız. Fatıma*, 12–13.

¹⁵⁸ Halime Kökçe, “Geçmiş ve Gelecek Arasında Hz. Hatice”, *Kadın Oradaydı*, İstanbul 2004, 157.

¹⁵⁹ Kökçe, *Kadın Oradaydı*, 163.

Hatice (r.), Peygamberimizin peygamberliğinin ilk yıllarında, toplumda birçok kişi kendisine karşıyken Peygamberimizin yanında cesurca yer almıştır. O her zaman Hz. Muhammed'in hayat arkadaşı ve en güvendiği kişi olmuş ve yeni filizlenen bu inanç yolunda kendilerini destekleyen tüm insanlara kucağını açmış ve dayanak olmuştur.¹⁶⁰

Hz. Hatice gibi zengin, bolluk içerisindeki ve nazlı yetiştirilmiş bir kadının tam bir sadakat ve istekle bütün rahatsızlıklara katlanması ve şaşalı yaşantısını bir kenara bırakması şeklindeki fedakârlık örneğini sergileyebilecek başka bir kadına kesinlikle rastlanamaz. Hatice (r.)'un bütün çabası hassas ve üzüntülü anlarda eşinin yanında olmak, her türlü eziyet, hakaret, işkence ve darlıklara sabretmek ve Hakk'a davet vazifesini yerine getirme yolunda ona yardımcı olmak şeklindedir.¹⁶¹ Hatice (r.), Allah'ın selâmına ve Resûlullah (s.)'in övgüsüne nail olacak derecede faziletli ve şerefli bir kadındır. O, imanda, sabırda, iffette, güzel ahlâkta, kısacası her yönü ile örnek olan bir kadındır. Muhammed (s.): *“Erkeklerden pek çokları kemale ermiştir. Kadınlardan ise, İmrân'ın kızı Meryem, Firavun'un karısı Asiye, Huveylid'in kızı Hatice ve Muhammed'in kızı Fâtıma'dan başka kimse kemâle ermemiştir. Hz. Aişe'nin kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yiyeceklere üstünlüğü gibidir.”*¹⁶² buyurmuştur.

Muhammed (s.), Hatice (r.)'a çok değer verirdi. Aişe (r.) şöyle anlatıyor: *“Resûlullah'ın hanımlarından hiçbirine Hatice'ye karşı duyduğum kıskançlığı duymadım. Hâlbuki onu hiç görmüşlüğüm de yoktur. Ancak Resûlullah onun yâdını çok yapardı. Ne zaman bir koyun kesip parçalara ayırsa, Hatice'nin dostlarına da gönderirdi. Bazen ona: ‘Sanki dünyada Hatice'den başka kadın yok!’ derdim de bana: ‘Onun gibisi var mıydı? O şöyleydi, o böyleydi...! Benim çocuklarım ondan oldu!’ diye karşılık verirdi. Bunun üzerine içimden derdim ki: ‘Bir daha Hatice hakkında kötü söz söylemeyeceğim.’* Aişe (r.) devamla der ki: *“Resûlullah, Hatice'nin vefatından üç yıl sonra benimle evlendi.”*¹⁶³

¹⁶⁰ Helminski, *Süft Kadınlar*, 40.

¹⁶¹ el-İsfahani, *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, II/121; Ebu İlm, *Hz. Fatma*, 19.

¹⁶² Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, İstanbul 2004, Peygamberler bölümü, II/1424, 495; II/1428, 496.

¹⁶³ Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, Menâkıbu'l-ensâr, II/1571, 546.

Zikredilen hadis-i şeriflerden de anlaşıldığı üzere, Hatice (r.) validemizin, evlenmeden önceki üstülüğü, fazileti, Kâinatın Efendisi ile evlendikten sonra artarak devam etmiş, her iki cihanda da seçkin kadınlar arasında yerini almıştır. Hatice'nin gücü elbette ki imanındandır ve Peygamberimizin sözüyle sabitlendiği gibi İslâm ümmetinin en hayırlı kadınıdır. Onun imanının tescili, sözleri ve fiilleridir.

Çoğalmakta olan müslüman topluluğuna karşı olanların eziyetleri ve zulümleri Hatice'yi yıpratmış ve 619 yılında, tam hicret için izin geldiği zamanda, 65 yaşındayken hayatını kaybetmiştir. Allah'ın rızasını, yuvasının mutluluğunu, dünya ve âhiretin huzur ve saadetini düşünen bütün anneler için en güzel örneği teşkil eden Hatice, nübüvvetin onuncu yılında, Ramazan ayında vefat etmiş ve Mekke'deki Hacun kabristanına defnedilmiştir. Hatice annemizin her ikisi de çocukken ölen Kasım ve Abdullah adlı iki oğulları; Zeynep, Rukiye, Ümmügülüm ve Fatıma adında dört kızları olmuştur.¹⁶⁴

B. Hz. Fatıma

Hz. Fatıma, 20 Cemaziyelahir rivayetlere göre M.605 ya da M.609 yılında Cuma günü Mekke'de dünyaya gözlerini açmıştır. Bu olay, Peygamber (s.)'e risaletin gelmesinden beş yıl önce gerçekleşmiştir. Fatıma'nın doğumu yaklaştığında Peygamberimiz Hatice'ye çocuklarının kız olacağını, Hak Teala'nın neslinin devamını bu kız vasıtasıyla takdir ettiğini; İslâm ümmetinin imamları, önderleri ve Allah'ın yeryüzündeki halifelerin hepsinin onun neslinden kararlaştırdığını müjdelemiştir. Bu olaydan çok geçmeden Hatice'nin pak ve kutlu kızı dünyaya gözlerini açmıştır. Fatıma annesinden doğduğu an, kendisinden bir nur yayılmaya başlamış, bu ışık Mekke'nin bütün evlerinde parlamıştır.¹⁶⁵

Fatıma (r.), nübüvvet ve risalet evinde yetişmiş, babasından ilim ve mağfiret öğrenmiştir. Peygamberimiz onun terbiyesine ve yetişmesinde azamî dikkat göstermiş, ilim ve din bilgileriyle donanmasını sağlamış ve ona nebevî hidayet ve doğru yolda rehberlik yapmıştır. Fatıma'nın varlığı halka şefkat, iffet, yücelik, temizlik, zekâ, idrak

---

¹⁶⁴ Helminski, *Sâfi Kadınlar*, 41.

¹⁶⁵ Ebu İlm, *Hz. Fatıma*, 34.

ve bir kadının ulaşabileceği bilgidan oluşan bir hazine, kemal ve güzelliğin en üstün örneği olmuştur.¹⁶⁶

Fatıma (r.), etkisi Asr-ı Saadet'ten günümüze kadar süregelen ilk temel taşlardan biridir. O, Resûlullah'ın kızı, Ali (r.)'un eşi, Hasan ve Hüseyin (r.)'un annesidir. Peygamberimiz, Fatıma'yı kastederek "Babasının annesi" demiştir.¹⁶⁷

Hadis ve rivayetlerden anlaşıldığına göre Fatıma, sürekli nefsinin tezkiye ve kemale ulaştırma çabası içinde olmuş ve hiçbir zaman kendisi ve ailesiyle ilgili olmayan şeylere karışmamış, bir şey hakkında kendisine sorulmadığı müddetçe cevap vermemiş ve zaruret dışında konuşmamıştır. Fatıma'nın Kur'an-ı Kerim ayetlerine dayanarak Ebu Bekir (r.) ile girdiği tartışmalar onun Kur'an ayetlerine tamamen vakıf olduğu ve her konuya uygun olarak ayetleri delil gösterdiği gerçeğini ortaya koymaktadır.¹⁶⁸

Fatıma (r.) evlendiğinde çeyizi kadife bir örtü, içine hurma lifi doldurulmuş deri bir yastık, iki el değirmeni ve deriden yapılmış iki su kabından ibarettir. Peygamberimizin eğitimiyle yetişmiş Fatıma, babası gibi sade ve mütevazı bir hayat sürmüştür.¹⁶⁹ Fatıma, zamanının büyük bir kısmını namaz kılarak, ibadet ederek, Kuran okuyarak, oruç tutarak ve genişlemekte olan Müslüman topluluğuna hizmet ederek geçirmiştir.¹⁷⁰ Peygamber'in kızı Fatıma cömertliğin ve benzersiz yoksul sevgisinin zirveleşen kadın örneği olarak henüz unutulabilecek kadar geçmişte değildir. Hasan (r.) ve Hüseyin (r.)'un mukaddes anneleri olarak İslâm toplumunda yüksek hatırası canlı olarak duran sonsuz bir ilham kaynağıdır.

Fatıma, zahiri güzelliğin yanı sıra ruh inceliğine, büyük bir tahammül ve yumuşak huya sahipti. Sabırlı, metin ve ağırbaşlı, vakar sahibi bir kadındı, kararlılık, iffet ve takva örneğiydi. Dili haktan başka bir şey söylemez, hiç kimseyi kötülükle yâd etmezdi. Ağzı gıybet, çekiştirme ve dedikodu ile hiç bir zaman kirlenmedi. Kalbi sırlar hazinesiydi, ahdine sıkıca bağlı idi. Kötülerin yaptıklarını affetmekten mutlu olurdu.

---

¹⁶⁶ Ebu İlm, *Hiz. Fatıma*, 35.

¹⁶⁷ Ebu İlm, *Hiz. Fatıma*, 7-8.

¹⁶⁸ Ebu İlm, *Hiz. Fatıma*, 36.

¹⁶⁹ Fatma Süzer, "Merhametin Beşiği: Hiz. Fatıma", *Kadın Oradaydı*, 279.

¹⁷⁰ Helminski, *Süfi Kadınlar*, 42.

Bazılarının kötü tavrı ve hatalarını görmezlikten geldiği, kötülüklerine tahammül ve bağışlama ile karşılık verdiği çokça görülmüştür.¹⁷¹

C. Hz. Aişe

Hz. Peygamber (s.)'e ilk inananlardan Ebu Bekir (r.) ve Ümmü Ruman (r.) çiftinin kızı olan Aişe, risaletin ilk yıllarında Mekke'de dünyaya gelmiştir. Aklı ermeye başladığı çocukluğunun erken yıllarından itibaren kendisini dindar bir ailenin içerisinde bulmuştur. İlköğrenimini Mekke'nin en kültürlü insanlarından sayılan babası ile onun en yakın dostu olan ve hemen her gün bir iki defa evlerini ziyaret eden Hz. Peygamberden almıştır.¹⁷² Hz. Peygamber (s.), bir gün Ebubekir'i ziyarete gittiğinde onu kapının kanatlarından birine sinmiş ağlarken bulduğunda üzüntüsünü gizleyememiş, Aişe'yi ukalalıklarından dolayı hırpaladığını öğrendiği annesi Ümmü Ruman'a sitem etmiştir. Sonraları Peygamberimiz (s.) Aişe'de gördüğü ışığın gölgelemesi endişesiyle Ümmü Ruman'a ve Ebubekir'e: "*Ayşe'ye dikkat edin, ona nazik davranın...*" öğüdünde bulunmuştur.¹⁷³

Aişe (r.), çok erken yaşlarda iken, Peygamber (s.)'in sevgili eşi Hatice'nin ölümünün ardından peygamber ile evlenmesine karar verilmiştir.¹⁷⁴ Cebrail, Peygamber (s.)'e rüyasında görünmüş ve kendisine kırmızı ipeğe sarılmış bir bohça getirmiş ve "*Bu senin eşin*" demiştir. Hz. Muhammed (s.) daha sonra Aişe'ye: "*Kırmızı ipeği kaldırdığımda senin yüzünü gördüm. Ben de bunun üzerine şunu söyledim; Eğer bu Allah'tan ise yapılacaktır.*"¹⁷⁵ Bunun üzerine hicretten hemen sonra, Aişe (r.) ve Peygamberimiz (s.) evlenmişlerdir.¹⁷⁶

Aişe 14-15 yaşlarında iken Benu Mustalık (Müreysi') gazâsına Resûlullah'la beraber katılmış, gazâ dönüşü tuvalet için geride kalması yüzünden iftiraya uğramış; savaşa ganimet için katılan münafıklar Aişe'nin, gecikmesi sebebiyle, kâfilenin ardından

¹⁷¹ Ebu İlm, *Hz. Fatma*, 75.

¹⁷² Bünyamin Erol, *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, Ankara 2000, 26.

¹⁷³ İnci Şahin, "Hz. Aişe", *Kadın Oradaydı*, 174.

¹⁷⁴ El-İsfahani, *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, II/124.

¹⁷⁵ Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, Menâkıbu'l-ensâr, II/1589, 556.

¹⁷⁶ Helminski, *Süft Kadınlar*, 48.

yanında ashabtan Safvan ile birlikte geldiğini görünce bunu kötü sözlerle ve çirkin bir şekilde yorumlamışlardır. Yolda bu dedikodulara bazı müslümanlar da karışınca Aişe çok üzülmüş; Medine'ye gelince hastalanmış, ateşi yükselerek yatağa düşmüştür. İftira, dedikodu etrafa yayılmış, bu arada kendisini fazla aramayan Resûlullah'tan izin isteyerek babası Ebû Bekir'in evine gitmiştir. Bu arada Resûlullah diğer hanımlarına ve sahabeden en yakınlarına Aişe'nin durumunun ne olabileceğini sormuş, hepsi de Aişe'nin temiz ve suçsuz olduğunu söylemişlerdir.

Aradan bir ay gibi uzun bir zaman geçinceye kadar danışmalarını sabırla sürdüren Resûlullah (s.), sonunda Ebû Bekir'in evine uğramış, Aişe'yi, anne, babası ve sahabeden bir hanımla ağlar bulmuştur: *“Ya Aişe, senin için bana şöyle şöyle söylediler. Eğer sen, dedikleri gibi değilsen; Allah'u Teâlâ yakında senin doğruluğunu tasdik eder. Eğer bir günah işlediysen, tövbe ve istiğfar eyle! Allah'u Teâlâ, günahına tövbe edenlerin tövbesini kabul eder.”* buyurdular. Resûlullah'ın mübarek sesini işitince ağlamayı kesen Aişe babasına bakıp cevap vermesini istedi. Ebû Bekir ve Aişe'nin annesi böyle söylentilere ve dedi-kodu yapanlara sadece şaşırıklarını söylediler. Aişe ise: *“Allah'u Teâlâ'ya yemin ederim ki kulağınıza gelen lâfların hepsi yalandır, iftiradır, Allah biliyor ki benim bir şeyden haberim yoktur. Yapmadığım bir şeye evet dediğimde kendime iftira etmiş olurum. Sabretmek iyidir. Onların söylediği şey için Allah'u Teâlâ'dan yardım bekliyorum.”* dedi. Günahsız olduğundan, kalbinin temizliği ile ve kendinden emin olarak bekledi. Bu sırada Hz. Peygamber (s.)'in yüzünde vahiy alâmetleri belirdi. Ebû Bekir, Resûlullah'ın başının altına bir yastık koydu ve üzerine çarşaf örtterek beklediler. Vahiy tamamlanınca Resûlullah (s.) terlemiş yüzünü örtünün altından kaldırarak: *“Müjdeler olsun sana ey Aişe! Allah'u Teâlâ seni temize çıkardı. Senin pak olduğuna şahit oldu.”* deyip Kur'an'daki Nûr Suresinden, o an nazil olunan 10 ayeti okudu. Ebû Bekir hemen kalkıp kızı Aişe'yi başından öptü, *“Kalk, Resûlullah'a teşekkür et.”* dedi. Kendisi için ayet incecğini aklından geçirmeyen Aişe şaşkınlık içinde: *“Hayır kalkmam baba vallahi kalkmam. Allah'u Teâlâ'dan başkasına şükretmem.*

*Çünkü Rabbim beni ayet-i kerime ile methetti.”*¹⁷⁷ dedi. Ama çok sevindi, ona iftirada bulunanlar zamanla hakir ve zelil olmuşlardır.¹⁷⁸

Aişe (r.), Peygamber (s.)in eşi olarak yetişmesi sayesinde, ondan çok fazla şey öğrendi ve onunla çok özel bir ruh yolculuğu yaptı. Aişe'nin Arap-İslâm ahlâkının temel kurallarını ortaya koyduğu söylenir.¹⁷⁹ O, dürüstlük, güvenilirlik, samimiyet, yaşamda başımıza gelen sıkıntılara karşı dayanıklı olmak, dostlara ve komşulara yardım etmek, kölelere iyi davranmak, anne ve babaya hürmet etmek gibi insan karakterinin soylu niteliklerini taşımıştır.¹⁸⁰

Aişe, metanet ve takva sahibi, cömert, kanaatkâr, şefkatli ve ibadete düşkün bir kadındı. Birçok savaşa katılacak kadar korkusuz; devesine atlayıp siyasi bir harekete kalkışacak kadar atak ve cesur; askeri bir seferi idare edebilecek kadar komuta gücüne sahipti. Zekâsı, anlayışı, kuvvetli hafızası, güzel konuşması, Kur'an-ı Kerim'i ve Hz. Peygamberi en iyi şekilde anlamaya çalışması gibi vasıfları sayesinde Hz. Peygamberin yanında müstesna bir mevki kazanmıştır.¹⁸¹ Sahabeden Amr b. As: *“Ya Resûlallah, ashab içinde size en sevimli kimdir?”* deyince Peygamberimiz (s.): *“Aişe'dir.”* demiştir. *“Erkeklerden kimdir?”* deyince: *“Aişe'nin babasıdır.”* cevabını vermiştir.¹⁸²

Aişe (r.), tüm hayatı boyunca Hz. Muhammed (s.)'in sağlığında olduğu gibi tam bir sadelik içinde yaşamıştır. Çok az yemek yeyip, çok az su içmiştir. Hiç bir zaman birkaç günlükten fazla gıdaları olmamıştır. Sıklıkla oruç tutmuş, yaşamını günde beş vakit kılınan namazdan da daha fazlasını kılmaya adanmıştır. Ali (r.)'a karşı olan ayaklanmadan çok sonrada yaşamaya devam etmiş olmasına rağmen, bu ayaklanmada yer almış olmaktan duyduğu büyük pişmanlık devam etmiştir.¹⁸³

Ashâb, karakter ve hafızasına güvendikleri, ayet-i kerime ile övüldüğünü bildikleri için birçok meseleyi ondan sorar ve öğrenirlerdi. Aişe validemiz babası Ebû Bekir (r.), Ömer (r.) ve Osman (r.)'ın hilâfetleri zamanında Hz. Peygamber (s.)'den

¹⁷⁷ Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, Muamelat ve Sözleşmeler, I/1178, 394.

¹⁷⁸ Şahin, *Kadın Oradaydı*, 186–188.

¹⁷⁹ El-İsfahani, *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, II/125.

¹⁸⁰ Helminski, *Süfi Kadınlar*, 51.

¹⁸¹ Erol, *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, 27.

¹⁸² Şahin, *Kadın Oradaydı*, 179.

¹⁸³ Helminski, *Süfi Kadınlar*, 53–54.

işittiklerini müslümanlara anlatmıştır. Aişe fıkıh ve ictihadda keskin, kuvvetli görüşe sahiptir. Fıkıh ilminin kurucularından sayılmıştır. Devrinin üstün âlimlerinden ve Fukahâ-i Seb'a'dandır. Müslüman bilginler arasında yaygın bir rivayete göre fıkıh ve dinî ilimlerin dörtte birini Aişe nakletmiştir.¹⁸⁴

Müminlerin annesi Hz. Aişe, hicretin 58. senesinde Ramazan ayının on yedisi Salı gecesi vefat etmiştir. Ebu Hüreyre cenaze namazını kıldırması, vasiyeti üzerine Baki kabristanına defnedilmiştir.¹⁸⁵

D. Rabiätü'l Adeviyye

Önde gelen sûfî kadınlardan biri olan Rabiyetü'l-Adeviyye'nin 717'de doğduğu ve 801'de vefat ettiği tahmin edilmektedir. Manevî değerlerin azaldığı bir dönemde, ruhun en yüksek seviyedeki etkinlik alanına doğru öncelikleri vermek yani Allah'a cennetten önce, Mutlak olana ise izafîden önce yer vermek, Rabia'nın en önemli uğraşısı, daha doğrusu görevi olmuştur.¹⁸⁶

Basralı Rabia olarak da bilinen Rabiätü'l-Adeviyye, sevgiye dayalı tasavvuf düşüncesinin ilk savunucularındandır. Sûfîler arasında saygın bir isim olan Rabia'nın, aynı zamanda pek çok erkek sûfînin yetişmesinde emeği geçmiştir.¹⁸⁷ Feriduddin Attar kitabında Rabia'dan bahsederken, “*Biri çıkıp niçin onu erkekler safında zikrettin? diye sorarsa derim ki Peygamber Efendimiz, 'Allah sizin suretinize bakmaz...'*”¹⁸⁸ buyurmuşlardır.

Naklederler ki, Rabia doğduğu zaman, babasının evinde onu saracak bir bez parçası, göbeğini yağlamak için bir katre yağ ve çerağ bulunmamıştı. Babasının üç kızı daha vardı. Rabia dördüncü idi. Bunun için ona Rabia, yani “dördüncü” ismini vermişlerdi. Annesi babasına: “*Falan komşuya git ve lamba için yağ iste.*” dedi. Fakat Rabia'nın babası hiçbir mahlûktan hiçbir şey istememek için ant etmişti. Buna rağmen hanımını memnun etmek için o komşusunun evine kadar gidip geldikten sonra:

¹⁸⁴ <http://www.sevde.de/İslam>, 14.01.2006, 14.05.

¹⁸⁵ Gürgen, “Ezvâc-ı Tahirât: Hz. Aişe”, *Zaman Haftalık Ailem dergisi*, Sayı:14, 30.

¹⁸⁶ Helminski, *Sûfî Kadınlar*, 62.

¹⁸⁷ El-İsfahani, *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, VI/449.

¹⁸⁸ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 109.

“Uyumuşlar.” dedi. Ama babasının canı sıkılmıştı, yattı, uyudu, rüyasında Hz. Peygamber (s.)’i gördü. Hz. Peygamber (s.) ona: “Üzülme! Bu kız öyle bir hanımdır ki, ümmetinden yetmiş bin kişi onun şefaatinde isteyecekler.” dedi. Sonra buyurdu ki: “Basra emiri olan İsa Radan’ın yanına var ve benim adıma ona aynen şunu şöyle: “*Sen her gece bana yüz kere, Cuma gecesi ise dört yüz defa salâvat getiriyorsun, geçtiğimiz Cumartesi getirmen gereken salâvatları unuttun. Onun keffareti olmak üzere bana dört yüz sarı altın ver!*” Rabia’nın babası uyanınca bu rüyayı bir kâğıda yazar ve kâğıdı İsa Radan’ın kapısının önüne götürüp birisi vasıtasıyla bu kâğıdı ona ulaştırır. İsa Radan kâğıdı okuyunca Peygamberimizin kendisini yâd etmiş olmasının sevinciyle on bin gümüş sadaka vermiş, ayrıca Rabia’nın babasına da dört yüz kızıl altın vermiştir.¹⁸⁹

Rabia büyüyünce babası ve annesi öldü. Basra’da büyük bir kıtlık zuhur etti. Rabia zalim birinin eline düştü, bu zalim onu sadece birkaç akçeye satmıştı. Yine efendisi de ona eziyet ediyor, güç ve çetin işler emrediyordu. Rabia bir gün yolda rastladığı namahremden kaçarken düştü, kolu kırıldı ve şöyle niyaz etti: “*İlâhi! Garibim, annem babam yok. Esir düştüm kolum kırıldı. Fakat yine de bunların hiçbiri umurumda bile değil. Bana ancak senin rızan lazım. Benden razı olup olmadığını bir bilsem!*” Hatiften şöyle bir ses işitti: “*Gam yeme, istikbalde öyle bir merteben olacak ki, semadaki mukarreb melekler seninle iftihar edecekler, sana imrenecekler.*”¹⁹⁰

Rabia daima oruç tutuyor, gece sabahlara kadar ayakta namaz kılıyordu. Bir gece efendisi uykudan uyandı, bir ses işitti, dikkat edince, secde halinde bulunan Rabia’yı gördü şöyle diyordu: “*İlâhi! Biliyorsun ki, gönliümin arzusu senin fermanına muvafakat etmektir, göz aydınlığım ise dergâhında hizmet etmektir. Eğer iş elimde olsaydı bir lahza sana hizmetten geri kalmaz, durup dinlenmeden hep sana itaat hâlinde olurum. Ama sen beni bir mahlûkun emri altına soktun, onun için sana hizmetten geri kalıyorum.*” Efendi dikkat edince Rabia’nın bulunduğu odanın nurla dolu olduğunu fark etti. Kendi kendine, “*Artık o köle olarak tutulamaz.*” dedi. Sonra Rabia’ya “*Seni azad ettim, dilersen burada kal, hepimiz sana hizmet edelim, bunu dilemezsen gönliünün dilediği yere git.*” dedi. Bunun

¹⁸⁹ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 110.

¹⁹⁰ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 110.

üzerine Rabia oradan ayrılmış ve kendini ibadete vermiştir. Derler ki, bir gün bir gece zarfında bin rekât namaz kılıyordu. Zaman zaman Hasan Basrî'nin meclisine gidiyordu.¹⁹¹

Attar'ın naklettiğine göre Rabia bir gün dağa gitmiş etrafına yabani hayvanlar ve geyikler toplanmıştı. Hasan Basrî onu ziyarete gittiğinde Hasan Basrî'yi gören hayvanlar ürküüp kaçmışlardı. Hasan Basrî bunun sebebini “*Seninle ünsiyet eden benden kaçıyor.*” diye sorunca, Rabia; “*Bu gün ne yedin?*” demiş, “*İşkembe çorbası*” deyince, “*Hem onların işkembe ve ciğerini yiyorsun, hem de neden benden kaçıyor diyorsun?*” demiştir.¹⁹²

Hasan Basrî, bir gün Rabia'nın yanına gelir ve der ki; “*Ey sevincin aynası, hiç rağbet eder misin ki, seni kendime nikâh edeyim de zevcem olasın?*” Rabia'nın dudaklarında bir ışık cümbüşü; “*Ah Hasan, evlilik vücudu olanlara mahsustur. Bende vücut yoktur; yok nesneye nikâh nice olur?*” Bu cevap üzerine Hasan Basrî sordu; “*Bu yokluğu nasıl buldun?*” Ondan şu cevabı aldı; “*Kendimi Cenâb-ı Hakk'ın varlığında kaybettim.*”¹⁹³

Kâbe'ye ulaşmak İbrahim b. Ethem'in on dört yılını alır. Çünkü yaptığı hac seyahati sırasında yolundaki türbelerde dua etmek için uzun zaman ayırır. Fakat Kâbe'ye ulaştığında ortada görülecek Kâbe yoktur. Kendi kendisine sorar, “*Bu da ne? Ben kör mü oldum?*” Bir ses karşılık verir: “*Hayır, sen Kâbe'yi göremezsin. Çünkü Kâbe bir kadını görmeye gitti.*” İbrahim b. Ethem Mekke'nin eteklerine doğru koşar ve Rabia'yla karşılaşır ve bu olayın nedenini sorar. Rabia şöyle cevap verir: “*Sen on dört yıl süreyle dua etmek suretiyle Kâbe'ye ulaşmaya çalıştın, oysa ben içsel dualarım ile zaten Kâbe'deyim. Sen namazla bu yolu kat ettin, bense niyazla!*”¹⁹⁴

Rabia, büyük bir zahid olan İbrahim b. Ethem'e Allah'a giden yolun ibadet ve amelle değil, sevgi ve münacatla aşılabileceği konusunda ders vermiş, sevgi ve niyazla kat edilen yolun daha çabuk ve takdire şayan olduğunu göstermiştir.

Rabia bununla da kalmamış, işi daha ileri götürmüş, kendisini karşılamaya gelen Kâbe'ye iltifat etmemiştir. “*Bana ev değil, ev sahibi lazım. Kâbe'nin cemaliyle sevinilir mi? Beni, “Kim bana bir karış yaklaşırsa, bir arşın yaklaşırum.” diye buyuranın*

¹⁹¹ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 111.

¹⁹² Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 115; Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 83.

¹⁹³ Bursalı, *İstanbul ve Anadolu Evliyalari*, II/504.

¹⁹⁴ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 112; Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 51; Helminski, *Sûfî Kadınlar*, 65–66.

karşılması lazım! Neden Kâbe'ye bakayım.” demiştir.¹⁹⁵ Aşkın maşukuna nazlanışını anlatan bu menkıbe, bir kadın olarak Rabia'nın Hak katındaki yerini ve Allah'tan ihtiyaçla istenmesi gerekenin ne olduğunu bildirmesi açısından önemlidir.

Bazen sûfi hanımların âlim ve zahidlerle bir araya geldiğini ilmî konularda onları susturdıkları bildirilmektedir. Bir gün Hasan Basrî, Malik b. Dinar, Şakik Belhî, Rabia'nın yanına gelmişlerdi. Söz “sıdk”tan açılınca aralarında şöyle bir diyalog geçmiştir:

Hasan Basrî: Mevla'sının darbelerine sabretmeyen davasında sadık değildir.

Rabia: Bu sözden benlik kokusu geliyor.

Şakik Belhî: Mevla'sından yediği darbelere şükretmeyen davasında samimi değildir.

Rabia: Bu konu daha güzel ifade edilebilir.

Malik b. Dinar: Mevla'sından gelen darbelerden haz almayan davasında doğruluk üzere değildir.

Rabia: Daha düzel ifade edilmeli.

—Peki, şimdi bunu sen ifade et!

Rabia: Mevla'sını temaşa esnasında darbelerin elemi unutmayan iddiasında samimi değildir. Tıpkı Hz. Yusuf'u seyre dalan kadınların ellerini kesmeleri ve bunun elemi hissetmemeleri gibi.¹⁹⁶

Süfyân-ı Sevrî Rabia'yı ziyarete gider ve bazı meseleleri ona sorardı. Duasına büyük rağbet gösterirdi. Bir gün Süfyân yine Rabia'yı ziyarete gidip, ellerini kaldırarak “*Ya Rab! Senden selâmet dilerim.*” diye dua etti. Rabia ağladı. Süfyân; “*Seni ağlatan nedir?*” diye sordu. Rabia; “*Beni sen ağlatıyorsun.*” dedi. Süfyân; “*Nasıl?*” deyince, “*Bilmez misin ki, dünyada selâmet dünyayı terk etmekle olur. Ama sen ona bulaşmışsın.*” dedi.¹⁹⁷

Rabia'nın kendisine ait olan şu dizeler onu çok daha iyi anlatır:

“Tamamıyla bir kalp bekçisi olmak üzere donatıldım.

¹⁹⁵ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 112.

¹⁹⁶ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 123–124; Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 52.

¹⁹⁷ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 844.

*Bunun için, içimdeki hiçbir şeyin dışarıya çıkmasına,
Dışarıdaki hiçbir şeyin içime girmesine izin vermem.
Eğer birisi girecek olursa, dosdoğru dışarı çıkar
Çünkü benim onunla yapacak hiçbir şeyim yoktur.
Ben bir kalp bekçisiyim
Bir çamur parçası değil.”
“Allah’ı o kadar çok seviyorum ki,
Şeytandan nefret etmek için zamanım yok.”¹⁹⁸*

E. Hafsa binti Sîrîn (ö.101/719)

Sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda Basra’daki parlak ruhanî kişiliklerden biri de, en eski rüya yorumcularından Muhammed b. Sîrîn’in kız kardeşidir.¹⁹⁹ Hafsa, ibadeti, zühdü ve fıkıh bilgisiyle şöret bulmuş, harikulâde hâl ve kerametlere sahip bir kadındır.²⁰⁰ Muhammed b. Sîrîn, Kur’ân’la ilgili yorumlar için insanları kız kardeşine yollardı. Kendisi de evliyadan olan anneleri onları çok büyük bir özenle yetiştirmiştir. Hafsa, bizzat kendisi çilecilik konusunda son derece yetkin ve vicdanlı bir kişi olup böyle olduğuna dair önemli işaretler taşırdı.²⁰¹ Geceleri uyanıp, yatağından kalktığı ve lâmbasını yakarak dua ettiği zamanlar lâmbanın söndüğü fakat evinin hala aydınlık olmaya devam ettiği söylenmiştir.²⁰²

Hafsa Hatun, farzların dışında müstehapları da yerine getirmek istemiş, bu konuda çok titiz davranmıştır. İslâm’ı daha küçükken kavramış, kendini İslâmî ilimlere vakfetmiş bir kadındır. Hafsa Hatun’un şöyle öğüt verdiği söylenir: “*Ey gençler topluluğu! Henüz genç iken nefislerinizi terbiye edin! Zira ben hakiki amelin ancak gençlikte yapılan ameller olduğuna inanıyorum.*”²⁰³ Hafsa Hatun, 90 yaşındayken hicri 101’de vefat etmiştir.

¹⁹⁸ Helminski, *Sûfi Kadınlar*, 68.

¹⁹⁹ El-İsfahani, *Sahabe’den Günümüze Allah Dostları*, V/443.

²⁰⁰ Câmî, *Nefahâtü’l-üns*, 847.

²⁰¹ Helminski, *Sûfi Kadınlar*, 57.

²⁰² Câmî, *Nefahâtü’l-üns*, 847.

²⁰³ El-İsfahani, *Sahabe’den Günümüze Allah Dostları*, V/444-447.

F. Nişaburlu Fatıma (ö. 849)

Horasan'ın en eski ailelerinden ve en büyük marifet sahibi kadınlardan biridir.²⁰⁴ Horasan şeyhlerinden Ahmed b. Hadraveyh'in hanımıdır. Fatıma, Ahmed b. Hadraveyh'e bir elçi göndermiş, "*Beni pederimden iste (de evlenelim),*" diye teklifte bulunmuş, Ahmed b. Hadraveyh bu teklifi kabul etmeyince de, "*Ben senin Hakk'ın yolunda durup yol kesmeyecek kadar mert bir kişi olduğuna âni idim. Ey Ahmed! Rehber ol, rehbur (yol kesen) olma*" diye bir kere daha elçi gönderince bu sefer Ahmed b. Hadraveyh elçi gönderip Fatıma'yı babasından istemiştir. Babası teberrüken ve teklifi şeref bilerek kızı ona vermiştir. Artık dünya meşgalelerini terk eden Fatıma inzivaya çekilip Ahmed b. Hadraveyh'le huzur ve sükûn içersinde yaşamıştır.²⁰⁵

Ahmed b. Hadraveyh, bir gün Yahya b. Muaz'ı (ö.258/871) evine davet etmiş ve "*Yahya'nın davetinde neler yapılması lazımdır.*" diye Fatıma'ya danışmıştır. Fatıma da: "*Bir çok sığır ve koyun kesmeli, şu kadar levazımata ihtiyaç var, bir hayli şamdanlar, buhur ve misk temin etmeli, bütün bunlara ilaveten yirmi tane de eşek kesmeli*" deyince, Ahmed; "*Eşek kesmek de ne oluyor?*" diye sormuş, Fatıma: "*Kerem sahibi biri kerem sahibi birinin evine davet edilip misafir edilince, mahallenin köpekleri de bundan nasiplerini almalıdır.*"²⁰⁶ demiştir. Bu olayda da anlaşıldığı gibi Fatıma mürüvvet ve fütüvvette ileri bir kadındır.

Beyâzıd Bistami kendisine son derece saygı duymuş, Zunnûn-i Mısırî de dinî konularda kendisine güvenmiştir.²⁰⁷ Kendisinin bir defasında Zunnûn-i Mısırî'ye bir armağan gönderdiği rivayet edilir. Zunnûn-i Mısırî, şöyle diyerek armağanı geri gönderir: "*Sûfî kadınların armağanını kabul etmek küçük düşmek ve zayıflık anlamına gelir.*" Fatıma bunun üzerine şu karşılığı verir: "*Bu dünyada başkalarının ne düşündüğüne önem veren bir sûfiden daha aşağı bir kimse yoktur.*"²⁰⁸

Ahmed b. Hadraveyh, Beyâzıd'ı ziyarete karar verince, Fatıma da onunla birlikte gitmiş, Beyâzıd'ın yanına vardıklarında Fatıma yüzünü örten peçeyi kaldırıp Beyâzıd'la

²⁰⁴ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 849.

²⁰⁵ Attar, *Tezkiretü'l-evliyâ*, 373.

²⁰⁶ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 374.

²⁰⁷ Bardakçı, "Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın", *Araştırmalar, İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Sayı:13, 34.

²⁰⁸ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 849; Annemarie Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, İstanbul 1999, 414.

cüretli bir şekilde konuşmaya başlamıştır. Bunu gören Ahmed hayret etmiş, gönlünü kıskançlık hisleri istila etmiş ve: “*Ey Fatıma! Beyâzıd’a yaptığın bu küstahlık ne böyle?*” deyince, Fatıma: “*Çünkü sen benim tabiatıma ve bedenime, Beyâzıd ise yoluma ve ruhuma mahremdir. Senden hevâ ve hevesime erişiyor, ondan ise Allah’a ulaşıyorum. Bunun delili de şudur: O, benimle bulunmaya muhtaç olmadığı halde sen buna muhtaçsın.*” demiştir.²⁰⁹

Yine Beyâzıd Bistami’nin, Nişaburlu Fatıma hakkında: “*Kadın kıyafeti içinde “er” görmek isteyen Fatıma’ya baksın.*”, “*Manevi yolculuğumda hiçbir menzilden kendisine söz açmadım ki o, bu menzile daha evvel varıp onu apaçık görmemiş olsun.*” dediği aktarılmıştır.²¹⁰

Meşâyıhtan biri Zünnûn’a sordu: “*Bu taife arasında en büyük olarak kimi görürsün?*”, “*Mekke’de, Fatıma-i Nişaburiyye isminde bir hatun var. Benim pek beğendiğim bir şekilde Kur’an’ı yorumluyordu.*” dedi.²¹¹

IV. Günümüzdeki Yazar Sûfî Kadınlar

Tasavvufun manevî ikliminden nasibdar olup kalplerini berraklaştıran ve yaşadıkları gönül zenginliklerini araştırdıkları konulara yansıtan sûfî kadınlar vardır. Sayıları az da olsa tasavvufî konularda yazan, mürşidinin biyografisini kaleme alan kadın dervişler, kimi zaman da kendi tecrübelerini eserlerine yansıtmıştır. Bunlardan bir kısmını aktararak hem kendilerinin hayatı hakkında kısaca bilgilenmek hem de fikir ve gönül zenginliklerini görmek çalışmamıza katkı sağlayacaktır.

A. Türk Yazar Kadınlar

Silsilelerde yer almasalar da, kadınların tasavvufî hayatla olan ilişkisi sürekli olmuştur. Hatta eser meydana getirebilecek kadar bu kültürle iç içe olan müellif ve yazarlarımız vardır. Bunlar tasavvufî kültürle yoğrulmuş eserlerin sahibi olmuşlardır. Çağdaş Rabialar diye vasedilen bu usta kalemlerden bazıları şunlardır:

²⁰⁹ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 374.

²¹⁰ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 374.

²¹¹ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 849.

1. Semiha Ayverdi (ö. 1993)

Cumhuriyet döneminin önemli edebî şahsiyetlerinden birisi olan Semiha Ayverdi, tasavvufî bir cemaatin lideridir.²¹² 21 Kasım 1905'de İstanbul'da Meliha Hanım ve İsmail Hakkı beyin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Daha çok küçük yaşlarda büyükannesi Halet hanımdan çok fazla şey öğrenmiş, Halet Hanımın, babası ve dostlarının sohbet toplantılarına katılmış, büyükannesi onun için çok önemli bir örnek olmuştur.²¹³ Çocukluğunu o dönemin en renkli semtlerinden olan Şehzadebaşı' da geçirmiş, resmi öğrenimini Süleymaniye Kız Numune Mektebi'nde yapmıştır. (1921) Bu eğitimden sonra özel öğrenim görmüş, tahsiline evde devam etmiştir. Fransızca öğrenmiş, keman dersleri almıştır. Kültürlü bir aile çevresinde kendisini yetiştirmiştir. Baba evine dönemin okumuş yazmış insanların geldiğini belirten Ayverdi, o devirlerde evlerine edebiyatsever kişilerin yanı sıra Ali Rıza Bey, Sami Bey, Reşid Bey gibi asker ressamların da geldiğini yazmaktadır.²¹⁴

Ayverdi İstanbul'un II. Abdulhamid, II. Meşrutiyet, savaş yılları ve Cumhuriyet devirlerini yaşamıştır. Küçük yaşlarda tanzimat neslinden olan babasının -1908'den itibaren gelişen siyasî hadiselerin tartışıldığı- selamlık sohbetleri ile 1908'de Fatih'te Altay Ümm-i Kenan Dergâhı'nı açan Şeyh Kenan Rıfai'nin terbiye halkasında bulunan annesinin manevî terbiyesinde yetişmiş iki ayrı nehir gibi akan dünyalar arasından Kenan Rıfai'nin yolunu tercih etmiştir. Semiha Ayverdi Kenan Rıfai'nin teşvikiyle yazar olmuştur.²¹⁵

Ayverdi, sadece Türkiye'nin değil, İslâm âleminin dertlerini dert edinmiştir. Hicretin 1400. yıldönümü münasebetiyle "*Kölelikten Efendiliğe*" adlı bir kitap yazmış, Arapça ve İngilizceye tercüme ettirerek bütün müslüman ülkelerdeki devlet ve fikir adamlarına göndermiştir. Bu eseriyle dünya müslümanlarını birlik ve beraberliğe çağırması, bu yolda teklifler getirmiştir. Bu eserinden dolayı 1978'de Türkiye Milli Kültür Vakfı Armağanı ile taltif edilmiştir. Ayrıca 1984'te Milli Kültür Vakfı tarafından ömrü boyunca vatan ve milleti için yapmış olduğu hizmetleri karşılığında

²¹² Kara, *Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, 382.

²¹³ Helinski, *Sûfi Kadınlar*, 375.

²¹⁴ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 45.

²¹⁵ Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 102.

Türk Milli Kültürüne Hizmet Şeref Armağını verilmiştir. Semiha Ayverdi, 22 Mart 1993’de Hakka yürümüştür.²¹⁶

Semiha Hanım, dünya edebiyat ve fikir cereyanlarını takip etmiş, ama şarktan asla vazgeçmemiş, Mevlânâ, Muhyiddin-i Arabî, Sâdi, Hafız Şîrâzi vs. onun tefekkür dünyasında birer meşale olmuştur. Eserlerinde şeyhi Kenan Rıfai’nin büyük tesirleri olmuş, hadiseler bu insanın gözü ile bakmış ve onun görüşlerini geniş kitlelere yaymıştır. Sayısı otuz ikiye varan eserlerinin yanında çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazmış, konferanslar vermiştir. Kubbealtı Akademisi’nin kurucularından olan Ayverdi, Fetih cemiyeti ile Türk Ev Kadınları Cemiyetleri’nde faal üyelik yapmıştır.²¹⁷

Eserleri arasında en ünlü olanları, diğer iki arkadaşı Safiye Erol ve Sofi Huri ile birlikte yazdığı “*Kenan Rıfai ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*”, “*Dost*” ve “*İstanbul Geceleri*”dir.²¹⁸ “*Aşk Bu imiş*” (1938), “*Batmayan Gün*” (1939), “*Mabedde Bir Gece*” (1940), “*Ateş Ağacı*” (1941), “*Yaşayan Ölü*” (1942) “*İnsan ve Şeytan*” (1942), “*Son Menzil*” (1943), “*Yolcu Nereye Gidiyorsun*” (1944), “*Mesih Paşa İmamı*” (1948), “*İstanbul Geceleri*” (1952) romanlarında ve edebî eserlerinde tasavvuf düşüncesini anlatmış, insanın insanla, insanın kendisi ile, Allah’la olan münasebetleri üzerinde durmuş, “Halka hizmetin Hakk’a hizmet” olduğunu benimsetmeye çalışmıştır. Sanat için sanat kaygısı taşımamış, sanatın güzellikleri içinde kitlelerin talim ve irşat amacını gütmüştür. Eserlerinin hemen hepsinde tasavvuf neşvesini bulmak mümkündür. Bereketli ömrüne sığdırdığı otuz iki eserin yanında yetiştirip büyüttüğü, millete hediye ettiği insanlar da en az eserleri kadar kalıcı ve faydalı olmuştur.²¹⁹

2. Nezihe Araz

1922’de Konya’da doğmuştur. Ankara eski milletvekili Rıfat Araz’ın kızıdır. İlk ve orta tahsilini Ankara’da, üniversite tahsilini Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nde yapmıştır. 1950’de *Resimli Hayat* dergisinde gazeteciliğe başlamıştır. Çeşitli gazetelerde fıkra yazarlığı yapmış, röportajları ve araştırmaları yayınlanmıştır. Aynı zamanda *Hayat dergisi*’nde, *Havadis* ve *Yeni Sabah* gazetelerinde çalışmıştır.

²¹⁶ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 46.

²¹⁷ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 45–46.

²¹⁸ Helminski, *Sâfi Kadınlar*, 376.

²¹⁹ Isfehânî, *Sahabe’den Günümüze Allah Dostları*, IX/468.

Meydan-Larousse, Larousse-Gençlik ve Kaynak Kitaplar Yayınevi'nin hazırladığı *Türkiye Ansiklopedisi*'yle diğer yayınların yapım ve yayıncılığını yapmıştır. Aynı zamanda birçok televizyon dizisinin senaryosunu yazmıştır.²²⁰

Nezihe Araz, bir tasavvuf deryası içerisinde büyümüş ve bu denizde yüzmeyi çok küçük yaşlarda öğrenmeye başlamıştır. Hem Mevlevilikle, hem de Rıfailikle bağları olan bir ailede yetişmiştir. Kenan Rıfai'nin manevî halkasında, yetişme imkânına sahip olmuş, Semiha Ayverdi ile sıkı dostluk kurmuştur.²²¹ Araz, Türkiye'nin önde gelen manevî yazarlarından biri olmuştur. Kültürümüze özellikle İslâm Tarihi'ni ve Anadolu velilerinin yaşamını konu alan kitaplar yazarak katkıda bulunmuştur.

Araz'ın "*Anadolu Evliyalari*" adında kaleme aldığı eser, Anadolu'da yaşamış gönül sultanlarının hayatlarından kesitler vermektedir. Eserde Araz'ın Hak âşıklarının hayatlarını anlatırken adeta onlarla beraber sevindiği, onlarla beraber üzüldüğü, onlarla beraber heyecanlandığı fark edilmektedir. Akıcı üslûbuyla Hak erenleri ile okuyucu arasında köprü olan kitap, Anadolu'da yaşamış 9 kadın veliyi tanıtmaya açısından da eşsiz değere sahiptir.

3. Sevim Asımgil

1939'da Gümülcine'de doğmuştur. İlkokulu Gümülcine'de, orta tahsilini Bursa'da, üniversite tahsilini İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nde tamamlamıştır.²²² Asımgil, diş hekimi olmasının yanında, İslâm ahlâkı ve Peygamber efendimiz (s.)'in hayatını anlatan kitaplarıyla, yazmış olduğu romanlarıyla, gerek yurt için ve gerekse yurt dışında vermiş olduğu konferansları ile insanların adeta gönüllerini tedaviye çalışarak hizmette bulunmuştur.

Ülkemizde ilk defa bir kadın tasavvuf ve tarikatların teknik konularını anlatan bir eser kaleme almıştır.²²³ "*Gönül Bahçesine Giden Yol Tarikat*", tarikatların dinî hayatımızdaki yerini belirten ve sekiz bölümden oluşan bir eserdir. Asımgil eserde, tasavvuf ve tarikatlara isnat edilen mesnetsiz ithamlara yer vermeden, tasavvufun ve sistemleşmiş hali olan tarikatların menşinin ve ilminin ne olduğunu; tarikat için

²²⁰ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, s.47; www.edebiyatturk.net, 15.01.2006, 11.20.

²²¹ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 102; Helminski, *Sûfî Kadınlar*, 359.

²²² Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 48.

²²³ Kara, *Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, 400.

münasebetleri, Tasavvufî hayatı yaşayabilecek insanın yapısını, mutasavvıfların en ehemmiyetli meselelerinden olan akıl, ruh, nefis ve kalbin mahiyetini, son olarak da seyri-i sülûku anlatmaktadır. Tasavvuf ve tarikatlar konusunda tatminkâr cevaplar alınabilen eser, günümüz insanına hitap etmesi açısından da önem arz etmektedir.

4. A. Nuray Okyay

1947’de doğmuştur. İlk, orta ve üniversite tahsilini İstanbul’da yapmıştır. 15 yaşında beynini ve vicdanını zorlayan sorularla başlayan maneviyat arayışı, Melamî Şeyhi Niyazi Demirörs’le tanışmasını sağlamış, 1963 yılında Niyazi Demirörs’e mürit olmuştur. Niyazi Demirörs’ün vefatından sonra manevî terbiyesini onun halifesi Mehmet İlhami Doğmuş’un eğitimiyle devam ettirmiştir. M. İlhami Doğmuş’un beka âlemine göçmesi ile de bu vazife -kendi ifadesine göre şeyhinin manevî işareti ile- A. Nuray Okyay’a verilmiştir.²²⁴

Yazar, “*Allah, Aşk ve Muhammed’in Gerçek Yüzü*” adlı eserinde Mevlânâ, Yunus, Hacı Bektaşî Veli gibi insan-ı kâmil vasfı kazanmış kişilerin bu mertebeyi, sadece şeriat kurallarına uymak ve insanlık sevgisi ile değil, ilm-i ledüne vakıf olmak suretiyle elde ettiklerini vurgulayarak, ilm-i ledünün ne olduğunu ve günümüzde de bu ilmin, yapılabileceğini örneklerle izah etmeye çalışmaktadır. İlm-i ledün ve Hakikat-i Muhammediye’nin yaşamış mutasavvıfların eserlerinden alınmış bölümleri ile ayet, hadis, menkıbe ve mektuplarla zenginleştirilmiştir.

B. Batılı Araştırmacı Kadınlar

Bilindiği gibi Doğu bilimleriyle ilgilenen batılı bilim adamlarının arasında kadınlarda vardır. Bunların da bir bölümü tasavvuf kültürüyle ilgili araştırma yapmış ve yapmaktadır. Bu araştırmacı hanımların bazılarını tanıtmak araştırmamızı zenginleştirecektir.

---

²²⁴ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 49.

1. Margaret Smith

1884'de Southport'ta doğmuştur. 1928'de Londra Üniversitesinden doktorluk unvanını,²²⁵ 1937'de de aynı üniversiteden Edebiyat doktoru unvanını almış, 23 Şubat 1970'de Londra'da ölmüştür.²²⁶

Önemli bir İslâm tasavvufu araştırmacısı olan Smith, Beyrut, Şam ve Kahire'de öğretmenlik yapmıştır. II. Dünya savaşı esnasında Arapça ve İslâm uzmanı olarak değişik sıfatlarda çalışmıştır. Batıda özellikle Rabiâtü'l-Adeviyye'nin biyografisi ile ün yapmıştır. Bunun yanında tasavvuf tarihi ile ilgili çalışmaları da mevcuttur. İslâm tasavvufu alanında çalışma yapan ilk kadın araştırmacıdır.

Özlem Eraydın tarafından tercüme edilen “*Bir Kadın Sûfi: Rabia*” adlı eseri, Rabiâtü'l-Adeviyye'yi Avrupa'ya tanıtan en önemli çalışmadır. Bu konuda gerek Avrupa'da ve gerekse İslâm ülkelerinde dengi yayınlanmamıştır. Rabia'nın hayatını, dönemini, fikirlerini ve İslâm kültüründeki kadın sûfleri ilk kaynaklara inerek inceleyen ve tanıtan eser, Annemaria Schimmel'in yazmış olduğu takdimle daha da önem kazanmıştır.

Eser, şu başlıklardan oluşmaktadır: Kaynakların incelenmesi, Rabiâtü'l-adeviyye, Doğumu, Çocukluğu, Rabia'nın Bekârlığı Seçmesi ve Dostları, Rabia'nın Zühdü, İbadet Hayatı, Velilerin Kerametleri, Rabia'nın Kerametleri, Rabia'nın Yaşlılık Dönemi, Hastalıkları ve Ölümü, Sûfî Öğretisi, Tevbe, Sabır ve Şükür, Umut ve Korku, Fakirlik, Zühd, Tevhid, Tevekkül, Aşk, Marifet, Rü'yet, Birlik, İslâm Öncesi ve İslâm Devirlerinde Kadının Durumu, Kadın ve Velinin Ulaştığı Mevki, Bekârlık ve Münzevi Hayat, Velilerin Dostluğu, Çağdaş İslâm'da Kadın Veli İnancı.

2. Annemaria Schimmel

1922'de Almanya'da doğan 2002 yılında aynı yerde vefat eden Schimmel, son yüzyılda yetişen dikkate değer şahsiyetlerden biridir.²²⁷ Çok küçük yaşlarda İslâmiyet'e ilgi duymuş, 15 yaşında Tubigenli bir oryantalistin yanında Arapça öğrenmeye başlamıştır. 16 yaşında Abiturunu tamamlayıp, bir sene sonra doktora unvanını almıştır.

²²⁵ Kara, *Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, 410.

²²⁶ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 51.

²²⁷ Mustafa Kara, “Annemarie Schimmel ve Allah'ın Ayetleri”, *Tasavvuf Dergisi*, Sayı:14, Ankara 2005, 25.

Marburg Üniversitesi'nde Arapça kürsüsünde ders verip, aynı zamanda Dinler Tarihi üzerinde eğitim almış ve 1951'de bu ders dalında doktorasını tamamlamıştır.²²⁸

Bu doktora ile eğitimini tamamlayan Schimmel, uzun yıllar hayallerini süsleyen İstanbul'a gelmiş, burada tasavvuf ile ilgili araştırmalarını genişletmiştir. 1954'te Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde ders veren ilk batılı unvanını elde etmiştir. İlahiyat fakültesinde beş yıl öğretim görevliliği yapan Schimmel, bu süre içerisinde annesi ile birlikte Anadolu'yu karış karış gezmiştir.²²⁹

1959'da Almanya'ya geri dönerek Bonn Üniversitesi'nde göreve başlamış, bu süre zarfında Pakistan'ın manevi kurucusu Muhammed İkbâl'in eserleri ve Hint-İslâm kültürü üzerinde yaptığı araştırmalar ile gündeme gelmiş ve Harvard Üniversitesi'nden teklif almıştır. 25 yıl burada hizmet gördükten sonra 1992'de emekliye ayrılarak tekrar Almanya'ya dönmüştür. Arapça, Türkçe, Farsça, Latince, Urduca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca ve Yunanca dillerini konferans verebilecek seviyede bilen Schimmel, ABD'de yaşadığı yıllarda sık sık İslâm ülkelerini ziyaret ederek, başta Pakistanlılarla sıkı bir bağ kurmuş, İslâm kültürünü batıya taşıdığı gibi, Batı kültürünü de İslâm dünyası ile tanıştırmaya çalışmıştır.²³⁰ Gençlik yıllarında Mevlânâ'yı tanıyan Annemarie Schimmel, hayatını, kendi ifadesiyle, sadece İslâm tasavvufunun değil, genel olarak mistisizmin de bu en büyük şairine adamıştır. Günümüzde ilmi ve şahsiyeti Mevlânâ'nın yörüngesinde kemal derecesine ulaşmış bu büyük âlim, Avrupa'da ve bütün dünyada Mevlânâ'yı en iyi bilenlerden biri, belki de birincisidir.

1985 yılında "*Tasavvufun Boyutları*" adlı eserini yayınlamakla bu alanda referans kabul edilen isimlerden biri hâline gelen Schimmel, İslâm ülkeleri dâhil bir çok ülkede ödüller kazanmış, Almanya'da en saygın ödüller ve kültür elçiliği ile onurlandırılmış, son olarak Alman Yayınlar Birliği'nin her yıl verdiği geleneksel barış ödülüne layık görülmüştür. Birçok kitabında, manevî disiplinlerin aktarımında annelerin önemine değinmiştir. "*Tasavvufun Boyutları*" adlı eserinde de, kendisinden hiçbir zaman desteğini

²²⁸ Helinski, *Sûfi Kadınlar*, 145.

²²⁹ Kara, "Annemarie Schimmel ve Allah'ın Ayetleri", *Tasavvuf Dergisi*, Sayı:14, 25.

²³⁰ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 52.

esirgemeyen ve gerçek bir sūfînin tipik özelliği olan sabır ve aşk erdemlerine sahip olan kendi annesinin yardım ve teşvikinden söz etmektedir.²³¹

“*Tasavvufun Boyutları*”, orijinali “*İslâm'ın Tasavvufî Boyutu*” adı ile Almanca neşredilen eser, Avrupa dillerinde tasavvuf hakkında yazılan eserlerin en mükemmelidir. Schimmel, Avrupa dillerinde tasavvuf hakkında yazılmış eserleri ilmî disiplinle inceledikten sonra, orijinal kaynaklara yönelmiş, Arapça, Farsça, Urduca ve Türkçe dillerine vakıf olduğu için klasikleri kendi lisanında okumuş ve elde ettiği bilgileri notlar haline getirmiştir. Harvard Üniversitesi'nde okuttuğu notları bir araya getirerek kitap halinde neşrettiği bu çalışma, sadece tasavvufun menşeiini, manasını, tarihi gelişimini ve öteki mistik akımlarda birleşip ayrıldığı yönleri aydınlatmakla kalmayıp, aynı zamanda onu, önyargılardan, mesnetsiz ithamlardan temizlemeye çalışmıştır. Tasavvufun bir miskinler tekkesi olmadığını, bilakis onun klâsik İslâm tefekkürü ve sanatının metafizik kaynağı olduğunu göstermesi bakımından önem arz eden eser, şu başlıklardan oluşmaktadır: Sūfilik nedir?, Klasik Sūfiliğin Ana Çizgileri, Tasavvuf Yolu, İnsan ve İnsan-ı Kâmil, Sūfî Tarikatları ve Tekkeler, Teosofik Sūfilik, Gül ve Bülbül, Hindistan ile Pakistan'da Sūfilik, Son Söz, Sūfî Edebiyatında Harf Simgesiliği, Sūfilikte Dişil Unsurlar.

“*Ruhum Bir Kadındır: İslâm'da Kadın*” en son kitaplarından biridir. Bu kitapta kadının tasavvufta olumlu bir rol oynadığından, tasavvufta saf aşk kavramını getiren kadınlar olduğundan, belirli bazı dini merkezlerde sūfî mürşit veya mürşidelerin koruyucuları olarak görev yapmış kadınlardan bahsetmiştir. Aynı zamanda bir Türk öğrencisinin ailesiyle tanışmasını anlatmış ve karşılaştığı manzaraları göz önüne sermiştir.²³²

3. Irene Melikof

1917'de Azerî bir babanın kızı olarak Rusya'da doğmuştur.²³³ İlk, orta ve yüksek tahsilini Paris'te yapmıştır. Öğrenim hayatı boyunca İngilizce, Fransızca, Farsça ve

---

²³¹ Helminski, *Sūfî Kadınlar*, 146.

²³² Helminski, *Sūfî Kadınlar*, 149.

²³³ Kara, *Günüümüz Tasavvuf Hareketleri*, 420.

Türkçe dillerini öğrenmiştir. Babasının Azeri olması ve kütüphanesinde doğu kültürüne ait klasiklerin bulunması onun, küçük yaşta bu kültürle tanışmasını sağlamıştır.²³⁴

Bilimsel incelemelerine Türk Edebiyatı ile başlamış giderek Türk-İslâm Edebiyatında derinleşmiştir. 1969 yılı Melikof'un dönüm noktası olmuştur. O yıl Bektaşîlik üzerinde araştırmalarda bulunurken Alevî dünyası ile karşılaşmış, bu karşılaşma manevî uyanışını sağlamış, yaşantısına olduğu gibi fikrî yapısına da yeni bir yön vermiştir. Bu tarihten sonra çalışmalarının temel konusu Bektaşîlik, Alevîlik ve Kızılbaşlık olmuştur. 1968 yılında Strasbourg Türk Etütleri Enstitüsü'nün direktörlüğüne atanmıştır. En büyük eseri 1970 yılında kurduğu, Türkoloji'nin -dünya çapında- bir kaç yayın organından biri olan "*Turcica*" dergisidir ve yayını halen devam etmektedir.

"*Uyur İdik Uyardılar Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*" adlı Bektaşîlik-Alevîlik-Kızılbaşlık üzerine yapılan araştırmalar sonucu yazılan makalelerden oluşan eser, Turan Alptekin tarafından tercüme edilmiştir. Bektaşîliğin tarihçesini, Bektaşîlikle Alevîliğin farklılığını, Kızılbaş akımının Bektaşîliğe sızmasını, Alevî zümrelerin farklılığını, yörelere göre cem ayinlerinin yapılışını ve ana tema olarak Alevîliğin savunuculuğunu yapan bir eser olmuştur.

4. Michaela Mihriban Özelsel

Michaela Mihriban Özelsel, 1949 Almanya doğumlu, gençlik çağının büyük bir bölümünü Türkiye'de geçiren ve 37 yaşında Müslüman olan bir psikoterapisttir. ABD'deki North Carolina Üniversitesi'nden klinik psikolojisi konusunda lisans ve master dereceleri ile mezun olduktan sonra, Frankfurt'taki Goethe Üniversitesi'nde doktora yapmıştır.

İstanbul'da 1991 yılında girdiği ilk kırk günlük inzivasını belgelere dökmek kendisinin bu alandaki vazifesinin ilk bölümünü oluşturmaktadır. Bu inzivası sırasında, yaşadığı deneyimlerin günlüğünü tutmuş ve daha sonra bu günlüğe psikolojik yorumlarını eklemiştir. Bu çalışma "*Halvette Kırk Gün*" adını almıştır. Kaknüs Yayınları'ndan çıkan kitabın alt başlığı: "*Psikolog Dervişe'nin Halvet Günlüğü ve*

---

²³⁴ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 53.

Bilimsel Çözümlemesi” dir. Özelsel, son derece mütevazı bir dairede, tek başına, oruç tutarak, zikir ederek, namaz kılarak geçirdiği 40 günü anlatmaktadır.

Kendini ve Allah’ı arayan bir kadının iç yolculuğu gerçekten tanıklık edilmeye değer bu kitabın tarihi bir önemi vardır. Çünkü halvet deneyimi ilk ağızdan ilk kez anlatılmaktadır.

Özelsel, ABD’de olduğu gibi birçok Avrupa ve Asya ülkelerinde de konferanslar vermiştir.²³⁵ Çok yönlü kültürel geçmişi ve Batı bilimleri konusunda görmüş olduğu eğitimden ötürü sûfî mürşidi kendisine geleneksel sûfî bilgeliği ile Batı arasında bir köprü vazifesi vermiştir.

Almanya’da hastalarıyla meşguliyetinin yanı sıra, ABD Maryland Üniversitesi’nde psikoloji seminerleri veren Özelsel, dünyanın her tarafından bilimsel kongrelerde tasavvuf psikolojisi üzerine seminer vermek üzere davetler almaktadır. Pek çok Türk üniversitesinde seminerler veren Özelsel’in kitabı, A. Schimmel’in “İslâm’a yeni bir bakış açısıyla yaklaşmak için bir anahtar” olarak nitelendirmesiyle birlikte, “karşılaştırmalı din bilimleri” ve “etno–psikoloji” dersi verilen çoğu Alman üniversitesinde okutulmaktadır.

Bu bölümde; kadının tasavvuf kültüründeki yeri, sûfîlerin kadına, evliliğe bakışı, sûfîlerin kadından uzak yaşaması, kadın ve erkeğin birbirinin ezasına sabretmesi, kadın ve aşk, sûfî ailesindeki kadınlar, tarikatlardaki kadınlar, kadının şeyh olabilme meselesi ve sûfî kadınların menkıbelerinden bahsedilmiştir. Ayrıca seçkin İslâmî ve tasavvuf önderi kadınların ve günümüzde eli kalem tutan Türk ve Batılı sûfî kadınların birkaç tanesinin hayatı üzerinde durulmuştur.

Sonuç olarak kadınların dinî ve toplumsal hayat içerisinde yer edinmesine tasavvufî düşüncenin öncelikli tutum sergilediği görülmektedir. Tasavvuf, topluma cinsiyet ayrımı yapmadan ahlaklı, erdemli ve dürüst bireyler yetiştirmeyi gaye edinmiş, insan olmanın farkına varıp kulluğun idrakinin gerçekleşmesine uğraşmıştır. Tasavvuf geleneğinin içerisinde bu gerçeğin algılanması, kadınların manevî olarak olgunlaşmasını gerçekleştirmiştir.

---

²³⁵ Helminski, *Sûfî Kadınlar*, 230.

Mutasavvıfların ve tarikat ehlinin kadın konusundaki görüşlerinin önemli ölçüde dinî, ahlakî ve insanî değere sahip olduğu muhakkaktır. Birçok sûfî şehvet ve cinsiyeti bir yana bırakarak kadına sırf bir insan olarak bakabilmiştir ve bu oldukça ileri bir aşamadır.

Tasavvuf kültüründe içerisinde ilk zahidler arasında kadına müspet yaklaşım ağırlık kazanmaktadır. Bu bakış açısı II/VIII. ve daha sonraki asırlarda kendini açık farkla hissettirmiştir. Bu dönemlerde zahid ve sûfîler evlenmişler ve evliliği tavsiye etmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde tamamen karşı olup, mücerretlik hayatını tercih edenler olmuştur. Aynı zamanda tamamen karşı olmayıp salikin manevî yolculuğunun başlangıcında gönlünü kadınla meşgul etmesi, maişet temini için uğraşması yakîninin zaafa uğramasına sebep olacağı için benimsemeyenler de vardır. Mutasavvıfların kadınla ilgili düşüncelerinde zıtlıklar olabilmıştır. Bu durum, sûfîlerin tasavvuf yolunda aldıkları mesafelerin, ulaştıkları manevî mertebelerin, içinde buldukları hâllerin ve kazandıkları tecrübelerin tabii bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Tasavvuf geleneğinde, tarikata giren kadınlar manevî yolda mesafe aldığında şeyh tarafından halife veya vekil olarak görevlendirilmişlerdir. Bunlar bazen tarikata yeni giren hanımlara âdâb ve erkân öğretmek için şeyhle görüşmesine vesile olabilmemiş; bazen şeyhle hiç görüşmeden tarikata kabul edebilmiş; bazen de zikir meclislerini idare edip hanımların ruhî problemlerinin halledilmesinde yardımcı olabilmişlerdir.

Zamanla tasavvufun manevî cazibesine kapılıp tekke ve dergâhlardaki faaliyetlere katılmak isteyen kadınlara toplumun psikolojik baskısı artınca kadınlar geriplanda kalmıştır. Bu yüzden tasavvuf kültüründe genellikle erkek sûfîlerin isimleri önplandadır. Nadir olarak kadın sûfîlere mahsus eserler bulunsa da, ilk kadın sûfî Rabia ile birlikte kaynaklarda sınırlı sayıda kadına yer verilmiştir. Hâlbuki tasavvuf tarihinde meşhur şeyhleri irşat edebilir konumdaki ermiş hanımlara rastlanılmaktadır. Kabul edilmesi gereken bir husus vardır ki, seyri ilallah akıl işi değil, gönül işi olduğundan kadınlar da bu işte başarı elde edebilmiştir.

Tasavvufun manevî ikliminden nasibdar olup, gönül dünyamıza örnek birçok sûfî kadın vardır. Bunun yanında gönül zenginliklerini araştırdıkları konulara yansıtan sûfî

kadınlar da vardır. Sayıları az da olsa tasavvufî konularda yazan, mürşidinin biyografisini kaleme alan kadın dervişler, kimi zaman da kendi tecrübelerini eserlerine yansıtılmıştır. Onların konumlarını ve çabalarını görenleri, aynı zamanda yollarından gidenleri düşünürsek tasavvuf bahçesine daha nice kadınların girebileceği ortaya çıkmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MEVLÂNÂ VE KADIN

MEVLÂNÂ VE KADIN

Kadının toplumdaki yeri ve kadın hakları yüzlerce yıldır tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda öne çıkan feministler ve sosyalistler kadının kurtuluşu konusunda çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Sosyal devlet anlayışının belirgin olduğu Avrupa ülkelerinde ya da yaşanan sosyalizm deneyiminde kadın-erkek eşitliği için önemli adımlar atılmışsa da erkek egemen anlayış hala baskısını birçok alanda hissettirmektedir. İslâm'da kadının yeri, İslâm'ın doğuşundan bu yana önemli konulardan birisi olarak günümüze kadar gelmiştir. Türkiye'de de son yıllarda medya ve popüler din adamları İslâm ve kadın konusunu gündeme getirmekte ve bunlar günlerce tartışılmakta bir süre sonra ise unutulmaktadır.

Mevlânâ, kadın ve erkeğin birbiri için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Kadını toplumdan soyutlamanın yanlış olacağını, ona yaklaşırken duygularını bilerek yaklaşılması gerektiğini belirtmiştir. Mevlânâ'nın bu fikirlerinde, mensup olduğu Türk – İslâm kültürünün yansımaları vardır.

I. Mevlânâ'nın Hayatı

Büyük Türk-İslâm mutasavvıfı, mana erlerinin önderi, âşıkların serveri ve gönüller sultanı Mevlâna, Muhammed Harzemşah'ın Belh'i almasından bir yıl sonra (6 Rebiulevvel 604 (609)/30 Eylül 1207) yılında bugünkü Afganistan'da bulunan, eski büyük Türk kültür merkezi Belh şehrinde dünyaya gelmiştir.²³⁶ Mevlâna, *Mesnevî*'nin girişinde adını Hüseyin oğlu Muhammed oğlu Belhli Muhammed diye kaydetmiştir.²³⁷ Lakabı Celâleddîn'dir. Efendimiz manasındaki "Mevlânâ" onu yüceltmek maksadıyla söylenmiştir. Mevlânâ ismi ona daha pek genç iken Konya'da ders okutmaya başladığı tarihlerde verilmiştir. Sultan manasına gelen Farsça "Hüdâvendigâr" unvanı da kendisine babası tarafından verilmiştir. Ayrıca doğduğu şehre nispetle "Belhî" olarak anıldığı gibi hayatını geçirdiği Anadolu'ya nispetle "Rûmî, Mevlânâ-i Rûm" ve

²³⁶ Bediüzzaman Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, çev. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1986, 4; Mahmut Hilmi, "Mevlânâ Celâleddin er-Rumi", 4. *Milli Mevlânâ Kongresi*, Konya 1989, 148; el-İsfahani, *Hilyetü'l-evliya, Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, VII/60.

²³⁷ Mevlânâ, *Mesnevi*, I/Giriş, 36.

müderisliği sebebiyle de “Molla Hünkâr, Molla-yı Rûm” gibi unvanlarla da anılmıştır.²³⁸

Mevlânâ'nın doğduğu asırda Orta Asya'nın merkezi olan Belh şehrinde İslâm kültürü Yunan felsefesinden kendini kurtararak istikrara kavuşmuş, tasavvufî düşünce yaygın hâle gelmiştir. İki büyük şahsiyet olan Senâî ve Feriduddin Attar şaheserlerini vermiştir.²³⁹ Attar ve Senâî hakkında Mevlânâ şöyle demiştir: “*Attar ruhtu, Senâî de gönlün iki gözü. Bizse Senâî'nin, Attar'ın kiblesiyiz.*”²⁴⁰ Horasan muhiti, Büyük Selçuklular devrinde daha fazla tasavvufa kayarak Moğol istilasında en büyük şairlerini yetiştirmiştir. Mevlânâ'nın edebî, sosyal, kültürel ve tasavvufî yönde yetişmesinde bu üç büyük kültürün tesiri çoktur.²⁴¹

Mevlânâ'nın babası “Sultanu'l-ulema” lakabının sahibi Hüseyin Hatibî'nin oğlu Muhammed'dir.²⁴² Bahaeddin Veled olarak tanınmıştır. Bahaeddin Veled'in ataları âlim ve müftü kendisi de son derece takva sahibi idi. Maişetlerini halka verdikleri fetva karşılığında devletten aldıkları bir miktar maaşla sağlıyorlardı. Esas görevleri de vaizlik ve müderislik idi.²⁴³ Ulema bir aileye mensup olan Bahaeddin Veled'in, silsilesi Ahmed el-Gazali'ye kadar ulaşan Kübreviyye tarikatının kurucusu Necmeddin Kübrâ'nın (ö.618/1221) da müridi olduğu kaydedilmektedir.²⁴⁴ Mevlânâ'nın nesebi Ebubekir (r.)'a kadar uzamaktadır. Sultan Veled *İbtidâ-nâme*'sinde büyük babası Bahaeddin Veled'den bahsederken; “*Atamızın lakabı Bahaeddin Veled'di; âşıkları hadsiz hesapsızdır. Onun nesebi Hz. Ebubekir'e kadar uzar.*”²⁴⁵ demektedir.

Esasen tasavvuf ehline iyi gözle bakmayan ve bunların Harezmsah katında saygı görmelerini çekemeyenler, onu Harezmsah'a gammazladı. Bahaeddin Veled, bir taraftan kıskanılıyor, bir taraftan manevî baskı altında bulunuyordu. Nitekim Sultan

²³⁸ Reşat Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2004, 29/441; Şefik Can, *Mevlânâ*, İstanbul 1995, 31; Emine Yeniterzi, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, Ankara 1995, 1.

²³⁹ Genç, *Mevlânâ ile İlgili Yazılardan Seçmeler*, 83.

²⁴⁰ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, “Abdülbaki Gölpınarlı'nın Önsözü”, çev: Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara 1976, XXIII; Süleyman Uludağ, “Attar'ın Hayatı, Eserleri, Fikirleri”, *Tezkiretü'l-evliyâ*, 14-15.

²⁴¹ Genç, *Mevlânâ ile İlgili Yazılardan Seçmeler*, 83.

²⁴² Mehmet Demirci, *Mevlânâ'dan Düşünceler*, İzmir 1997, 6.

²⁴³ Mahmut Hilmi, “Mevlânâ Celâleddin er-Rumi”, *4. Milli Mevlânâ Kongresi*, 149; Genç, *Mevlânâ ile İlgili Yazılardan Seçmeler*, 84; Füzûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, 7.

²⁴⁴ Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *İslâm Ansiklopedisi*, 29/441.

²⁴⁵ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, 237, Beyit:4120.

Veled, büyükbabasının Belhlilerden incindiği, gönlü onlara kırıldığı için Belh'i terk ettiğini yazmaktadır.²⁴⁶ Ancak araştırmacılar, Bahaeddin Veled'in Belh'ten göç etmesine sebep olarak Moğol istilasını gösterirler.²⁴⁷ Bu olaydan sonra Mevlânâ babası ile birlikte 610/1213 yılında Belh'ten hicret etmiştir.²⁴⁸

Bahaeddin Veled'in ilk durağı Nişâbur olmuştur. Nişâbur şehrinde tanınmış Mutasavvıf Ferîdüddin Attar ile de karşılaşmıştır. Mevlânâ burada küçük yaşına rağmen Ferîdüddin Attar'ın ilgisini çekmiş ve takdirlerini kazanmıştır. Nitekim büyük mutasavvıf Ferîdüddin Attar, kalp gözü ile Mevlânâ'yı müşahede etmiş ve babasına: *"Umarım ki, yakın zamanda senin bu oğlun âlemde yanacak gönüllere ateş verir."*²⁴⁹ sözleri ile bu gerçeği ifade etme lüzumu hissetmiştir. Attar, *Esrarnâme*'sini Mevlânâ'ya hediye etmiş, Mevlânâ da bu eseri, aziz bir hatıra olarak saklayıp marifet ve hakikat hususunda onu örnek almıştır.²⁵⁰ Onlar oradan ayrılırken Attar; *"Sübhânallah, bir derya bir ırmağın peşine düşmüş, gidiyor."* diyerek Celâleddin'in geleceğini oradakilerin ve o zamanın insanların daha iyi anlamalarına çalışmıştır.²⁵¹ Babası Bahaeddin Veled belki de bu durumun farkında olmuştur. Mevlânâ'ya beş yaşından beri, suver-i ruhânî ve eşkâl-i gaybînin görüldüğü ve temessül ettiği Bahaeddin Veled'in eli ile yazılmış bir vesikada yer almaktadır. Vesikaya göre Mevlânâ, Belh şehrinde altı yaşındayken, bir Cuma günü bazı yabancı çocuklarla evlerinin damı üstünde koşuyorlarken o çocuklardan biri diğerine; *"Gel bu damdan diğerine atlayalım, demiş. Bunu duyan Mevlânâ; "Böyle şeyler kedilerle köpeklerin işidir. Bunlarla uğraşanlara yazıklar olsun. Eğer gücünüz yetiyorsa gelin sizinle göğe doğru uçalım."* deyip gözden kaybolmuştur. Bunun üzerine çocuklar bağırsıp çağırışmışlar, bir müddet sonra rengi değişmiş, gözü dönmüş olarak geri dönen Mevlânâ, onlara; *"Sizinle konuştuğum sırada yeşil elbiseli bir topluluk gördüm. Beni aranızdan alıp göklere çıkardılar ve bana melekût âlemini gösterdiler. Feryad ve figânınız göğe çıkınca beni tekrar buraya getirdiler."*²⁵² demiştir.

²⁴⁶ Sultan Veled, İbtidâ-nâme, 240–241, Beyit:4180–4200.

²⁴⁷ Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, 304.

²⁴⁸ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 251.

²⁴⁹ Fűrüzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, 25.

²⁵⁰ Attar, *Tezkiretü'l-evliya*, 14; Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 634.

²⁵¹ Selâhaddin, Yaşar, *Mevlânâ, Hayatı, Sanatı, Tefekkürü*, İstanbul 1985, 17.

²⁵² Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 634.

Bahaeddin Veled'in ikinci önemli durağı Bağdat olmuştur. Bağdat'ta üç gün kadar kalan Sultanu'l-Ulema daha sonra Kûfe yolu ile Kâbe'ye hareket etmiş, hac farızasını yerine getirdikten sonra Medine'ye uğramış, Hz. Peygamber'in türbesini ziyaret etmiştir.²⁵³ Hac farızasından dönüşte Şam'a uğramıştır. Şam'dan sonra Malatya, Erzincan, Sivas, Kayseri, Niğde yolu ile Lârende'ye (Karaman) gelmiş, Karaman'da Subaşı Emir Musa'nın yaptırdıkları medreseye yerleşmiştir. 1222 yılında Karaman'a gelen Sultânü'l-Ulemâ ve ailesi burada 7 yıl kalmışlardır.²⁵⁴ Mevlânâ 1226 yılında Semerkandlı Hoca Şerefeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun ile Karaman'da evlenmiştir.²⁵⁵

Bu yıllarda Anadolu'nun büyük bir kısmı Selçuklu Devleti'nin egemenliği altındaydı, Konya ise bu devletin başşehri idi. Konya sanat eserleri ile donatılmış, ilim adamları ve sanatkârlarla dolup taşmıştı. Kısaca Selçuklu Devleti en parlak devrini yaşıyordu ve devletin hükümdarı Alâeddin Keykûbât idi. Alâeddin Keykûbât, Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'i Karaman'dan Konya'ya davet etmiş ve Konya'ya yerleşmesini istemiştir. Bahaeddin Veled, sultanın davetini kabul etmiş ve Konya'ya 3 Mayıs 1228 yılında ailesi ve dostları ile gelmiştir. Sultan Alâeddin onu muhteşem bir törenle karşılamış ve ona ikametgâh olarak Altunapa (İplikçi) Medresesi'ni tahsis etmiştir. Bütün İslâm âleminde yüksek itibar ve şöhrete sahip olan Bahaeddin Veled, Konya'da Selçukluların Sultanı Alâeddin Keykûbât'tan yakın alâka ve sonsuz hürmet görmüştür.²⁵⁶

Mevlânâ'ya hiç silinmemek üzere nakşedilen bu göç olayı ve Moğol istilası korkusunun sosyal hayattaki tedirginliğinin ondaki akisleri, Mevlânâ'nın çok erken yaşlarında çok büyük olaylarla duygulanan bir gönle sahip olmasını sağlamıştır. Böylece ruhu, daha çocuk yaşlarından başlayarak, ulvi fikirlerin tesirinde şekillenmiş, istikbalde

---

²⁵³ Can, *Mevlânâ*, 34–35.

²⁵⁴ Tahir Büyükkörükçü, *Hakiki Vechesiyle Mevlânâ ve Mesnevî*, İstanbul -tarih yok-, 10–11; Bursalı, *İstanbul ve Anadolu Evliyalari*, I/231–232.

²⁵⁵ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkubeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1964, I/25; H.Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, İstanbul 2001, 26.

²⁵⁶ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 251.

püskürecek bir volkan gibi için için tutuşmaya başlamıştır.²⁵⁷ Mevlânâ'nın yaşadığı devir, karmakarışık, harplerle, isyanlarla, herkesin hayattan bıktığı, perişan olduğu bir devirdir. “Büyük adamları, şairleri, eşsiz sanatkârları ihtişamlı devirler yetiştirir.” sözüne binaen Mevlânâ'yı da, ötelere aldığını güç ve ilham yaşattır. O, lahuî şiirleriyle ümitsizlere ümit vermiş, muzdarip insanlara yaşama gücü, iman ve aşk bağışlamıştır. O karışık devirlerde Mevlânâ, insanlara teselli kaynağı olmuş, aşk ve imanla insanları korku ve endişeden kurtarmıştır.²⁵⁸

Mevlânâ'nın ilk hocası babasıdır. Mevlânâ'nın tasavvufî sistemi babası yoluyla Hz. Peygamber (s.)'e dayanır. Kaynaklar ve Mevlânâ'nın sevgi yolunda gidenler, eserlerinde Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled'in nesebinin, anne cihetiyle on dördüncü göbekte Hz. Muhammed (s.)'in torunu Hüseyin (r.)'a; baba cihetiyle de onuncu göbekte Hz. Muhammed (s.)'in seçilmiş dört dostundan ilki Ebû Bekir Sıddîk (r.)'a ulaştığını kaydetmişlerdir.²⁵⁹

Sultânü'l-Ulemâ, 12 Ocak 1231 yılında Konya'da vefat etmiştir. Mezar yeri olarak Selçuklu Sarayı'nın Gül Bahçesi seçilmiş, daha sonra da müze olarak kullanılan Mevlânâ Dergâhı'nda bugünkü yerine defnedilmiştir. Bahâeddin Veled'in irtihalinde Mevlânâ yirmi dört yaşında idi. Sultânü'l-Ulemâ ölünce talebeleri ve müridleri bu defa Mevlânâ'nın çevresinde toplanmışlar, Mevlânâ'yı babasının tek varisi olarak görmüşlerdir. Gerçekten de Mevlânâ büyük bir ilim ve din bilgini olmuş, İplikçi Medresesi'nde vaazlar vermiştir. Medrese kendisini dinlemeye gelenlerle dolup taşmış, babasından sonra, Seyyid Burhâneddin ile buluşuncaya kadar, bir yıl mürşidsiz kalmıştır. 1232 tarihinde babasının değerli halifesi Seyyid Burhâneddin-i Muhakkik-i Tirmîzî, Konya'ya gelmiş, Mevlânâ onun manevî terbiyesi altına girmiş ve Seyyid Burhâneddin'den okumuştur.²⁶⁰ Mevlânâ candan, samimiyetle, Seyyid Burhâneddin'i babasının yerine koymuş ve gerçek bir mürşit bilerek gönülden ona itaat etmiş ve tam dokuz yıl Seyyid'e hizmette

²⁵⁷ Mehmet Aydın, “Mevlânâ'nın Yaşadığı Devrin Sosyal Yapısı”, 2. Milli Mevlânâ Kongresi, 3–5 Mayıs 1986, Konya 1986, 282.

²⁵⁸ Can, *Mevlânâ*, 16.

²⁵⁹ Genç, *Mevlânâ ile İlgili Yazılardan Seçmeler*, 85.

²⁶⁰ Feridun bin Ahmed Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977, 118; el-İsfahani, *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, IIV/162; Fürûzanfer, *Mevlânâ Celaleddin*, 148.

bulunmuştur.²⁶¹ Bu zaman zarfında, o kâmil mürşidin kılavuzluğu ile mücâhede (nefsi yenmek için gayret sarf ederek) ve riyâzetle (dünya lezzetlerinden ve rahatından sakınarak perhizle) meşgul olmuş, o kâmil arifin feyizli sohbet ve nefesleriyle pişmiş, olgunlaşmış, kendinden kurtulup, mânâ sultânı olmuştur.²⁶²

Babasından ve Seyyid Burhaneddin'den dinî ve tasavvufî ilimleri iyice öğrenerek işe başlayan Mevlânâ, gençlik döneminde dinin ilim yönüne ağırlık vermiştir. Mevlânâ, yüksek ilimlerde daha çok derinleşmek için, Seyyid Burhânedin'in izniyle Halep'e gitmiş, Halaviyye Medresesi'nde, fıkıh, tefsir ve usûl ilimlerinde üstün bir âlim olan Adîm oğlu Kemâleddin'den ders almıştır. Mevlânâ, Halep'teki tahsilini bitirdikten sonra Şam'a geçmiş burada, ilmî incelemeler yapmak için dört yıl kalmıştır. Bu zaman zarfında Şam'daki âlimlerle tanışıp, onlarla sohbet etmiştir.²⁶³ Mevlânâ Celaleddin Rûmî, Şam'da ve Halep'te tahsilini ikmal ederek devrinin en büyük âlimi ve ilim otoritesi haline gelmiştir.²⁶⁴ Mevlânâ Arap Dili ve Edebiyatı, Lugat, Fıkıh, Tefsir ve Hadis gibi ilimler başta olmak üzere aklî ve naklî ilimlerden icazet almıştır. Şam'da Muhyiddin İbn Arabî,²⁶⁵ Sadeddin-i Hammûye, Osman-ı Rûmî, Evhadüddin-i Kirmânî²⁶⁶ ve Sadreddin Konevî²⁶⁷ ile uzun müddet sohbet etmiştir.²⁶⁸

---

²⁶¹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I/56.

²⁶² Sipehsâlar, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, 119.

²⁶³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddin*, İstanbul 1959, 45; Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, 57.

²⁶⁴ Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, 25.

²⁶⁵ *Muhyiddin İbn Arabî*: (ö.638/1240) On ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda Endülüste ve Şam taraflarında yaşamış büyük velilerdendir. İsmi, Ebû Bekir Muhammed bin Ali olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. İbn-i Arabî ve Şeyh-i Ekber diye meşhur olmuştur. Ailesi meşhur Tayy kabilesine mensuptur. Cömertliğiyle meşhur Adiy bin Hâtem'in kardeşi Abdullah bin Hâtem'in neslindedir. 1165 (H.560) senesinde Endülüste'ki Mürsiyye kasabasında doğdu. 1240 (H.638) senesinde Şam'da vefat etti. Kabri Şam'da olup sevenleri tarafından ziyaret edilmektedir. (<http://www.sufism.20m.com/muhyiddin.htm>, 10.05.2006, 15.06.)

²⁶⁶ *Evhadüddin-i Kirmânî* : (ö.635/1238) Mutasavvıf ve şairdir. İran'ın Kirman bölgesinde doğmuştur. Şeyh Evhadüddin Kirmanî Abbasî Halifeliği tarafından, Anadolu'ya Şeyhu's-şuyûhi'r-Rum (Anadolu'daki şeylerin şeyhi) olarak gönderilmiştir. Bu bakımdan Evhadüddin Fütüvvet Teşkilatı'nı Anadolu'da kadrolaştıran ve yöneten kişidir. Bu yönü ile o, Anadolu Ahi Teşkilatı'nın (Ahiyan-ı Rum) ve bu teşkilatın kadınlar kolu olan Anadolu Bacıları Teşkilatı'nın (Bacıyan-ı Rum) teşekkülünde de büyük rol oynamıştır. (<http://www.osmanli.org.tr/osmanlitasavvufu.php?bolum=8&id=194>, 10.05.2006, 15.15.)

²⁶⁷ *Sadreddin Kon evi*: Esas ismi Eb'ül Me'ali Muhammed bin İshaktır. Dedesinin adını almıştır. Hicri 605 Miladi 1207 yılında Malatya'da doğdu. Babası İshak Efendi kendisi gibi büyük bir âlim ve Anadolu Selçukluları nezdinde itibarlı ve mevki sahibi bir zattır. Aynı zamanda ünlü mutasavvıf Muhyiddin Arabî'nin de yakın dostudur. Şeyh Sadreddin-i Konevi babasını küçük yaşlarda kaybetti ve o yıllarda Konya'ya gelen Şeyh'ül-Ekber Muhyiddin-i Arabi Hazretleri, annesiyle evlendi. Küçük Sadreddin bundan sonra tamamen babalığının terbiye ve tedrisi altına girdi ve iyi bir tahsil gördü. Muhyiddin-i Arabi ile birlikte Halep ve Şam'a gitti ve devamlı onun derslerini takip etti. Onun vefatından sonra büyük âlim ve mutasavvıf Evhadüddin-i Kirmanî'den feyz aldı. Daha sonra Mısır'a ve Haca gitti ve Hac dönüşü Konya'ya yerleşti. Konya'da binlerce talebe yanında pek çok da hikmet ve tasavvuf ehli kimseler

Seyyid Burhaneddin, Mevlânâ'daki manevî tekamülü bizzat müşahede ettikten sonra, kendisinin ona vereceklerini artık vermiş olduğu düşüncesiyle 1240'larda Konya'dan ve Mevlânâ'dan ayrılıp Kayseri'ye dönmüş ve bir yıl sonra orada vefat etmiştir. Halen bir ziyaretgâh olan türbesi Kayseri'dedir.²⁶⁹ Mevlânâ, ulaştığı yüksek kültür seviyesiyle az zamanda etrafında hürmetkâr bir talebe grubu toplanmıştır. Konya'da o günün öğretim yeri olan medresede çok sayıda öğrenciye ders vermiştir. Bu durum Tebrizli Şemseddin ile karşılaşmasına kadar devam etti.²⁷⁰ Mevlânâ medresede müderris ve vaiz iken 642/1244'de Konya'da Pirinçciler Hanı kapısında karşılaştığı Şems-i Tebrizi vasıtasıyla gönlündeki aşk ateşini tutuşturmuştu. Bu tarihte Şems altmış, Mevlânâ, otuz sekiz yaşında idi. Babası vasıtasıyla Kübreviyye tarikatına mensup olan Mevlânâ, Şems ile aşk ve cezbe yolu olan tarik-i şuttara girmiş, Şems'in teşvikiyle raks ve semaya başlamış, manevî olgunluğunu tamamlamıştır.²⁷¹

Mevlânâ ile Şems, bu iki kabiliyet, bu iki nur, bu iki ruh, nihayet buluşmuştur. Mevlânâ ve Şems'in buluşması Doğu'yla Batı'nın buluşmasıydı. Doğulu olan gelip Batı'da durmuştu. Doğu'da olan Doğulu da geldi. Doğu ve Batı birleşmiştir.²⁷² Dönemin meşhur tasavvufî bir şahsiyeti olan Şems'in en bariz özelliklerinden birisi, derin melâmet anlayışından kaynaklanan coşkun tavrıdır. Bu manevî kemal yolunda insanı asıl olgunlaştıran şeyin şeklî unsurlardan ziyade, ilahî aşk olduğunu kabul eden Şems'in Mevlânâ'nın hayatına girmesiyle onda alevlendirdiği ilahî aşk ateşi, artık Mevlânâ'nın tasavvufî neşvesinin aslî unsuru olmuştur.²⁷³ Şems'in gelişi, Mevlânâ'nın kendine gelişi, kendi kendini buluşudur... İkiz ruhlardır onlar. Büyük yolculukta kader arkadaşı, kader yoldaşlarıdır.²⁷⁴ Şems, her türlü kitabî bilgilerin ötesinde derin bir irfan bilgisine sahip bir kişidir. Celâleddin'e öyle bir ruh coşkusu aşılır ki, Mevlânâ onun etkisi altında

---

yetiştirdi. Mevlana'nın da kendisinden feyz aldığı rivayet olunur. (<http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=2835>, 10.05.2006, 15.30.)

²⁶⁸ Öngören, "Mevlânâ Celâleddin Rumî", *İslâm Ansiklopedisi*, 29/442.

²⁶⁹ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, 47; Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutlar*, 306.

²⁷⁰ Genç, *Mevlânâ ile İlgili Yazılardan Seçmeler*, 121; Fürüzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, 63-64.

²⁷¹ El-İsfahani, *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, IIV/163-164; Öngören, "Mevlânâ Celâleddin Rumî", *İslam Ansiklopedisi*, 29/443.

²⁷² Sezai, Karakoç, *Mevlânâ*, İstanbul 1999, 48.

²⁷³ Ethem Cebecioğlu, "Psiko-Tarih Açısından Farklı Ruhî Tekâmül Mertebelerinin Mevlânâ'nın Anlaşılmasındaki Rolü-Methodolojik Bir Yaklaşım", *Tasavvuf Dergisi*, Ankara 2005, Sayı:14, 35.

²⁷⁴ Karakoç, *Mevlânâ*,39.

kalarak dostlarını, ailesini, talebelerini hep ihmal eder olmuştur.²⁷⁵ İki dost, Kuyumcu Selahaddin'in kendilerine tahsis ettiği bir mekânda altı ay boyunca sohbetlerine devam etmişlerdir.²⁷⁶

Bu iki Allah dostu, bir müddet yalnızca bir köşeye çekilerek kendilerini tamamıyla Hakk'a vermişler ve gönüllerine gelen ilâhî ilhamlarla sohbetlere koyulmuşlardı. Mevlânâ'nın hayatındaki, daha önceki yaşam tarzına kıyasla bu anlaşılması güç, esaslı değişimi ne o günkü Konya halkı ne de Mevlânâ'nın müritleri anlayabilmişler, bu sebeple de büyücü dedikleri Şems'e karşı şiddetli bir şekilde muhalefet etmişlerdir.²⁷⁷ Halkın bazı uygunsuz dedikoduları üzerine, Şems, 1246 yılının Mart ayında Konya'dan ayrılmış ve Şam'a gitmiştir.²⁷⁸ Şems, aniden ortadan kaybolunca, Mevlânâ, onun Şam'da olduğunu öğrenmiş ve oğlu Sultan Veled'i ricacı olarak göndererek onu geri getirtmiştir. Fakat dedikodular yoğunlaşınca Şems, bir daha dönmemesine ortadan kaybolmuştur. Bu ayrılık Mevlânâ'da büyük üzüntü yaratmıştır. Onun manevî ve ruhanî suretini gönlünde canlandırmış, bu coşkun aşk ile Divan-ı Kebir'deki "Şems" mahlaslı şiirlerini kaleme almıştır. Mevlânâ, Şems'e duyduğu özlemi şöyle dile getiriyor:

"Sevgili, o gariplik yurdunda neden bunca zamandır eğleşip kaldın? Bu gurbetten dön, gel gene, niceye dek bu pişmanlık yüzlerce mektup yolladım, yüzlerce yol gösterdim, ya yolu bilmiyorsun, ya mektubu okumuyorsun, gel gene, o hapishanede kimse kadrini bilmez."²⁷⁹

Şems'in yokluğu Mevlânâ'yı çok etkilemiş ve iki defa Şam'a onu aramaya gitmiştir. Bu üzüntü boşa değildir, Şems'e duyulan muhabbet içini yakmıştır. Şems'in ayrılığı yüzünden gece gündüz hiç kararı kalmamış, uykusu ve rahatı bozulmuştur. Türlü heyecanlar gösterip sırlar söylemiştir.²⁸⁰ Mevlânâ'nın pişmesi, babası Bahâeddin Veled

²⁷⁵ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, C:1/85.

²⁷⁶ Sipehsâlar, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s.125.

²⁷⁷ Cebecioğlu, "Psiko-Tarih Açısından Farklı Ruhî Tekâmül Mertebelerinin Mevlânâ'nın An..." *Tasavvuf Dergisi*, Sayı:14, 37.

²⁷⁸ Yeniterzi, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, 8.

²⁷⁹ A. Selâhaddin, Hidayetoğlu, "Muhammed Celâleddin-i Rumî, Hayatı ve Şahsiyeti", <http://www.semazen.net>, 16.01.2006, 10.20.

²⁸⁰ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II/49; Sezai, Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, İstanbul 2003, 25.

ve Seyyid Burhâneddin'in feyizli nefesleriyle; yanması da Şems'in nurlu aynasında gördüğü kendi güzelliğinin aşk ateşiyle olmuştur.

Ümidini kesince de Mevlânâ, Şems'e duyduğu muhabbet ve gönül bağlılığının aynısını Selâhaddin'e de göstermiş ve bu zat ile sükun bulmuştur. Mevlânâ, Allah'ın cemâl tecellileri içinde ruhen manevî bir âlemde yaşadığından, müridlerinin irşadıyla bizzat uğraşamamış ve onların irşad ve terbiyesine, en seçkin, en ehil dostlarından birini tayin etmiştir, işte Şeyh Selâhaddin, bu vazifeye ilk olarak tayin ettiği dostudur.²⁸¹ Mevlânâ, Şeyh Selâhaddin'e yalnız manevî bir bağ ve içten gelen muhabbetiyle kalmamış, onun kızı, hakkında: “Benim sağ gözüm” diyerek iltifatta bulunduğu Fatma Hatun'u, oğlu Sultan Veled'e almak suretiyle aralarında bir akrabalık bağı da kurmuştur.²⁸²

Mevlânâ, Kuyumcu Selâhaddin'den sonra kendisine, onun *Mesnevi* adlı abide eserine kaynaklık ettiğini söylediği Çelebi Hüsâmeddin'i halife, arkadaş ve dost edinmiştir. Çelebi Hüsâmeddin onbeş sene Mevlânâ'nın şerefli sohbetinde bulunmuştur. Mevlânâ'dan sonra da dokuz sene irşad makamında, Mevlânâ'nın postunda oturmuştur.²⁸³

Mevlânâ, Çelebi Hüsâmeddin ile tam on beş sene güzel demler, hoş safalar sürmüş, bu müddet zarfında bahtsızların fitne ve hücumundan uzak, huzur ve sürür içinde yaşamıştır. Dostları onun cemalinin nuruna pervane olmuşlardır.²⁸⁴

Ömrünü aşk, muhabbet, vecd ve ibadetlerle geçiren âşıklar sultanı, arifler serdarı Mevlânâ, artık son anlarını yaşadığını, özlediği ebedî cemâl âlemine kavuşacağını anlamıştır. Yaşı 66 veya 68'dir. Bir gün medresesinin salonunda gezinirken ansızın hastalanıp yatağa düşmüştür. Onun bu hastalığı kırk gün sürmüştür. Etrafında birçok hekimler, tedavi için ne kadar uğraşıyorlarsa da, müspet bir netice almak mümkün olmamıştır. Aralık ayının on altıncı günü, biraz iyileşir gibi olmuş; akşama kadar gelenlerle sohbet etmiştir. Fakat her sözü adeta vasiyet olmuştur. “Vefatımdan sonra

²⁸¹ Sipehsâlar, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, 131.

²⁸² Hidayetoğlu, “Muhammed Celâleddin-i Rumî, Hayatı ve Şahsiyeti”, <http://www.semazen.net>, 16.01.2006, 10.20.

²⁸³ Hasan Aktaş, *Yeni Türk Şiirinde Mevlânâ Okul ve Misyonu*, Edirne 2002, 29; Fűrüzanfer, *Mevlânâ Celaleddin*, 149; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 251.

²⁸⁴ el-İsfahani, *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, VII/167.

benim türbemi aç ve gör ki, içimin ateşinden, kefenimden duman yükseliyor.” diyen irfan ve sevgi güneşi Mevlânâ, (5 Cemaziyelahir 672/17 Aralık 1273) pazar günü gurup vakti, vefat etmiştir. Mevlevîler, o geceye Şeb-i Arûs derler. Ölüm Mevlânâ için sevgiliye kavuşma “Şeb-i arus”, “Elest bezmi”ne, gurbetten sılaya dönüştür.²⁸⁵

Mevlânâ'nın cenaze namazını vasiyeti üzerine Sadreddin Konevî kıldıracaktı. Ancak Sadreddin Konevî çok sevdiği Mevlânâ'yı kaybetmeye dayanamayıp cenazede bayılmış, bunun üzerine Mevlânâ'nın cenaze namazını Kadı Siraceddin kıldırmıştır.

“Ölümümüzden sonra mezarımızı yerde aramayınız! Bizim mezarımız âriflerin gönüllerindedir.” diyen Mevlânâ, bu mânidâr sözünü ayrılığın üzülenler için söylemiş ve Mesnevi'nin bir beytinde ise ölüme farklı bakış açısı kazandırmıştır; *“Mezar yapmak; ne taşladır, ne tahta ile ne de keçe iledir. Kendine sefa içinde bir mezar yapman, Hakk'ın benliğinde benliğini defnetmenle olur. Onun toprağı olur ve üzüntüsüne gömülürsün, böylece nefesin onun nefesinden yardımlar bulur.”*²⁸⁶ Mevlânâ bu beyitlerde mezar yapmanın taşla, tahta ile olmadığını, süslü, kubbeli gösteriş için yapılan mezarların mezar olmadığını belirtmiştir. Asıl mezarın, kendi benliğini, Hakk'ın benliğine defnetmek olduğunu söylemiştir.

Mevlevîlik, Mevlânâ'dan sonra onun soyundan gelen ve “Çelebi” unvanı verilen şeyhlerce devam ettirilmiştir. Özellikle “Kalem efendisi” denilen devlet memurları, tahsilli ve sanattan anlayan kişiler, Mevlevî tarikatına ilgi duymuşlardır. Mevlevîlik kuruluşundan bu yana en yaygın tarikatlardan biri olma özelliğini korumuştur. Konya'dan sonra başta İstanbul olmak üzere Şam, Halep, Kahire, Bursa, Balkanlar ve Kırım gibi Osmanlı ülkesinin önemli merkezlerinde Mevlevî dergâhları ve mensupları her devirde bulunmuştur. Osmanlı sultanları da Mevlevîliğe ilgi duymuşlar, zaman zaman Çelebilerden kılıç kuşanmışlardır. III. Selim gibi Mevlevî muhipleri de çıkmıştır. Mevlevîliğin merkezi Konya'daki Mevlânâ asitanesidir. Tarikatın yaygın bulunduğu yerlerde Mevlevîhaneler vardır. Mevlânâ ve Mevlevîliğin kültür tarihimizde önemli bir yeri vardır. Özellikle iyi eğitim görmüş yabancıların bu yolla ihtida ettikleri sıkça

²⁸⁵ Büyükkörükçü, *Hakiki Vechesiyle Mevlânâ ve Mesnevi*, 38; Yeniterzi, *Mevlânâ Celâleddin Râmî*,13; Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, 26.

²⁸⁶ Mevlânâ, *Mesnevi*, I/290, Beyit:130

görülmektedir. Mevlânâ, geniş ufku ve kucaklayıcı düşünce tarzı ile her devirde ilgi uyandırdığından, tekkelerin kapatılmasından kısa bir süre sonra Mevlânâ türbesi müze olarak açılmış; sema gösterilerine müsamaha ile bakılmıştır.²⁸⁷

II. Mevlânâ'nın Kadına Bakışı

Mevlânâ eserlerinde hep insanı işlemiş, insanı Allah tarafından yaratılan en yüce varlık olarak değerlendirmiştir. Kadın ve erkeğin birbiri için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Kadını toplumdan soyutlamanın yanlış olacağını, ona yaklaşırken duygularını bilerek yaklaşılması gerektiğini belirtmiştir. Mevlânâ'nın bu fikirlerinde, mensup olduğu Türk – İslâm kültürünün yansımaları vardır.

Mevlânâ'ya göre Allah'a ulaşmak için gerekli olan en önemli şey aşktır. Bir bitki bir hayvan da sevebilir; ancak, hem bedeniyle, hem bilinciyle, hem düşüncesiyle, hem de belleğiyle sevebilen tek varlık insandır. Mevlânâ bir kadına duyulan aşkı yüceltir; çünkü bir başkasını seven insan kendisini, tüm insanlığı, evreni ve Allah'ı sevebilir. Ve aşkların en güzeli bu bilince ulaşıldığı zaman başlayan “Hakikat” aşkıdır. Mevlevilerin dönerek yaptıkları sema tüm dünyayla aşta birleşmek, onun evrensel dönüşüne ayak uydurmaktır. Ellerinin birini gökyüzüne dönük, diğerinin yeryüzüne bakar olması da, Allah'tan aldığı aşkı tüm dünyaya sunmaktır. Ruh Allah'tan fışkıran bir özdür, ölümsüzdür. Ruh ilk çıktığı kaynağa, Allah'a dönmenin özlemi içerisindedir. “Ney”den çıkan ses; ruhun acı dolu, ilk kaynağa dönme özleminin sesidir. Mevlânâ “Ey Allah'ı arayan, Aradığın sensin...” diyerek evrenin Allah'ın sonsuz varlık alanı olduğunu ve insanın da bu bütünün bir parçası olarak kendisinde bir tanrısal öz taşıdığını ifade etmiştir.²⁸⁸

Mevlânâ'nın çevresinde kadın müritleri bulunmuş ve Konya'nın ileri gelen kadınlarından çoğu onun dervişi olmuştur. Ahmed Eflâki, Ariflerin Menkîbelerinde şöyle anlatır: “*Konya'nın bütün hanımları her cuma akşamı sultanın has nakibi olan Eminüddin Mikail'in hanımının huzurunda toplanır ve mutlaka Mevlânâ'yı davet etmesi*

²⁸⁷ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 252.

²⁸⁸ www.discoverturkey.com, 14.01.2006, 14.00.

için yalvarırlardı. Bu cemaat toplanınca hepsi tam bir huzur içinde Mevlânâ'nın teşrifini beklerlerdi. Mevlânâ akşam namazından sonra kimseyi rahatsız etmeden tek başına onların yanına gelir, ortalarına otururdu. Kadınların hepsi o kutbun etrafında halka olurlardı. Ve Mevlânâ'nın üzerine gül yaprağı dökerlerdi. Sonra bu yaprakları alır uğur sayarlardı. Mevlânâ bunların arasında gül ve gülsuyu içinde tere boğulur, gece yarısında kadar manalar ve sırlar saçmakla, nasihat etmekle meşgul olurdu. Sonunda şarkı söyleyen cariyeler, nadir defçiler, kadın neyzenler çalmaya başlar, Mevlânâ da semaya kalkardı. O topluluk, başlarını ayaklarından, külahlarının başlarından ayırt edemez bir hale gelirdi. Mevlânâ bir şeycik kabul etsin de iltifatta bulunsun diye bütün altın ve mücevherlerini o keşif sultanının ayakkabısının içine dökerlerdi. Mevlânâ bunlara hiç bakmaz ve sabah namazını onlarla kılar, hareket ederdi.” Bu rivayetten yola çıkarak kadınların sema meclislerine katılmaya teşvik edildiği, Mevlânâ'nın sema yapışını kadınların izlediği, onun kadınların sevgi ve dostluğunu kazandığı, onları yüceltmek için sohbetlerde bulunduğu, onlarla birlikte olduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁹

Mevlânâ, cemiyetin iyi-kötü diye tanımladığı her kadına, fark gözetmeksizin hitap etmiş, eserlerinde de sık sık kadın erkek ilişkilerinden bahsederek halkı aydınlatmıştır. Hangi sınıftan olursa olsun insanlara sevgiyle yaklaşmak, onları kendi özünden haberdar edip, Allah aşkıyla sarhoş ederek doğru yola sevk etmek Mevlânâ'nın en büyük özelliklerinden biri olmuştur.²⁹⁰

²⁸⁹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I/474-475.

²⁹⁰ Yine Ahmet Eflâkî şöyle anlatıyor: “*Sahib İsfehâni'nin hanında çok güzel bir fahişe kadın vardı. Yanında da çalışan birçok kız vardı. Bir gün Mevlânâ bu hanın önünden geçiyordu. Bu kadın handan çıkıp koştu, baş koyup Mevlânâ'nın ayaklarına kapandı. Son derece yalvarıp yakardı ve saygılarını sundu. Mevlânâ “Rabia..Rabia...Rabia...” diye üç defa bağırды. Kızlara da haber gitti. Hepsi birden dışarı fırlayıp Mevlânâ'nın ayaklarına kapandılar. Mevlânâ “Ne de büyük pehlivanlar... Ne de büyük pehlivanlar... Eğer siz bu yükleri ve zahmetleri çekmemiş olsaydınız, bu kadar şehveti ve kötü nefsi kim yenerdi? İffetli ve namuslu kadınların, iffet ve namusları nasıl anlaşılırdı.” buyurdu. Mevlânâ'nın bu sözlerini işiten devrin büyüklerinden biri “Mevlânâ gibi büyük bir adamın bir genelev fahişesiyle öyle ilgilenmesi ve onlara böyle iltifatlarda bulunması manasızdır.” Dedi. Bunu duyan Mevlânâ: “Bu kadın olduğu gibi hareket ediyor ve olduğu gibi riyasız görünüyor. Eğer sende erkeksen onun gibi ol, için ve dışının bir olması için ikiyüzlülüğü ve iki renkliliği bırak. Eğer için dışın bir olmazsa işin batıldır ve boştur.” buyurmuşlardır. Sonunda bu güzel kadın Rabia gibi tövbe ederek emrinde bulunan kızları azat etmiş, evinin eşyasının fakirlere dağıtmıştır. Ahiret kadınlarının talihlileri sırasına geçmiş ve Mevlânâ'ya mürid olup çok hizmetlerde bulunmuştur.” (Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I/536-537)*

Burada Mevlânâ, bu kadınların tutumlarını onaylamamıştır. Onları olduğu gibi değerlendirdiği için böyle bir tavır sergilemiş, onları İslâm adına kazanmaya, iyimser bir bakış açısıyla en olumsuz olayda dahi bir anlam boyutu ortaya koymaya çalışmıştır.

III. Mevlânâ'nın Aile Hayatında Kadın

Mevlânâ'nın ailesinde uzun zamanlardan bu yana kadınların, ruhsal güzelliği, Allah'a duydukları arzu ve özlem ve bilgelikleri takdir görmüştür. Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled'de bu arayış kıvılcımlarını ilk tutuşturan, Horasan sultanı olan babaannesidir. Babaannesi, Harezmsâhlar hanedanından Türk prensesi, Melîke-i Cihan Emetullah Sultan'dır. Asil bir aileye mensup olan Mevlânâ'nın annesi, Belh Emiri Rükneddin'in kızı Mümine Hatun'dur. Bahaeddin Veled, iki yaşında iken babası öldüğü için, onu "Sultanü'l-Ulema", "Âlim kişilerin sultanı" olarak annesi büyötmüştür. Mevlânâ'nın sevgili annesi Mümine Hatun, iman sahibi aziz bir kadındı ve Mevlânâ'nın yetişmesinde büyük tesiri olmuştur.²⁹¹

Seyyid Burhaneddin hazretleri; "*Şeyhim Bahaeddin Veled, 'Benim Hüdâvendigârim, ulu bir nesildendir ve asil bir padişahdır. Onun velayeti de asaletinden geliyor; çünkü onun büyükannesi Şems-ül-Eimme-i Serahsî'nin kızıdır. Benim annem, Belh hükümdarı Harezmsâh'ın kızıdır. Dedem Ahmed Hatibi'nin annesi de Belh hükümdarı İbrahim Ethem'in kızıdır.'* derdi"²⁹² diye nakletmiştir. Bahaeddin Veled, Sultan Alaaddin Keykubat'tan eğitim almak için davet edildiği Konya'ya hareket etmek üzereyken, annesi Mümine Hatun vefat etmiştir. Mümine Hatun'un türbesi Karaman'dadır ve Anadolu'daki birçok kadın tarafından ziyaret edilmektedir.²⁹³

Ariflerin Menkıbelerinde anlatıldığına göre: "*Bir gün uzaktan bir grup kadın geçiyor, Şems Tebrizi de duruyordu. Şems; 'O kadınlar arasında bir nur parlıyor ve bu nur parçası Mevlânâ'nın nurlar madeninden çıkmışa benziyor.'* dedi. Bunun üzerine tahkik ettiler ve kadınların arasında Mevlânâ'nın kızı Melike Hatun'un bulunduğunu gördüler."²⁹⁴

²⁹¹ Celaledin b. Çelebi, "Hz. Mevlânâ'nın Eserlerinde Kadın Konusuna Kısa Bir Bakış", *II. Milletler Arası Mevlânâ Kongresi*, Sayı:95, 105.

²⁹² Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I/73.

²⁹³ Helminski, *Sâfi Kadınlar*, 168.

²⁹⁴ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II/54.

Yetiştığı aile çevresinde insana sevgiyi, kadına saygıyı İslâmî bir kaide olarak benimseyip ömrü boyunca böyle yaşayan Mevlânâ, eşine, kızlarına, gelinlerine, manevî evlatlarına aynı incelik ve zarafetle davranmış, aralarında hep sevgi ve adaletle hükmetmiştir. Bir gün Mevlânâ'nın kızı Melike Hatun, cariyesini azarlamıştı. Mevlânâ birdenbire içeri girdi ve “*Onu niçin dövüyor. Niçin incitiyorsun? Acaba o hanım, sen cariyeye olsaydın ne yapardın? İster misin ki bütün dünyada: Allah'tan başka hiç kimsenin köle ve cariyesi yoktur, diye bir fetva vereyim. Hakikaten onların hepsi bizim kardeşimiz ve kız kardeşlerimizdir.*”²⁹⁵ diyerek kızına bağırdı. Bunun üzerine kızı tövbe edip o cariyeyi azad etti ve üzerinde ne varsa hepsini ona giydirdi.²⁹⁶ Melike Hatun, Hüdâvendigârzâde diye anılmıştır.²⁹⁷

Mevlânâ'nın torunları Sultan Veled'in kızları Mutahhara Hatun ile Şeref Hatun keramet sahibi veliyelerden olmuşlardır. Mevlânâ'nın Abide ve Arife ismini verdiği bu iki hanımın Anadolu'da bir çok müridinin bulunduğu söylenmektedir.²⁹⁸ Mevlânâ'nın evli olan ablası Fatma Hatun da, zamanının en akıllı kadınlarından biriydi ve sıklıkla kendisine yasal konularda fikir danışılırdı.²⁹⁹

A. Hanımları

Mevlânâ 1226 yılında Semerkandlı Hoca Şerefeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun ile Karaman'da evlenmiştir.³⁰⁰ Gevher Hatun, babasının sohbetlerini dinleyen Mevlânâ ile birlikte büyümüştür. Yedi yaşına kadar Sultanü'l-Ulema'nın önünde diz çökmüş, onun talebesi olmuştur. Bu kız eşsiz güzelliğinin yanında bütün maddi manevi güzellikleri üstünde toplamıştır.³⁰¹ Melek gibi bir kalbi olan bu güzel kadından Mevlânâ'nın Sultan Veled ve Alâeddin Çelebi adında iki oğlu olmuştur.³⁰²

²⁹⁵ Mehmet Önder, *Hazreti Mevlânâ*, İstanbul 1961, 33; Bursalı, *İstanbul ve Anadolu Evliyalari*, I/258.

²⁹⁶ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I/394.

²⁹⁷ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II/385.

²⁹⁸ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II/386.

²⁹⁹ Helinski, *Süft Kadınlar*, 168.

³⁰⁰ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I/25.

³⁰¹ Can, *Mevlânâ*, 37.

³⁰² Önder, *Hazreti Mevlânâ*, 12; Öngören, “Mevlânâ Celâleddin Rumî”, *İslâm Ansiklopedisi*, 29/442; Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II/385.

Mevlânâ, aynı anda iki kadınla birlikte evli olmamıştır. Tek kadınla yaşamış, cariye ve köle kullanmamıştır. Yıllar sonra Gevher Hatun' u kaybeden Mevlânâ bir çocuklu dul, o da manevi yönü çok kuvvetli ve tasavvufî eğitim almış olan İzzeddin Ali'nin dul kızı Kira (Kerra) Hatun ile evlenmiştir. Mevlânâ'nın bu evlilikten de Muzaffereddin Alim Çelebi adlı oğlu ve Melike Hatun adlı bir kızı dünyaya gelmiştir. Böylece Mevlânâ'nın üç erkek çocuğu ve bir de kız evladı olmuştur. Kira Hatun etrafında geliştirdiği birçok mucize ile tanınmış ve Konya'nın birçok seçkin insanı ve kadını kendisinin öğrencisi olmuştur.³⁰³ Bir gün Mevlânâ'nın hanımı yokluktan bahsedince Mevlânâ; *“Dünyayı sizden esirgемiyorum, sizi dünyadan esirgiyorum.”*³⁰⁴ buyurmuştur.

Kira Hatun'un maneviyatına dair Sultan Veled şöyle demiştir: *“Babamın vefatından sonra Çelebi Hüsameddin ile Kira Hatun'un yanında oturmuştuk. Kira Hatun Mevlânâ'nın iki, üç, dört kanatlı melek gibi kanatlarını açıp başımızda durduğunu ve bizi korumakta olduğunu gördü.”*³⁰⁵

Yine Sultan Veled: *“Bir gün Kira Hatun'u Allah tarafından çağırılmışlar. Ben çocuktum, Şam'da ilim tahsili ile meşguldüm. O, benim ayrılığımın daima ağlayıp sızlarmış. Kendisinin Allah tarafından çağırıldığını duyunca; ‘Gelemeyeceğim, Bahaeddin için ağlamakla meşgulüm.’ demiş. İki üç kere onu çağırmaya gelmişler. Bunun üzerine o; ‘Ey vücutcağtım! Ben Allah'ın huzuruna gidiyorum, senin yanıp yakılman ve ey göz! Senin de ağlaman ve diğer bütün uzuvlarım ve hislerim sizin de kendi işinizle meşgul olmanız lazımdır ve ey iki elim! Ben dönüncüye kadar işlerden ilginizi kesmemeye gayret edin.’ demiş ve her şeyden sıyrılmış bir vaziyette Allah'ın huzuruna gidip dönmüş, her şeyi bıraktığı gibi bulmuştur.”*³⁰⁶ demiştir.

Mevlânâ son zamanlarında, dostlarına ve aile efradına, bu dünyadan göçeceğine üzülmelerini söylüyordu; fakat onlar, beden de olsa, bu ayrılığı kabullenemiyorlar, ağlayıp inliyorlardı. Mevlânâ'nın hanımı, Mevlânâ'ya hitaben; *“Ey âlemin nuru, ey Âdemin canı! Bizi bırakıp nereye gideceksin?”* diyerek ağlıyor ve ilâve ediyordu;

³⁰³ Helminski, *Sûfi Kadınlar*, 169–170; Önder, *Gönüller Sultanı Hazreti Mevlânâ*, 32.

³⁰⁴ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I/427.

³⁰⁵ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II/18.

³⁰⁶ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II/100.

“Hüdâvendigâr Hazretleri’nin dünyayı hakikat ve manalarla doldurması için üç yüz veya dört yüz yıllık ömrünün olması lâzımdı.” Mevlânâ da cevaben; “Niçin? Niçin? Biz ne Firavun ve ne de Nemrut’uz, bizim toprak alemiyle ne işimiz var, bize bu toprak âleminde huzur ve karar nasıl olur? Ben, insanlara faydam dokunsun diye dünya zindanında kalmışım; yoksa hapishane nerede ben nerede? Kimin malını çalmışım? Yakında Allah’ın sevgili dostunun, Hz. Muhammed’in yanına döneceğimiz umulur.”³⁰⁷ demiştir.

B. Gelinlerine Özel Tutumu

Ariflerin Menkıbeleri’nde Sultan Veled’in evlendiği genç kadın Fatma Hatun’dan şöyle söz edilmektedir:

“Dostlarımızın anlattığına göre, Sultan Veled ergenliğe erdiğinde müşdidimiz onu, Şeyh Celaleddin’in kızı Fatma Hatun ile evlendirmeye girişmiştir. Mevlânâ bizzat kendisi bu genç kadına okuma yazma öğretmiş ve kendisini çok sevdiğinden zamanının büyük bir kısmını onunla geçirmiştir. Bir gün kendisi şöyle demiştir; ‘Fatma Hatun, benim sağ gözüüm, kız kardeşi Hediye Hatun ise sol gözümdür. Beni ziyarete gelen tüm soylu kadınların hepsinin gözü peçelenmiştir. (gerçekler onlardan saklanmaktadır) Buna tek istisna Fatma ve kız kardeşidir.’ Onların annesi Latife Hatun için de: “Bizim Latife Hatun’un zâtı, Allah’ın suret bağlamış bir latifesidir. Çünkü o, şeyhin annesinin adaşdır.” demiştir.³⁰⁸

Mevlânâ; “Fatma Hatun’u bizim Bahaeddin’e nikahlayınca Allah’a yakın bütün melekler ve cennet hurileri şenlikler yapıp nekkareler çaldılar. Hepsi sema ederek birbirlerini bu evlenmeden dolayı kutladılar.” buyurmuştur.³⁰⁹

Fatma, birçok kerametler gerçekleştirmiştir. O, tüm gün boyunca oruç tutar ve geceleri uyanık kalırdı. Yediği zaman günde sadece bir kez yedi. O, yiyeceğini fakirlere, dullara verirdi, giysilerini ve kendisine verilen hediyeleri başkalarına dağıtırdı. Mümkün olduğunca az yer ve az konuşurdu. Müşidi Mevlânâ’dan bir an olsun ayrılmak

³⁰⁷ Hidayetoğlu, “Muhammed Celâleddin-i Rûmî, Hayatı ve Şahsiyeti”, <http://www.semazen.net>, 16.01.2006, 10.20.

³⁰⁸ Helminski, *Sâfi Kadınlar*, 170; Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II/135.

³⁰⁹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II/135.

istememezdi ve onun sohbetlerinden, aydınlanmaya dair muhteşem sırlar öğrenmişti. Kutsal bir yaşama, saf ve namuslu bir ruha ve içsel disipline sahip olmak ve başarılı bir öğrenci olmak için bu yüce öğretmen ile birlikte çalışmıştır.³¹⁰ Gelini Fatma Hatun'a ve oğlu Sultan Veled'e gönderdiği mektuplarında, oğlu Sultan Veled'e zevcesini hoş tutmasını, ona saygı göstermezse kendisini de incitmiş olacağını belirtmiştir. Bu mektuplarda onun ince ruhu, nezaketi ve kadirşinaslığı açıkça görülmektedir. Geline hitap ederken kullandığı;

*“Bizim de gönlümüzün, gözümüzün ışığı aydınlığı; âlemin de gönlünün ve gözünün ışığı, aydınlığı...”*³¹¹

“Canın canıma karışmıştır, birleşmiştir. Seni inciten her şey beni de incitir... Sizin gamınız, on kat fazlasıyla bizimdir. Sizin düşünceniz, tasanız; bizim düşüncemiz, bizim tasamızdır... Aziz oğlum Bahaeddin sizi incitirse, gerçekten sevgisini ve gönlümü ondan alırım...”³¹² ifadeleri onun hassas ruhunun, nezâketinin ve gönül okşayıcılığının delilidir.

Mevlânâ'nın aile hayatı da göz önüne alınarak denilebilir ki, o, ailesindeki her fert gibi gelinleriyle de sağlıklı iletişim kurmuştur. Yetiştirdiği aile çevresinde insana sevgiyi, kadına saygıyı İslâmî bir kaide olarak benimseyip ömrü boyunca böyle yaşayan Mevlânâ, eşine, kızlarına, gelinlerine, manevi evlatlarına aynı incelik ve zarafetle davranmış, aralarında hep sevgi ve adaletle hükmetmiştir. Mevlânâ, öncelikle İslâm toplumunda yetişmiş, İslâm ilkelerine sıkı sıkıya bağlı bir sâfidir. Bu sebepten, aile ortamında huzuru sağlamak için Müslüman bir aile reisi kimliğiyle aile fertleri arasında bir köprü olmayı başarmıştır. Günümüzde ise aile fertleri, İslâmî değerlere sırt çevirip, onları hiçe saydıkça aile müessesesi değerini kaybetmiş, huzursuzluklar ve karı-koca, gelin-kaynana, gelin- kayınpeder vs. geçimsizlikleri ortaya çıkmıştır. Aile için, fertlerin görevinin hakkın emirleri doğrultusunda yaşayıp bu ilâhi düzeni nesiller boyu sürdürmek olduğunu düşünürsek yüce Allah'ın koyduğu kanunlarla ahlâk nizamına göre

³¹⁰ Helinski, *Sûfi Kadınlar*, 171; Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II/136.

³¹¹ Mevlânâ, Celâleddin-i Rûmî, *Mektuplar*, çev: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1963, 13–15.

³¹² Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, 85.

yaşamamız ve bu yaşantı biçimini dünya üzerine hâkim olması için mücadele etmemiz gerekmektedir.

IV. Mevlevîlikte Kadının Rolü

Bir çoklarının sandığı gibi, Mevlânâ'ya nispet edilen Mevlevîliği Celâleddin Rûmî kurmamıştır. Bu tarikatın esasları ondan sonra gelen Hüsameddin Çelebi ve Sultan Veled tarafından kurulmuştur.³¹³

Bilindiği gibi sûfler, genel anlamda iki büyük zümreye ayrılmışlardır. Birinci zümre Allah'a ulaşmak için Allah'ın adlarını muayyen sayıda ve her adı, manevi yolculuğun bir merhalesinde anmayı, zahitliği ve farz ibadetlerden başka nafîle, az yemek, az söylemek, az uyumak, dünya ve dünya nimetlerinden çekilmek suretiyle riyazatı, halveti, rüyayı, keşfi ve kerameti esas tutmuşlardır. İkinci zümre ise; halvet, riyazat, zikir hatta tekke ve hususi bir giyim tarzı gibi şeylerle halktan ayrılmayı riya saymışlardır. Bu zümre erbabına göre Allah'a ulaşmak aşk ve cezbe ile olur. Cezbeyi meydana getirdiği ve aşkı mayaladığı için musiki ve sema da gerçek yolcuya adeta vecibedir.³¹⁴

Bu ikinci zümre ehli, bir aralık Horasan'da temerküz ettiği için "Horasaniler", "Horasan Erleri" olarak anıldığı gibi halkın kınamalarına aldırış etmedikleri için, hatta kınanacak hareketlerde bulduklarından ve kendi nefislerini hor görüp kınadıklarından "Melâmetiler" diye anılmıştır. Mevlânâ'dan sonra kurulan Mevlevîlik de bu zümrelerden biridir ve Melâmetîlik'ten meydana gelmiştir. Mevlânâ, babası Bahaeddin Veled ve onun halifesi Seyyid Burhaneddin vasıtasıyla melâmet neşesine sahip olduğu gibi sonra hayatında büyük bir inkılap meydana getiren Şems vasıtasıyla da aynı neşenin coşkun bir mümessili olmuştur.³¹⁵

Mevlevilikte, kadınlara her zaman için saygı duyulmuş ve manevî yolda her şekilde rol almaları için davet edilmişlerdir. Hem kadınlara hem erkeklere rehberlik eden

---

³¹³ Can, *Mevlânâ*, 317.

³¹⁴ Abdulkâki, Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, 185.

³¹⁵ Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 186.

Mevlevî kadınlar olmuştur.³¹⁶ Daha çok tahsilli çevrede, özellikle sanatkârlar, şairler, musikişinaslar arasında yayılan Mevlevîliğe, Konya'nın ileri gelenlerinin hanımları büyük ilgi göstermiş, Mevlânâ'ya gönülden bağlanmışlardır. Kadınlar müride olarak hep var olmuş, zengin ve varlıklı olanlar dergâhların ihtiyaçlarına katkıda bulunmuşlardır. Bunların arasında padişahların hanımları ve kızları da vardır.

Konya'da zamanın melikesi olarak tanınan Gürcü Hatun,³¹⁷ Sultan Rükneddin'in eşi Gümeç Hatun,³¹⁸ Sultan Veled'in keşf ve keramet sahibi hanımı Fatma Hatun³¹⁹ ve Mevlânâ'nın "Sağ ve sol gözümdür" dediği Fatma ve Hediye Hatun,³²⁰ Şems Tebrizi'yle evlenen Kimya Hatun,³²¹ yine Mevlânâ'nın "Bilgin ve prenseslerin hocası" diye söz ettiği Usta Hatun Mevlevî tekkesinin feyizli atmosferinde gönüllerini berraklaştıran hanımlardır.

Mevlânâ'dan sonra da kadınlar, Mevlevî tarikatı içinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Hatta Mevlevilikte kadınların şeyhlik makamına kadar yükseldikleri olmuştur. Ulu Arif Çelebi'nin halifesi Konya'lı Arife Hoş-nikaa³²² Tokat'ta Mevlevî halifesi olmuştur.³²³ Şah Mehmed Çelebi'nin kızı Destina Hatun³²⁴ 1560 yılında Karahisar tekkesinde müteveli olduğu, erkekler gibi hırka ve külah giydiği,

³¹⁶ Helminski, *Sûfi Kadınlar*, 29; Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, 162.

³¹⁷ Eflâkî, *Ariflerin Menkabeleri*, I/411; Öngören, "Mevlânâ Celâleddin Rumî", *İslâm Ansiklopedisi*, 29/445; *Gürcü Hatun*: II. Keyhüsrev'in eşidir. II. Keyhüsrev, Rosudan'ın kızı Thamara ile evlenmiş, Keyhüsrev'in Thamara'ya çok düşkün olduğu rivayet edilmiştir. Hatta bastırıldığı paralardaki arslanın kendisini ve onun üzerindeki doğan güneşin Thamara'yı temsil ettiği söylenmiştir. Thamara Selçuklu ülkesinde Gürcü Hatun olarak tanınmış ve bir süre sonra müslüman olmuştur. Gürcü hatun, Mevlana Celaleddin Rumi ile de dostane münasebetler kurmuştur. (<http://mehmeteti.150m.com/tarih-13.htm>, 10.05.2006, 16.05.)

³¹⁸ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 34; *Gümeç Hatun*: Sultan Rükneddin'in eşidir.

³¹⁹ Eflâkî, *Ariflerin Menkabeleri*, I/377; *Fatma Hatun*: Sultan Veled'in hanımıdır. Fatma, hem batınî dünyada, hem de zahirî dünyada birçok kerametler gerçekleştirmiştir. Mürşidi Mevlânâ'dan bir an olsun ayrılmak istememiş ve onun sohbetlerinden, aydınlanmaya dair muhteşem sırlar öğrenmiştir. Kutsal bir yaşama, saf ve namuslu bir ruha ve içsel disipline sahip olmak ve başarılı bir öğrenci olmak için bu yüce öğretmen ile birlikte çalışmıştır. (Eflâkî, *Ariflerin Menkabeleri*, II/136.)

³²⁰ Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 99; *Hediye Hatun*: Selâhaddin-i Zerkübî'nin kızıdır. Şeyh Selâhaddin'in kızı Hediye Hatun, sarayın üstad hattatlarından Nizameddin'e nikahlanmıştır. Hediye Hatun'un çeyiz parası çıkmamış Mevlâna, Vezir Muineddin Pervanenin karısı Gürcü Hatun'dan çeyiz parası için yardım rica etmiştir. (<http://www.kalbinesesi.com/konu1/mevlana26.asp>, 10.05.2006, 16.15.)

³²¹ Kimya Hatun: Şems Tebrizi Konya'ya gelince Mevlânâ onu, çok güzel olduğu söylenen cariyesi Kimya Hatun'la nikâhlanmıştır. Bu sırada kimya Hatun 15, Şems 65 yaşlarındadır.

³²² *Konya'lı Arife Hoş-nikaa*: Tokat'taki Mevlevî halifesidir. Ulu Arif Çelebi'nin halifesidir. Birçok müridi vardır. (<http://www.zaman.com.tr/>, 16.01.2006, 11.00.)

³²³ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 278–279.

³²⁴ *Destina Hatun*: Divanî Mehmed Çelebi'nin torununun kızıdır. Babası Şah Mehmed Çelebi'nin vefatı üzerine Karahisar tekkesine müteveli olmuş, erkekler gibi tekke ve külah giyip dergâhın idaresini ele almıştır. (Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, 162.)

aynı tekkede Arif Çelebi'nin kızı Güneş Han'ın³²⁵ da 1683 yılında da şeyhlik yaptığı kayıtlarda geçmektedir. Güneş Han, sikke ve hırka giymiş, yüzü peçeli olarak Mevlevî mukabelesini idare etmiştir.³²⁶ Kütahya Mevlevîhanesi'nde ise; 1650 yılından sonra yine aynı dergâhın şeyhlerinden Küçük Arif Çelebi'nin kızı Mesnevîhan Kamile Hanım,³²⁷ vefat eden dergâh şeyhi Mehmed Dede'nin yerine Mevlevîliğin yönetimini elinde bulunduran Konya Mevlânâ Dergâhı tarafından şeyhlik makamına atanmıştır. Yine bu dergâhta Kamile Hanım'ın kızı Fatma Hanım,³²⁸ annesi gibi Mesnevîhanlık ve şeyhlik yapmıştır.

Aslında Mevlevîliğin, Sultan Veled'in, oğlundan devam eden kanadına “Çelebiler”, kızı Mutahhare Abide Hatun kolundan devam eden bir kanadına da “İnas Çelebileri” denmekte idi ki bu şekilde bir silsile hiçbir tarikatta yoktur.³²⁹

Anlaşıyor ki Mevlevîliğin ilk devrelerinde kadın, Mevlevî cemiyetinin dışına atılmamış, hatta köylere kadar yayılan ve Mevlevî köyleri meydana getiren bu yolda, kadın erkekten aşağı görülmemiştir. Mevlevî kadını, tarikatta mümkün olduğu kadar kendisine yer bulabilmiştir. Kadınlara arakıyye³³⁰ tekbir edilmiş, bazen de sikke³³¹ verilmiştir.

³²⁵ *Güneş Han*: Küçük Mehmed Çelebi'nin kızıdır. Babasının vefatı üzerine şeyhlik bilfiil büyük kızı Güneş Hatun'a kalmış, o da müridlerin seyr-i sülûkleri ve terbiyesi ile bilfiil meşgul olmuş; Mevlevî mukabelesini de idare etmiştir. (Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, 162.)

³²⁶ Altuntaş, *Tasavvuf Kültründe Kadın*, 34–35; Helminski, *Sûfi Kadınlar*, 176.

³²⁷ *Kamile Hanım*: Küçük Arif Çelebi'nin kızıdır. Mesnevîhandır. Vefat eden dergâh şeyhi Mehmed Dede'nin yerine Mevlevîliğin yönetimini eline almıştır. (<http://www.zaman.com.tr/>, 16.01.2006, 11.00.)

³²⁸ *Fatma Hanım*: Kamile Hanım'ın kızıdır. Annesi gibi Mesnevîhanlık ve şeyhlik yapmıştır. (<http://www.zaman.com.tr/>, 16.01.2006, 11.00.)

³²⁹ Bkz. Reşat, Öngören, “Mevlânâ'nın Osmanlılar'daki Etkileri”, *Altınoluk Aylık Dergi*, Aralık 1996, Sayı:160, 30–32.

³³⁰ *Arakıyye*: Mevlevilikte dervişlerin başına giydiği kısa yün külâhın adıdır. Kahverengi ve beyaz renklerde olan arakıyye, sikkeden daha kısa ve daha yumuşaktır. (Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, 152–153.)

³³¹ *Sikke*: Sikke, Mevlevîliğin sembolü olmuş bir serpuştur. Bal renginde veya beyaz renkte dövme yünden yapılmış iç içe iki kat şeklinde olan 45–50 cm uzunluğunda bir külâhtır. (Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, 151–152.)

Sikke Tekbirlenme: İntisab etmek için yaptığı müracaat kabul edilen kişi elinde sikkesi ile huzura gelir. Şeyh efendi veya şeyhin görevlendirdiği halifesi, sikkesi tekbirlenecek olan kişiyi, dizine yapıştırarak kadar yakın bir şekilde, sol tarafına oturtur. Her ikisi de abdestlidir. Her ikisinin de yüzleri kibleye karşıdır. Şeyh efendi, önce tevbe istiğfarda bulunur., iman yenilemesi mahiyetinde dua okur, mürid olacak kişi onu tekrar eder. Bundan sonra şeyh, mürid olacak kişinin sikkelerini iki eliyle tutar, bir İhlâs Süresi okuyup sikkenin önüne, bir daha okuyup sağına, bir kere daha okuyup soluna üfler. Sonra yeni dervîşi, yüzü kibleye gelmek, ayakları toplu olmak üzere sağ dizine yatırır ve sikkeyi kibleye karşı elinde tutarak dua okur. Sikkeyi iki eliyle tutup önce sağ, sonra ön tarafını öper; dizinde yatan sâlike de aynı tarzda öptürür ve başına giydirir; elleri sikkenin üstünde olarak tekbir okur. Sâlikin arkasını sağ eliyle üç kere sıvazlar, sâliki ayağa kaldırır. Sağ elini iki eliyle tutar; birbirlerinin ellerini öperek görüşürler. Sonra muhib denilen yeni sâliki, onu terbiye edecek dedeye teslim eder. Muhib, dedesinin emriyle ayak mühürleyerek şeyh efendiye baş keser, geri geri odadan çıkar. (Top, *Mevlevî Usul ve Âdabı*, 74–76.)

Mevlevî kadınları normal zamanlarda Mevlevîhane'nin harem kısmında hayatlarını sürdürmüşlerdir. Mukabeleyi de kafes dairesinden seyretmişlerdir.³³² Fakat vakıf yüzünden Mevlevîliğin iktidara dayanması, meşihatla uzlaşması, köylerden, kasabalara ve şehirlere inmesi, medrese geleneğinin baskısı gibi sebepler, kadına verilen bu serbestliği tahdit etmiştir. XVII. yüzyıldan sonra artık köy Mevlevîhanelerine nasıl rastlanmamışsa, artık kadın Mevlevî halifesine de rastlanmamıştır.³³³

V. Meşhur Mevlevî Kadınlar

Mevlânâ'nın en başta gelen müridlerinden biri, kendi çağının Rabiası olarak tanınan Fahrün-Nisa'dır.³³⁴ Bu hanım, Konya şehrinde kâmil ve veli biri olarak tanınırdı. Görünen kerametleri haddi aşmıştı. O daima Mevlânâ'nın sohbetlerinde bulunur, Mevlânâ da onu ziyarete giderdi. Son yıllarda yenileşme ve yol güzergâhını değiştirme gibi birçok nedenlerden dolayı kendisinin türbesinin yeniden inşa edilmesine karar verilmiş, o zamanlarda Mevlevî tarikatının başındaki Şeyh Süleyman Hayati Dede'ye, Nisa'nın naaşı mezarından çıkarıldığı sırada, kendisinin de bulunması rica edilmişti. Süleyman Hayati Dede, bu mübarek kadının bedeninin hiç bozulmamış durumda bulunduğunu ve çevreye gül kokuları yaydığını söylemiştir.³³⁵

Zamanın kraliçesi, sultanın hanımı olan Gürcü Hatun, Mevlânâ'nın has müritlerindedir. Daima Mevlânâ'nın verdiği şevkin ateşi içinde yanmıştır. Mevlânâ hazretlerinin şevki ona galebe ettiği vakit, Mevlânâ derhal onun gözü önünde tecessüs ederdi ve bununla sükunet bulurdu.³³⁶

---

³³² Bardakçı, "Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın", *Araştırmalar, İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Sayı:13, 37; Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddin*, 213

³³³ Küçük, "Tasavvufta Kadın", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:7, 397.

³³⁴ *Fahrün-Nisa*: Mevlânâ'nın en başta gelen müritlerinden biri, kendi çağının Rabiası olarak tanınmıştır. Bu hanım, Konya şehrinde kâmil ve veli biri olarak tanınmıştır. O daima Mevlânâ'nın sohbetlerinde bulunmuştur. (Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I/278.)

³³⁵ Helminski, *Sâfî Kadınlar*, 30.

³³⁶ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I/411.

Mevlânâ'nın yaşadığı devirlerde yaşayan ve çok sevilen diğer bir kadın Tavus Hatun'dur.³³⁷ İnsanların dış görünüşüne değil, özüne bakan Mevlânâ, o ve yanındaki kadınları gerçeğe yönelterek, hak nuruyla aydınlatmaya çalışmıştır.

Yüzyıllar boyunca bir çok kadın, Mevlânâ tarafından açılan tasavvuf yolunu izlemişlerdir. Kendisinin, her ikisi de bayan olan torunları Mutahhara ve Şeref Hatun³³⁸ son derece derin maneviyat sahibi olup, tüm Asya kıtası boyunca birçok müritleri vardır.³³⁹

Meşhur şairlerden Leyla Hanım,³⁴⁰ Şeref Hanım,³⁴¹ Münire Hanım,³⁴² Hatice Nakiye Hanım³⁴³ da 19. asırda yaşamış Mevlevî hanımlarındandır.³⁴⁴ Leyla Hanım'ın, erkekler gibi sema edememesi sebebiyle Galata Mevlevîhanesi semahane kapısında ağladığı rivayet edilir.³⁴⁵ Günümüzde de Mevlevî ayinlerine ilgi duyan hanımlar gün geçtikçe artmaktadır. 1995 yılında Diden Andaş, Ceren Güz ve Yeşim Çağlayan'ın öncülüğünde dokuz kadın Mevlevî kıyafeti içinde Galata Mevlevîhanesinde sema

³³⁷ *Tavus Hatun*: Ahmet Eflâki onun hakkında şöyle anlatıyor; “ *Vezir Ziyaeddin'in hanında Tavus adında harb çalan bir hanım vardı. Sesi de çok tatlı ve gönül okşayıcı idi. Gönül kapıcı ve benzeri az bulunan bir kadındı. Saz çalmadaki maharetinden ötürü bütün âşıklar onun esiri olmuşlardı. Tesadüfen bir gün Mevlânâ o hana girip Tavus hanımın odasının karşısında oturdu. O sırada Tavus-i Çengi cilve yaparak Mevlânâ'nın huzuruna gelip baş koydu, sazını Mevlânâ'nın eteğine vurup onu kendi hüccesine davet etti. Mevlânâ, icabet buyurup sabahın erken saatlerinden ta akşam namazına kadar onun odasında namaz ve niyazla meşgul oldu. Mübarek sarığından bir bez miktarı kesip Tavus hanıma verdi. Cariyelerine de kırmızı dinarlar bağışlayarak hareket etti. Aynı gün sultanın hazinedarı Şerafeddin o hana uğradı. Tavus hanıma âşık ve meftun oldu. Emin adamlar gönderip, Tavus'u hamama gönderdi, sonra da kendi nikâhı altına aldı. Zıfaf gecesi 'Şimdiye kadar sende bu güzellik ve dilberlik yoktu. Bu günlerde seni zamanın Rabiası ve Züleyhası gibi görmemim sebebi nedir? Bundan evvel olduğun gibi değil misin? Bu güzellik ve süs nereden geldi?' diye sordu. Tavus hanım, Mevlânâ'nın kendisini şerefliendirdiğini söyledi ve başına bağladığı Mevlânâ'nın vermiş olduğu sarık parçasının ona gösterdi. Nihayet Tavus-i Çengi'nin durumu o dereceye vardı ki, Konya'nın hurileri ve tertemiz olan âlemin nurlu güzelleri onun müridesi oldular. Tavus hanım onların arasında açık kerametler gösteriyor, insanların kalplerinden haber veriyordu. Bu hanım bütün cariyelerini azat edip evlendirdi. Ve o mübarek handa müslümanların hamamı oldu. Şimdi oraya meşhur Nakışlı Hamam derler.” Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I/365–366; Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 99.*

³³⁸ *Mutahhara ve Şeref Hatun*: Sultan Veled'in kızlarıdır.

³³⁹ Helminski, *Sûfi Kadınlar*, 176.

³⁴⁰ *Leyla Hanım*: Hangi tarihte doğduğu belli değildir. İstanbulludur. Kazaskerlerden Moralızade Hamid Efendi'nin kızıdır. 1848'de İstanbul'da ölmüştür. Mevlevî tarikatına mensuptur. (Mehmet Tahir, Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1972, II/213.)

³⁴¹ *Şeref Hanım*: 1809'da İstanbul'da doğmuştur. Babası şair Nebil Bey'dir. 1861'de İstanbul'da ölmüştür. Mevlevîdir. (F. Kadri Timurtaş, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul 1981, s.259.)

³⁴² *Münire Hanım*: (ö.1321/1903) Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Osman Salahaddin Dede'nin müritlerindendir. (Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 41.)

³⁴³ *Nakiye Şerife Hanım*: 1846'da İstanbul'da doğmuştur. Babası Riyaziyeci Osman Said Efendi'dir. 1898'de vefat etmiştir. Mevlevîdir. (Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, II/288.)

³⁴⁴ Bardakçı, “Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın”, *Araştırmalar, İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Sayı:13, 42.

³⁴⁵ <http://www.zaman.com.tr>, 16.01.2006, 11.00.

yapmaya başlamışlardır. Bu semazen hanımlardan biri müslüman olmayıp Mevlevî olduğunu söyleyen Fransalı Florense'dir.³⁴⁶

Bugün, Türkiye'de 20'yi aşkın kadın semazen, erkek semazenlerle birlikte sema ayinlerine katılmaktadır. Semazenler, tennureleriyle birlikte dönmeye başladığında maddî olan her şeyi unutup evrenin birliğine doğru manevi bir yolculuğa çıkmaktadır. Bu yolculuğa iştirak edenlerden biri henüz 18 yaşında olan Burcu Sağlam Yıldız'dır.³⁴⁷ O, Türkiye'nin, hatta dünyanın sayılı kadın semazenlerinden biridir.

³⁴⁶ Altuntaş *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, 35; Uludağ, *Sâfi Gözüyle Kadın*, 100.

³⁴⁷ *Burcu Sağlam Yıldız*: Onun semazenliğe başlaması şöyle anlatılıyor; “Yanakları soğuktan pespeembe olmuş genç kız Üsküdar Numan Dede Mevlevîhanesi'nin taş merdivenlerini tırmanıyor; koyu bir sohbetin sürmekte olduğu salona girmeden önce ayakkabılarını çıkarıp girişteki rafa yerleştiriyor. Camlı demir kapıyı olabildiğince ses çıkarmadan açıp içeriye giriyor. Girer girmez salonun ortasında duvarın önündeki postunda oturan Hasan Dede'ye saygısının bir ifadesi; ona doğru eğilerek selam veriyor... Hasan Dede de başıyla genç kızın selamını alıyor, onu pür dikkat dinleyen cemaate dönüp sohbetine devam ediyor. Genç kız yerdeki halının üzerine oturmuş insanları rahatsız etmeden, büyük bir dikkatle paltosunu çıkarıp duvardaki askıya yerleştiriyor. Sonra yine aynı özenle torbasından çıkardığı mesi ayağına geçiriyor, köşedeki dolabın çekmecesinden bulduğu başörtüsüyle saçlarını örtüyor; başka bir çekmecedan aldığı uzun eteği ise bir köşede pantolonunun üzerine geçiriveriyor ve diğer kadınların yanına oturup Hasan Dede'nin sohbetini dinlemeye koyuluyor. Yaşlılarının çoğu din, aile, gelenekler, toplum yaşamı gibi konularda henüz pek çok soruyu kendisine sormamışken o, Mevlânâ'nın yolundan yürümeye karar vermiş. Onu Mevlânâ'nın yoluna çekense semazenlerin sema ederken yüzlerinde gördüğü huzur ifadesi olmuş. Burcu, bu huzuru hissedebilmek için sema etmeye karar vermiş. ‘Önceleri ailem, Hasan Dede'nin sohbetlerini dinlemeye geliyordu. Bazen hep birlikte Galata Mevlevîhanesi'nde yapılan sema ayinlerini izlemeye gidiyorduk. Semazenleri ilk orada gördüm ve sohbetlere katıldıktan sonra, sema etmeye karar verdim.’”

Daha 10 yıl öncesine kadar kadınlar günah sayıldığı için topluluk önünde sema edemezken, bugün 20'yi aşkın kadın semazen erkek semazenlerle birlikte sema ayinlerine katılıyor. Galata Mevlevîhanesi'nde sema ayinine çıkan semazen kadınlar, kadını sosyal yaşamın dışında tutan anlayışa, “Allah huzurunda herkes eşittir.” sözleriyle karşı çıkıyor. Onlar bu görüşlerini, birlikte katıldıkları sema ayinlerinin yanı sıra, çalışma ve sosyal yaşama katılımlarıyla da sergiliyor. Kadın semazenler için sema etmek bir ibadet biçimi, Allah'a ulaşmanın bir yolu; Hz. Mevlânâ'nın yolundan gidenlerin, içlerindeki ilahı arayanların, yaşamlarının her anında sürdürdüğü manevi yolculuğun bir bölümü... Allah katında sınıf olmadığını söyleyen Hasan Dede, “Allah için bütün insanlar birdir. Kadın ve erkek bir elmanın iki yarısı gibi birbirini tamamlar” diyor. On yıl önce kendisine sema etmek istediğini söyleyen Didem Edman'ı bu nedenle geri çevirmemiş ve kadınlarla erkeklerin birlikte sema etmelerine izin vermiş. Sema etmeyi Hasan Dede'den öğrenen Didem Edman, Mevlevîlikle, Mimar Sinan Üniversitesi Fotoğrafçılık Bölümü'nde okurken tanışmış. Bir tesadüf sonucu gittiği Galata Mevlevîhanesi'nde izlediği sema ayininden çok etkilenmiş: “Hz. Mevlânâ konusunda pek bir şey bilmiyordum. Ama çocukluğumdan beri merak ediyordum. Bir yandan okul ödevim için sema ayinlerinde fotoğraf çekiyor, diğer yandan da Mevlânâ'yı araştırıyordum. O sırada Üsküdar'da yapılan sohbetleri öğrendim. Hasan Dede'yi tanıdım. Önce nutrib'e (koro) katıldım. Ancak beni asıl çeken semazenlikti. Rüyamda birkaç kez dedemin bana sema öğrettiğini gördüm. Kendisine anlattım. Bana sema etmeyi kendisi öğretti. Bir hafta içinde sekiz saatlik bir çalışmanın sonunda erkek semazenlerle sema ayinine çıktım.” (www.nationalgeographic.com.tr,16/01/2006, 13.00.)

Hasan Dede, kadınların sema yapmaları konusunda kendisine karşı çıkanları yanıtlamaktan bıkmamış: “1993'ten beri tartışmalar devam ediyor. Hz. Mevlânâ ayırım yapmamıştır. Allah katında ayırım yoktur. Kâbe'de kadın ve erkekler bir arada tavaf yapıyorlar. Sema da bir tavaftır. Kadınlar da semalarını en güzel şekilde yapıyorlar. Erkek Allah'a karşı ibadetini yapmakta özgür de, kadın niye değil? Sen kimsin ki Allah'la kul arasına giresin!” diye cevap vermiştir. Galata Mevlevîhanesi'nde her ayın birinci ve üçüncü pazar günleri ise Mevlânâ Eğitim ve Kültür Derneği'nin Galata Mevlevîhanesi Sema ve Tasavvuf Topluluğu sahne alıyor. 1991 yılında kurulan ve 42 kişiden oluşan toplulukta 15 tane kadın semazen olsa da, onlar gösteriye çıkmıyor. Dernek başkanı Abdülhamit Çakmut kadının gösteriye yönelik çalışma yapmasına karşı olduklarını belirterek: “Sema bir zevkse kadın da zevki için yapsın. Ama gösteriye döndürmeye izin vermiyorum.” demiştir. (www.sabah.com.tr, 16/01/2006, 13:15.)

VI. Mevlânâ'nın Eserlerinde Kadına Bakışı

Mevlânâ'nın eserlerinde kadına bakışını incelemek için önce onun eserlerinin bazılarının tanıtılması gerekmektedir. Mevlânâ'nın aşağı tanıtılan eserleri Türkçe'ye çevrilmiş ve okuyucuların istifadesine sunulmuştur.

Mesnevi: Mevlânâ bu eseri için; “Orman kalem, deniz mürekkep olsa *Mesnevi*'nin son bulması ümidi yoktur. Kerpiççinin kalıbında toprak buldukça *Mesnevi*'nin beyitleri de olmaya devam edecektir.”³⁴⁸ demiştir.

Altı büyük cilt halinde olan bu eser *Mesnevi* nazım türünde yazıldığı için bu adla anılmıştır. Mevlânâ on yıl kadar bir zaman içinde bu eseri meydana getirmiştir. *Mesnevi* Farsça manzumedir. Hikâye, masal, fıkra, anekdot, fabl, metafor açısından oldukça zengin olan bir eserdir. Gölpınarlı'ya göre 25618, Eflâki'ye göre 26600 beyittir.³⁴⁹ Beyitlerdeki rahat söyleyiş tarzı hemen kendini belli etmektedir. Tasavvufun tüm inceliklerini içinde toplayan bu kitap aynı zamanda günümüzdeki felsefî, sosyolojik ve psikolojik konular olarak değerlendirilen bilgi alanlarındaki çözümlenmeleri de içinde taşımakta, hatta kapsamı tıp ve astronomiye kadar varmaktadır.³⁵⁰

Ele aldığı konuları ve meseleleri, ayet ve hadislerin tanıklığında, gerçek ve hayatî hikâyeler anlatarak herkesin anlayabileceği bir havaya büründürür. *Mesnevi*'de ele alınan problem ne kadar girift olursa olsun, Mevlânâ'nın elinde büyük bir ustalıkla çözüme kavuşmaktadır. Anlattığı hikâye içinde, başka bir hikâye, onun içinde başka bir hikâye anlatan Mevlânâ'nın, sayfalar sonra yeniden ilk hikâyeye döndüğü olur.³⁵¹

Mesnevi'nin Farsça, Arapça, Almanca, İngilizce ve Fransızca tam olarak tercüme yapılmıştır. Türkçeye de kısmen veya tam olarak bir çok şahıs tarafından da çevrilerek şerh edilmiştir. *Mesnevi*'nin altı cildini de kapsayan çevirilerden bazıları şunlardır:

³⁴⁸ Mevlânâ, *Mesnevi*, VI/367, Beyit:2245.

³⁴⁹ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, 268.

³⁵⁰ Yüksel Kanar, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul 1992, 22.

³⁵¹ Kanar, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinden Seçmeler*, 18.

Ahmet Avni Konuk tercüme ve şerhi: Bu eserin bir nüshası Konya Mevlânâ Müzesi Kitaplığında, bir nüshası da, Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.³⁵²

Abdülbaki Gölpınarlı tercüme ve şerhi: Bu eser Kültür Bakanlığı kitapları arasında yayınlanmıştır.³⁵³

Veled Çelebi İzbudak çevirisi: Bu tercüme ilk olarak 1942 Maarif Bakanlığı'nın Şark-İslâm klasikleri arasında yayınlanmıştır.³⁵⁴

Divan-ı kebir: Bu eser “*Divan-ı Şemsü'l- Hakayık*” adıyla da anılır.³⁵⁵ Yedi büyük cilt halinde olan bu Farsça manzum eser, Mevlânâ'nın lirik şiirlerinin bir araya gelmesinden oluşmuştur. Bu eserde yaklaşık 30000 beyit bulunmaktadır.³⁵⁶ Türkçeye Abdülbaki Gölpınarlı tarafından tercüme edilmiştir. *Divân-ı kebir'den Seçmeler* diye Batı dillerine tercüme vardır. Özellikle Nicholson, kırk sekiz şiiri çevirmiş ve bu çeviri Cambiridge Üniversitesi'nde basılmıştır.³⁵⁷

Fihî Mâ Fih: Sistematik bir görünüme sahip olan bu eser, Mevlânâ'nın sohbetleri arasında, onun konuşmalarının, oğlu Sultan Veled veya müritlerinden biri tarafından değerlendirilmiş şeklidir. Mevlânâ'nın genel olarak tasavvufî düşüncelerini, görüşünü, kişiliğini, şiir anlayışını, zamanının bir çok dinî, ahlâkî inançlarını ve nihayet geniş çerçevesi üzerindeki etkisini anlatması bakımından tam bir bütünlük gösteren bir eserdir. 61 bölümden oluşan bu eser, doğrudan doğruya ele alınan konularla, o toplantılarda bulunan herhangi birisinin sorusuna verilmiş cevapları da içerir.³⁵⁸

Türkçeye çevirisi A. Avni Konuk tarafından yapılmıştır. Daha sonra Meliha Ü. Tarıkahya tarafından yapılmış ve Maarif Bakanlığı'nın Şark-İslâm Klasikleri arasında 1954'te yayınlanmıştır.³⁵⁹

Mecâlis-i seb'a: Mevlânâ'nın yedi oturumluk vaazlarını ve öğütlerini ihtiva eden bir eserdir.³⁶⁰ Türkçeye ilkin Feridun Nafiz Uzluk tarafından 1937'de İstanbul'da daha

³⁵² Can, *Mevlânâ*, 382.

³⁵³ Can, *Mevlânâ*, 382.

³⁵⁴ Can, *Mevlânâ*, 383.

³⁵⁵ İsmail, Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*, İstanbul 1993, 14.

³⁵⁶ Füzüzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, 201.

³⁵⁷ Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*, 14.

³⁵⁸ Kanar, *Mevlânâ Celâleddin Râmî'nin Eserlerinden Seçmeler*, 23.

³⁵⁹ Can, *Mevlânâ*, 385.

sonra Abdalbaki Gölpinarlı tarafından çevrilmiş ve 1965 yılında Konya’da yayınlanmıştır.³⁶¹

Mektûbât: Mevlânâ’nın Selçuklu sultanlarına, vezirlerine, hekimlerine, ahîlere ve dostlarına yazdığı, dönemi Selçuklu Tarihi açısından önemli bilgiler ihtiva eden 147 mektuptan oluşan eseridir. A. Remzi Akyürek’in tashihi ve F. Nafız Uzluk’un çevirisiyle ilkin 1937 yılında İstanbul’da daha sonra da Abdalbaki Gölpinarlı tarafından yeniden çevirisi yapılarak 1963’te yayınlanmıştır.

Rubaîler: *Divan-ı kebir* arasına serpiştirilmiş rubailerin sonradan bir araya getirilmiş halidir.³⁶²

A. Kadının Yapısı ve Ruhı

İnsanın ruhunun derinliklerini iyi tanıyan Mevlânâ, kadının baskıyla düzelmeyeceğini, aksine kadındaki bir takım kötü huylara katlanarak erkeğin daha iyi bir yere varacağını, kadının özündeki cevherin de yumuşaklık ve iyi davranışlarla meydana çıkarılmasının mümkün olabileceğini, kavga ve gürültüyle bunu imkansız olduğunu, şehir sokakları ekmele dolu olsa, köpekler dahi yemekten kaçınırsalar,³⁶³ sarılarak gizlenmiş bir ekmeğin herkesin ilgisini çekeceği misalini vererek,³⁶⁴ *Fihî Mâ*

---

³⁶⁰ Gölpinarlı, *Mevlânâ Celaleddin*, 271.

³⁶¹ Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*, 14.

³⁶² Kanar, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî’nin Eserlerinden Seçmeler*, 23

³⁶³ Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*, 15.

³⁶⁴ Celaleddin b. Çelebi, “Hz. Mevlânâ’nın Eserlerinde Kadın Konusuna Kısa Bir Bakış”, *II. Milletler Arası Mevlânâ Kongresi*, Sayı:95, 106.

Mevlânâ, insanların gizli olana temayülünün ne kadar çok olduğunu, kadın olsun erkek olsun her insanın ruhunda bir hürriyet duygusunun varlığını şöyle anlatır; “Gece ve gündüz kavga edip bir kadının huyunu güzelleştirmek ve düzeltmek istiyorsun. Onun pisliğini kendinle temizliyorsun. Kendini onunla temizlemen, onu kendinle temizlemenden daha iyidir. Sen onun vasıtasıyla iyileş, güzelleş, ona doğru git. İmkânsız olsa bile onun dediği şeyi kabul et. Kıskançlık her ne kadar erkeklerin vasıflarından ise de bu huyu bırak. O başka erkeklerin sıfatlarını sana söylese de kıskanma, çünkü sende iyi vasıflardan sonra kötü vasıflar meydana gelir. Aziz ve yüce Allah, peygambere çok ince bir yol gösterdi. O yol nedir? Kadınların kaprislerine, kötülüklerine tahammül etmek ve onların söyledikleri imkânı olmayan şeyleri dinlemek ve ona karşı sert davranmamak suretiyle kendini iyileştirmek ve düzeltmek için evlenmektir. Senin huyun tahammülle iyi olur, onunki ise zulüm ve kötü muameleden dolayı bozulur, kötüleşir. Sen ne kadar kadına “Kendini sakla, örtün” diye emretsen, kendini gösterme arzusu onda o nisbette fazlalaşır. Halkta da gizlendiğinden dolayı o kadını görmek temayülü o kadar artar. Şu halde sen oturmuş iki taraftan bu görmek ve görülmek arzusunun rağbetini artırıyor ve bununla da onu ıslah ettiğini zannediyorsun. Bu yaptığın şey, fesatlığın ta kendisidir. Onda eğer kötü bir iş yapmamak cevheri varsa, sen mani olsan da olmasan da o güzel yaratılışa temiz ve iyi huyuna uyacaktır. Sen merak etme. Hz. İsa’nın benimsediği yol, yalnızlığı tercih etmek ve arzuları körleştirmek için çalışmaktır. Hz. Muhammed’in ki ise, insanlarla birlikte yaşamak, kadın olsun erkek olsun, onlardan gelecek sıkıntı ve zahmetleri göze almaktır. Bunlar arasında evliliğin yükü, kadının giyim kuşam masrafları gibi, hatıra gelen gelmeyen birçok

fihi adlı eserindeki bu fasılda, karısını kimseye göstermeyen erkeği “koltuğunun altına bir somun ekmeği saklamaya çalışan insan” a benzetererek kınamıştır. Gizlemenin ve saklamanın, karşısındaki insanın daha çok merakını arttıracaklarını ve görme duygusunu kamçılatacağını belirten Mevlânâ, bunun sadece kötülüğü arttıracaklarını ifade etmiştir. Kadınları zorlamakla hiçbir şeyin öğretilmeyeceğini, kadınların karakterlerinde kötülük duygusu yoksa zaten yanlış hareketlerden kaçınacaklarını ve iyi-kötüyü ayırt edebilecek bir yapıya sahip olduklarını belirtmiştir. Mevlânâ kadının veya erkeğin değil, insanın iyisi ve zararlısı olduğunu söylemiştir.

Mevlânâ’ya göre kadın olsun erkek olsun, her insanın bedeninde, bir hürriyet duygusu gizlidir. Demek oluyor ki, zorlama, insanın fitratına ters düşmektedir. Baskı ile örtünerek ve yalnız örtünmekle iffet muhafaza edilmez.

Mesnevi’de geçen bir hikâyede bedevinin hanımına sabır buyurması, sabır ve yoksulluğun faziletini hanımına anlatması ve büyük bir direnişten sonra kadının kocasına uyması ve sözünden dolayı af dilemesi anlatılırken, erkeklerin hükmetme konusunda kadınlara olan zaafının geçmişinin çok eskilere dayandığını, erkeğin kadın karşısında nasıl aciz olduğunu kadının aklı ve güzelliğiyle ona galip geldiğini görmekteyiz.³⁶⁵

---

zorluklara katlanmak da söz konusudur. Muhammed’in yoluna gidemiyorsan İsa’nın yoluna git de bir uğurdan mahrum kalma.

*Kadın nedir, dünya ne? İster söyle, ister söyleme, o, neyse, gene odur; yaptığını bırakmayacaktır o. Hatta söyledikçe daha beter olur. Mesela; bir somun al, koltuğunda sakla bunu kimseye vermeyeceğim, vermek şöyle dursun göstermeyeceğim bile de. Ekmek ucuzluğundan, bolluğundan sokaklara atılmış olsa, köpekler bile yemese, sen böyle görünmesine mani olmaya başlayınca, bütün insanlar onu görmek isteyecek, arkada dolaşacaklar. “Biz, sakladığın, göstermek istemediğin o ekmeği görmek istiyoruz.” diyecekler, hatta zor kullanacaklardır. Sen, göstermemekte ısrar edersen, insanların buna karşı ilgisi o derece artar. Çünkü insanlar, menedildikleri şeylere haris olurlar. Sen ne kadar kadına gizlen diye emredersen onda kendini gösterme isteği çoğalır. Şu halde sen oturmuşsun, iki tarafı da kızıştırıyorsun. Sonra da bununla onu islah ettiğini sanıyorsun. Bu yaptığın şey, bozgunculuğun ta kendisidir. Kadının mayasında kötülük yoksa yapma desen de, demesen de iyi huyunu, temiz yaratılışına uyacak ona göre hareket edecektir. Sen, işkillenme, bırak. Yapma, etme, görünme demek, isteği arttırmaktan başka bir şeye yaramaz.” (Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Fihî Mâ Fih*, ter. Ahmed Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın, İstanbul 2003, 81–85; Abdülbaki Gölpınarlı, *Fihî Mâ Fih ve Mecâlis-İ Seba’dan Seçmeler*, Ankara 1985, 81–83)*

³⁶⁵*Mesnevi*’de bu hikâyeye şöyle anlatılır; “Kadın kocasını sert ve öfkeli görünce ağladı. Ağlama, bizzat kadın tuzağıdır... Kadın bu türden güzellik ve tatlılıkla söz söyledi. Arada ağlaması tuttu. O ağlamadan da bizzat gönül alıcıydı. Ağlaması ve hay huyu haddi aşınca, o yağmurdan bir şimşek çaktı, o biricik adamın gönlüne bir kıvılcım düştü. Ululuğundan gönlün, tir tir titirken o güzel, senin karşında ağlamaya koyulursa ne hale gelirsin? Nazlanışıyla gönlü de, canı da eritip kan eden, yalvarmaya koyulursa ne hal alır? Cefası bize tuzak kesilen, tutarda özür dilemeye kalkışırsa biz, ona ne özürler getirebiliriz? (Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevi*, II/279, Beyit:3870.) ‘İnsanlar için bezenmiştir.’ (Ali-İmran, 3/14.) hükmünce Allah bezenmiştir kadını; Allah’ın bezediğinden nasıl kaçılır? ‘Allah, kadını, erkek onunla yatışın, erkeğe eş olsun diye yarattı’ (Araf, 7/189.); Adem nasıl olur da Havva’dan ayrılabilir? Erkek Zaloğlu Rüstem olsa, yiğitlikte Hamza’yı geçse gene de kendi kadınının tutsağıdır. Dünyayı sözleriyle sarhoş

Mevlânâ, gönül sahibi kimselerin, kadına karşı koyamayacağını ve ona mağlup olacağını söylemekte yine erkeğin kadından üstün gibi görüldüğünü, gerçekte kadının erkeklere galip geldiğini somut örneklerle ortaya sermektedir. Yüce meşrebinde özellikle kadınlara önemli mevki veren Mevlânâ, burada kaynağını bulamadığımız bir hadiste Peygamber Efendimiz (s.)'in; “*Kadınlar erkekleri yenerler, ama cahil erkekler onları yenerler.*” sözünden yola çıkarak erkeklerle kadınları kıyaslar ve cahillerin kadınlarına galip geldiği, ancak akıllı erkeklerin eşlerine mağlup olduğu sonucuna varır. “*Çünkü cahil erkekler sert ve kaba davranışlı olurlar. Onlarda acımak, lütfetmek, sevmek azdır. Tabiatlarında, yaratılışlarında hayvanlık üstündür. Sevgi ve acımak insanlık vasfıdır. Öfkelenme, şehvet de hayvanlık cahillikle vasfi.*”³⁶⁶ derken Mevlânâ, bu beyitte ancak sertlikle erkeklerin kadını ezebilecekleri, aksi halde kadının erkek karşısında aczinin söz konusu olmadığını söylemiştir. *Mesnevi*'de anlatılan bu bedevi ve eşinin hikâyesini Mevlânâ şöyle tamamlar;

*“Adam ve kadın macerası anlatıldı. Onu, kendi nefesine ve aklına örnek bil. Bu kadın ve adam, nefis ve akıldır. İyi ve kötü, onun için iyice gereklidir. Bu dünya evinde bu ikisi gereklidir; gece gündüz savaşta ve macera içindedirler. Kadın evin ihtiyaçlarını, yani şeref, ekmek, sofraya ve makam istiyor. Nefis gibi kadın çare peşinde bazen tevazu, bazen ululuk arar. Akıl, bizzat bu düşüncelerden haberdar değildir; dimağında sadece Allah gamı vardır...”*³⁶⁷

Buradaki bedevi ve karısının hikâyesi, temsilidir. Bedevi aklın, karısı da nefsin sembolüdür. İyiyi ve kötüyü ayırt edebilmek için ikisi de gereklidir. Nefsin halini,

---

*eden bile, ‘(Ey Hümeýra!) a pembe beyaz kadıncağz’ benimle konuş, derdi. Heybet bakımından su, ateşten üstündür; ama su bir kaba kondu mu ateş onu fokur fokur kaynatır. İkisinin arasına, engel olarak bir tencere girdi mi ateş, o suyu yok eder, hava haline getirir gider. Görünüşte kadına su gibi üstünsün ama iç yüzden ona mağlupsun, isteklisin. Böyle bir hassa, ancak insanda vardır; sevgi, hayvanda azdır, bu da onun noksan yaratılışındandır. ‘Peygamber dedi: kadın akıllılara ve gönül sahiplerine tam galip gelir. Yine de cahiller kadına üstün olur, çünkü onlar sert ve serkeş davranırlar. İncelik, letafet ve insaf onlarda az bulunur, çünkü tabiatlarında hayvanlık galiptir. Sevgi ve incelik, insanlık vasfıdır. Öfke ve şehvet, hayvanlık vasfıdır.’ (Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevi*, I/114–115, Beyit:2395–2435.)*

³⁶⁶ Mevlânâ, *Mesnevi*, I/115, Beyit:2435.

³⁶⁷ Mevlânâ, *Mesnevi*, I/121, Beyit:2615–2620.

kadının her ihtiyaca çare bulmak için bazen tevazu gösterip yüzünü toprağa sürmesine, bazen de büyüklük taslamasına benzetmiştir.³⁶⁸

Mesnevi'de bulunan bu beyitler, kadını küçük düşürmek için değil, kadının tabiatını temayülünü belirtmek için söylenmiştir. Kadın erkekten daha duygulu yaratılmasaydı, kalbi sevgi ve şefkatle dolu olmasaydı, dünyada insanlar çoğalmayacaktı. Kur'an'da, **“Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, nişanlı atlara, develere ve ekinlere karşı aşırı sevgi (hubbü's-şehavat) insanlar için süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçici metaıdır. Asıl varılacak güzel ver, Allah'ın yanındadır. Deki: Bunlardan daha iyisini size söyleyeyim mi, Allah'tan korkanlar için Rableri katında altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızası vardır.”**³⁶⁹ ayeti şehvetin sadece cinsel bir arzu, bir dürtü değil, dünya nimetlerine karşı insanın şiddetle arzuladığı elde etme hırsı olduğunu göstermektedir.³⁷⁰

Kadınlarda bu yaratılış farklılığı onların hor ve hakir görülmelerini gerektirmez. Bilakis Allah, **“Her şeye takdir ettiği şekli verip, sonra da doğru yolu gösterendir.”**³⁷¹ Kadını, erkeği **“En güzel yaratılış üzerine yaratan”**³⁷² ve ona yücelmenin, yükselmenin yollarını öğreten, onları birbirinin tamamlayıcısı, örtüsü ve koruyucusu yapandır. Bu durumda Kur'an'da kadın erkek arasında fark bulunmamaktadır. Kadın öncelikle

³⁶⁸ “Anne nefis, baba cömert akıldır. İlki, darlıktır ve sonraki yüz genişlik.” (Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevi*, II/341, Beyit:1435.) “Akıl dişi olup, nefsi erkek ve hazırlıklı bulunana vay! Şüphesiz onun akli mağlup olur; ancak hüsrana doğru çeker. Aklı erkek, çirkin nefsi dişi ve zavallı olana ne mutlu! Onun parça aklı, erkek ve galip olursa akıl dişi nefsi yener. Kadının hamlesi de görünüşte güçlüdür; onun afeti, eşek gibi eşekliğindedir. Kadında hayvanlık vasfı çoktur; çünkü rengine ve kokuya meyli vardır.” (Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevi*, II/231, Beyit: 2455-2465.) “Ey yiğit! Erkeklerin kadınlara üstünlüğü kuvvet, kazanç ve mal yönünden değildir. Ey kör! Yoksa kuvvet yönüyle aslanın ve filin, insana üstünlüğü olurdu. Ey yalnız bu anı gören! Erkeklerin kadına üstünlüğü, erkeğin sonu daha iyi görmesindedir. Sonu görmekte kambur olan, kadın gibi sonu görenlerden aşağıdır.” (Mevlânâ, *Mesnevi*, II/71, Beyit:1615-1620.)

³⁶⁹ Ali-İmran, 3/14-15.

³⁷⁰ Mevlânâ *Fihî Mâ Fih*'te; “Mal ve kadın ve libas ve bütün âlemin eşyası matlubun li-gayrihidir, matlubun li-zatihi değildir. Görmez misin ki, eğer senin yüz bin paran olup da aç olsan ve ekmek bulamasan, o paraları yemek ve onu kendine gıda eylemek mümkün değildir. Kadın evlat ve kaza-yı şehvet içindir elbise soğuğu def etmek içindir.” (Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Fihî Mâ Fih*, 94.) **“Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, salma güzel atlara, hayvanlara ve ekinlere duyulan tutkulu şehvet insanlara süslü ve çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının metaıdır. Asıl varılacak güzel yer Allah katında olandır.”** (Ali-İmran, 3/14-15) Ayet-i kerimesinde Allah Teala, ‘züyyine2 (tezyin kılındı) buyurmuş olduğundan o, yalnız güzel değil, belki güzellikte nihayet mertebededir.” (Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, 12-13.) “Züyyine linnas” hükmünce Hakk'ın insanlar için bezediği şeylerden halk nasıl kurtulabilir? Allah kadını erkeklere munis olmak üzere yarattı. Âdem nasıl olur da Havva'dan ayrılabilir? (Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, 231.)

³⁷¹ A'la 87/3

³⁷² Tin 95/4

insandır, Allah onu insan olarak yaratmıştır. En güzel bir surette yaratılan varlık sadece erkek değildir, insandır. Kadın da insan olduğuna göre o da en güzel bir surette yaratılmıştır, bu ayetten istisna edilmemiştir.

Mevlânâ, *Mesnevi*'sinde, bir hanımın kocası ve cariyesini takip altına alması ve yalnız kalmalarına izin vermemesi, kadının kocasını ve cariyesini gözetleyip yalnız bırakmaması hikayesini anlatır. Bir gaflet sonucu cariyesini evde yalnız olan kocasını unutup eve bir iş gönderdiğinde “*Ben kendi kendime pamuğu ateşe koydum. Erkek koçu, koyuna kattım...*”³⁷³ der. Aynı zamanda “*Hiç kimseyi kadınlara mahrem/yakın etme; çünkü bu ikisinin örneği, pamuk ve kıvılcımdır.*”³⁷⁴ diyerek hiç kimseyi kadınlara mahrem saymamak gerektiğini çünkü kadın ve erkeğin ateşle pamuğa benzediğini ifade etmiştir.

Kıskançlık, aşırı gidip hakları ihlal etmedikçe gayet doğaldır. Eşlerinin bir başkasıyla duygusal ya da cinsel bir ilişkiye girmesi, kadınlara da erkeklere de mülkiyet haklarının ihlal edilmesi gibi gelir. Çünkü kadın ve erkeğin arasındaki sevgi ve aşkın en önemli yönleri; kabullenme, saygı duyma, takdir etme ve hayran olmadır. Bu duyguların başkasına yönlendirilmiş olması kıskançlığı doğurur.

B. Kadının Yüceliği

Allah'ın kadına verdiği değer, kadının, kendi yaratıcı kudretinden vasıflar taşıması, hayatın devamlılığında büyük vazife görmesi gibi, ilahî mukadderatın temel direği olmasındandır. Kadın erkekten farklı tecellilere mahzar olduğu için bu itibarı görmüştür.

“*Kadın Hak nurudur, sevgili değil, sanki Yaratandır, yaratılmış değil.*”³⁷⁵, “*Bütün dünyanın heves ettiği, aşkına kapıldığı o güzel, balçıktan yaratılmıştır. Fakat o, gizli olarak Hakk'ın kudreti, yaratma gücü, sanatı ile süslenmiştir.*”³⁷⁶, “*Sen ya Hak*

³⁷³ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/221, Beyit: 2175.

“*Bu kadınlar herkesten daha şefkatlidir, ama iki kuma kıskançlıkta kendini yer. Bu durumda bizatihi taş kalpli olan erkeklerse kıskançlıkta hangi duraktadır?*” (Mevlânâ, *Mesnevi*, II/187, Beyit:1205.) “*...Kadın kıskançlıkta kocasını kollar.*” (Mevlânâ, *Mesnevi*, II/220, Beyit:2160.)

³⁷⁴ Mevlânâ, *Mesnevi*, C:II, Beyit: 3870, s.279.

³⁷⁵ Mevlânâ, *Mesnevi*, I/115, Beyit:2435.

³⁷⁶ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr*, haz. Şefik Can, İstanbul 2000, I/261, Gazel:249.

*nurusun ya da Haksın; O'nun mazharısın.*³⁷⁷ *Şu dönen göğü Tanrı'ya layık görme, yıldızlarla ayda irade, bir özgürlük var sanma. Güneşlerin güneşi sensin. Şu gök kubbede dönüp duran güneş başı bağlı bir topal eşek gibidir.*” diyerek, Allah'ın Hâlikiyet sıfatının kadınla tecelli ettiğini pek güzel ve ilahi bir şekilde açıklar.

Din, dil, ırk ayırmayan, her şeyi ve herkesi Allah'ın bir eseri olarak gören Mevlânâ'nın kadını bu düşüncenin dışında tutmamıştır. Her zerrenin Allah'ın birer eseri olduğunu belirten bu büyük insanın cinsiyet ayrımı yapabileceğini düşünmek ancak cahilliktir. Ona göre Allah katında cinsiyet yoktur. Dolayısıyla maddî âlemde de cinsiyet ayrımının getirdiği davranış farklılıkları olmamalıdır.

Mesnevî'deki bu beyitleri çoğu kimseler kadın çocuk doğurduğu için, sanki yaratılmış değil yaratandır diye söylendiğini zannetmektedir. Bu düşünce yanlıştır. Çünkü bütün dişi varlıklar doğurmaktadır. Burada Mevlânâ'nın kadını yaratılmış mahluk değil de, sanki yaratıcı, hâlik olarak göstermesi, kadının duygu bakımından erkekten daha hassas, gönlü daha çok aşkla dolu, daha duygulu, daha merhametli, daha sabırlı, daha şefkatli, olduğu içindir. Çünkü kadının yaratılışındaki, Hakk'ın tecellisi olan bazı duygular erkeğe göre daha büyüktür; onun için, kadını böyle rast gele bir mahlûk olarak değil, üstün bir varlık olarak görmüştür. Erkek, maddî olarak kadınlara karşı daha güçlü olabilir; fakat tartışmasız kadın ruh olarak, mana olarak, erkekten daha güçlüdür. Akıllı ve ince ruhlı bir erkek kadınlara karşı daima anlayışlı ve şefkatli olur, onlara sertlikle muameleden çekinir, onları kırmak ve incitmek istemezler. İrfan sahibi kişilerin kadına gösterdiği sevgi, aslında Hakk'ın nuruna, Hakk'ın güzelliğindedir.³⁷⁸

Bu demektir ki insanın sevdiği kadına karşı duyduğu aşk ve muhabbet beyhude değildir. Çünkü kadın Allah güzelliğinin yeryüzüne vurmuş bir nurudur, sadece sevgili değildir, denilebilir ki adeta mahlûk değil Hâliktir. En kuvvetli erkeklerin dahi kadınlar karşısında zaafa düşmelerindeki sır meydana çıkar. O kadar ki kadına mağlup olmanın erkekte bir seviye ve irfan meselesi olduğu anlaşılır. Bir erkeğin kadına zebun olması onun kemalinin ve irfanının ölçüsü olur.

³⁷⁷ Mevlânâ, *Mesnevi*, I/115, Beyit:2435.

³⁷⁸ Şefik Can, “2435 nolu beyte dair 182. dipnot”, *Mesnevi Tercümesi*, I-II/165.

Her mahlûk gibi kadın da fanidir. Ölmeye, çürümeye mahkûmdur. Ona ariyeten verilen güzellik onun değildir. Kadının kendisi, maddi varlığı ile mahlûktur. Fakat ona belirli bir zaman için verilen Hakk'ın güzelliği, manevi gücü ile o Hâlik sayılmaktadır. Mevlânâ'nın bu görüşü Cenab-ı Hakk'ın güzelliklerini kendinde toplamış bir varlık olarak, kadına karşı duyduğu hayranlığın, saygının ifadesidir.³⁷⁹

C. Erkek ve Kadının Denklığı

Kâinatta Allah her şeyi çift yaratmıştır. Bu çiftlerden her birinin diğerine, bütün yönleriyle eşit olduğunu söylemek mümkün değildir. **“Her şeyi çift (erkek ve dişi) yarattık ki düşünüp ibret alasınız.”**³⁸⁰ Zerrelerden bitkilere, ondan hayvanlar ve insanlar arasındaki erkeklik-dişiliğe kadar her şey çifttir ve birbirine muhtaçtır. Gece gündüze, yaz kışa, yeryüzü gökyüzüne, erkek kadına, kadın erkeğe muhtaçtır. Her mahlûk fanidir. Ölmeye, çürümeye mahkûmdur. Ona ariyeten verilen güzellik onun değildir.

*“Mustafa bir arkadaş edinmek için geldi; ‘Ey Hümeýra! Benimle konuş, konuş.’ Ey Hümeýra! Sen ateşe nal koy, senin nalından bu dağ yakut olsun. Bu Hümeýra kelimesi dişildir. Şu Araplar cana dişil adı koyarlar. Fakat dişillikten canın korkusu yoktur. Ruhun erkek ve kadınla ortaklığı yoktur. Dişillikten ve erillikten daha üstündür. Bu kurudan ve yaştan olan can değildir.”*³⁸¹ Kadının ya da erkeğin kendisi, maddi varlığı ile mahlûktur. Fakat ona erkeklik veya kadınlık vasfı gibi belirli bir zaman için verilmeyen ruhu, manevi gücü ile erkek ve kadından farklıdır ve üstündür.

D. Kadının Yaratılış Gayesi

Kadın ve erkek, dünya yaşamında huzur ve sükûnet bulsunlar diye birlikte yaratılmıştır. Yüce Allah eşlere sevgi ve merhamet sırrını ihsan ederek onları birbirine sımsıkı bağlamıştır. İşte aralarında yanan bu sevgi ve merhamet ışığı, birbirlerine karşı

³⁷⁹ Can, “2435 nolu beyte dair 182. dipnot”, *Mesnevi Tercümesi*, I-II/165.

³⁸⁰ Zariyat 51/49.

³⁸¹ Mevlânâ, *Mesnevi*, I/100, Beyit:1970–1975.

şiddetli bir kavuşma arzusu doğurur. “Allah dünyada hayat devam etsin, insan nesli kıyamete kadar sürsün, var olsun diye erkekle kadını birbirine sevdirmiştir.”³⁸²

Diğer bir deyişle eşlerde oluşan cinsel istek ve şehvet arzusu, neslin devamı için kendilerine doğal olarak lütfedilmiştir. Bu yalnız insanlarda değil, bütün canlılarda oluş sırrı gereği var olan kuvvetli bir istektir. Kadın ve erkeğin karşılıklı duydukları kavuşma arzusu ile evlenerek birleşen çiftlerin beraberliği, Yüce Allah tarafından lütfedilen ve en büyük manevi güç olan sevgi ve muhabbeti de doğurur. Evlilik ile eşler; cinsel arzu ve isteklerini dine uygun bir şekilde giderdikleri gibi huzur, sükûn, dayanışma ve paylaşım ihtiyaçlarını da karşılamış olarak mutlu bir yaşama kavuşurlar. Böylece neslin devam etmesine de seve seve aracılık edilmiş olur.

“Hangi sahibi cemal olan kadın istenmez. Güzel kadına meyletmeyen hiçbir adam olur mu? Belki kendisinde gıda ve meze bulunan aşk odur. Nitekim peder ve maderin didarı ve evlad zevki ve şehvet ve enva-ı lezzat ondan bulunur.”³⁸³

Burada dikkat edilirse mecazî aşka bir vurgu vardır. Bu mecazî aşka, bu sevişme ve birleşmede fani vücutlarının ötesinde bulunan ve aynı yerden gelen tanıdık ruhların birbirlerine karşı duydukları hasretin ve iştiyakın bir ifadesi vardır. Ancak bu sevişme ve birleşmenin hayvanlarda olduğu gibi değil, yaratılmış varlıkların en şerefli, en üstünü olmamız sebebiyle nikâhla, şeriatın koyduğu esaslar dâhilinde yapılması gerekmektedir. Yoksa dinimiz sevmemizi ve evlenmemizi men etmemektedir. Cenâb-ı Hak, bir taraftan Mevlânâ'nın buyurduğu gibi nesil hayat devam etsin diye bize mecazî aşkı, şehvet duygusunu vermiş, bir taraftan da nefse hakim olmayı şehvetle mücadele etmeyi emretmiştir. Dinimizde rahiplik, rahibelik yoktur. Temiz yaşamak, duygularına hâkim olmak, ancak nikahla birleşmek esası tutulmuştur. Meşru olmayan, vicdanı lekeleyen birleşme, en büyük günah sayılmıştır. Dinimizde aşk haram değildir, zina haramdır.

“İki canın yani erkekle dişinin birleşmesi neticesinde onlara gayb âleminden can gelir, aralarına katılır. Rahimden yol kesicilik olmazsa doğma yoluyla ortaya çıkar. İki kişi nerede sevgi veya kinle bir araya gelse kesin olarak bir üçüncü doğar.”³⁸⁴

³⁸² Mevlânâ, *Mesnevi*, I/115, Beyit: 2425.

³⁸³ Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, Fasıl:48, 168.

³⁸⁴ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/280, Beyit: 3890.

Mevlânâ, burada çocuğun dünyaya gelmesi için Allah'ın anne ve babayı birbirine eş kıldığını dile getirmiştir. Bu şekilde neslin devamı, erkek ve kadının arasındaki sevginin meyvesini alma isteği insanın fitratında vardır. Kur'an'da : **“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini halk eden ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden sakının.”**³⁸⁵ buyrulur. Kadın ve erkek aynı hamurdan yaratılmış, insanlar da, kadın erkek bu hamurdan çoğalmış canlılardır. Kökleri aynı olup, aynı değere haizdirler, eşittirler ve eşdeğerdirler. Kadın erkek aynı ağacın iki dalı, bir elmanın iki yarısı olup birbirini tamamlarlar. Biri olmadan diğeri olamaz, şayet böyle olacak olsa nesil kesilir, hayat tıkanır ve devam etmez.

E. Kadın ve Evlilik

Allah'tan başka her şey eksik olduğu gibi, varlığını sürdürebilmek için de, hiçbir şey kendi kendine yeterli değildir. Bu itibarla, eksik olan erkek ve kadın bir araya gelerek birbirlerini tamamlayacak ve bir vahdet teşkil edeceklerdir ki, bütünde asıl olan da budur. Dolayısıyla kadın ve erkek birbirinin eşiti değil, aksine birbirinin tamamlayıcısıdır.

Evliliği erkekler için nefsin boynuna bir bağ vurma olarak gören Mevlânâ günahtan sakınmanın temel yollarından birinin evlilik olduğunu da şu şekilde ifade etmiştir;

*“...Kavun, karpuz olgunlaşıp sulandı mı yarmazsan telef olur gider.”*³⁸⁶

*“Mademki yemeye içmeye hırsın var, çabucak evlen; yoksa bil ki, kedi gelir, yağlı kuyruğu kapar gider (şehvete kul olur gidersin). Sıçrayan eşeğin (nefsin, şehvetin) sırtına taş yükünü vur, o kaçmadan, sıçramadan önce sırtına yükü yükle.”*³⁸⁷

Mevlânâ bu sözleri ile vakti gelince evliliğin geciktirilmemesini önermiştir. Çünkü şehvet, insanın en korkunç düşmanlarından biridir. Bu duyguyu kontrol altına almak için evlenmek gerekmektedir. Mevlânâ; *“Hiddet ve şehvet gibi duygular, insanı*

---

³⁸⁵ Nisa, 4/1.

³⁸⁶ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/274, Beyit:3715.

³⁸⁷ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/194, Beyit:1375.

şası yapar ve ruhun istikametini değiştirir, kişiyi doğru yoldan uzaklaştırır.”³⁸⁸, “*Aklı şehvetine galip olan kimse meleklerden yücedir ve şehveti aklına galip olan kimse ise hayvanlardan aşağıdır.*”³⁸⁹, “*Şehvetli nefis, Hakk’a sağır ve kördür.*”³⁹⁰ demiştir. Şehvet kontrol altına alınmazsa, insanı Allah’a kulluktan uzaklaştırdığı gibi mutluluktan da insanlıktan da uzaklaştırır. Bedenî zevkler gelip geçici oldukları gibi gayri meşru iseler, yerini vicdan azabına, günaha terk ederler.

*“Eş olan kişinin, eşinin huyu ile huylanması gerekir ki işler, yolunda gitsin. Eşlerin birbirine benzemesi gerek, ayakkabı ve mest gibi çift olan şeylere bak da bunu anla! Ayakkabının teki ayağa biraz dar gelse ikisi de işe yaramaz. Kapı kanadının biri küçük, diğeri büyük olur mu? Ormandaki aslana kurdun eş olduğunu hiç gördün mü? Deve üzerinde biri boş, diğeri malla dolu çift çuval dengeli olmaz. Nikâhta iki kişinin birbirine denk olması lazım. Yoksa iş bozulur, geçim kalmaz.”*³⁹¹

*“Sûfî dedi; ‘Biz fakir, zavallı ve düşkünüz; hatunun ailesi mal sahibi ve haşmetli. Evlenmelerinde bu denklik nasıl olur? Bir kapı kanadı tahtadan, bir kapı kanadı fildişinden. Nikâhta her iki çiftin denk olması gerekir. Yoksa darlık olur, rahatlık kalmaz.”*³⁹²

Evlilik müessesesi şüphesiz karşılıklı anlayış ve eşlerin birbirini dinleyip anlamasıyla ayakta durdurulabilecek bir kurumdur. Bunun tek taraflı olması müessesenin sağlıklı işlemesi ve hatta ayakta durabilmesini engellemekle birlikte, kurumdakileri; yani eşlerle birlikte çocukları da derinden etkileyen bir olgudur. Mevlânâ eserlerinde genelde kocalarına fakirlikten yakınan kadınları işlemiş ve böyle durumlarda sabrı telkin etmiştir. Yukarıdaki beyitte geçen yoksul bedevî ve karısının hikâyesinde de karısının sürekli fakirlikten şikâyet etmesi üzerine bedevînin para bulmak için yola koyulması ve sonunda komik hâllere düşmesini anlatarak kadınlara eşlerini maddiyat için kötü durumlara düşürmemeleri öğüdünü vermeyi amaçlamıştır. Devamında ise erkeklerin de dikkatini çekmek amacıyla bunun sadece bir hikâye olduğunu, buradaki

³⁸⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, II/46, Beyit: 330.

³⁸⁹ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fih*, Fası:18, 74.

³⁹⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, II/25, Beyit: 230.

³⁹¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, I/111, Beyit:2305–2310.

³⁹² Mevlânâ, *Mesnevî*, II/24, Beyit: 190–195.

kadının ‘nefsi’ temsil ettiğini ve nefsin sürekli istekleri karşısında insanların komik ve zor durumlara düşeceğini vurgulayarak asıl mesajını vermiş; özellikle de nefislerine uyararak kadın ve paraya meyyal olan erkeklerin bu uğurda canlarını bile ortaya koyduğunu; hatta Allah’ı bile unuttuklarını dile getirerek erkeklerin zaafalarını belirterek kadın ve erkeğin evlilikte birbirine denk olmasına değinmiştir.

F. Kadının Annelik Vasfı

Anne yapı olarak çok hislidir. Şefkat, merhamet gibi duyguları, sevgi ve muhabbet gibi faziletleri erkeklere oranla fazladır. Korku - ürkeklik ve küçük sıkıntılar karşısında daha duyarlı, fizik açısından daha zayıf olmakla beraber birçok hususlarda üstün özelliklere sahiptir. Nesiller kadın tarafından dünyaya getirilir ve onun tarafından terbiye edilir. Beşeriyete, iyi fertler, onun feyizli ve bereketli eli ile kazandırılır. Mevlânâ Mesnevi’de anneye alakalı olarak “*Annenin çocuğu üzerine titrediği gibi titrer...*”³⁹³, “*Annenin acıması Allah’tan olsa da anneye hizmet görevdir ve layıktır.*”³⁹⁴, “*Annelere çocuk yetiştirmeyi ben öğrettim.*”³⁹⁵ demiştir.

Neslin yetişmesi hususunda kadının şefkatle donatılması kadına ayrı bir lütuftur. Bu yönüyle kadın, bütün aile fertleri içinde, saygı duyulacak bir konumdadır. O, çocukların eğiticisi, huzur kaynağıdır. Erkek onda sükûna kavuşur. Çocuk onun şefkatli sinesinde büyür; hisli, duygulu, şefkatli ve sağlam fikirli yetişir. Eğer o, iffetli yaşayabilmiş ise, onun sayesinde çocuk da çocukların teşkil edecekleri cemiyet de yozlaşmaktan kurtulur.

“*Cenâb-ı Hakk, anayı yarattı, memesinde sütünü de seni besleyecek tertipte halk etti. -Yaratıcı- çocuklara süt verdi, besledi; her kadının göğsünü pınar yaptı.*”³⁹⁶

Kur’an, anne sütüne dikkati çekerek çocuğun beslenmesinde ve gelişmesinde en önemli unsur olduğunu buyurmaktadır: “*Anneler, çocuklarını emzirmeyi tamamlamak isteyen kimse için tam iki yıl emzirirler. Onların uygun bir biçimde yiyeceğini ve*

³⁹³ Mevlânâ, *Mesnevi* II/410, Beyit: 3620.

³⁹⁴ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/399, Beyit: 3255.

³⁹⁵ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/446, Beyit: 4835.

³⁹⁶ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/202, Beyit:1630.

giyeceğini sağlamak, çocuğun babasına aittir... Eğer ana-baba karşılıklı anlaşma ve danışma sonucu süttten kestirme isterlerse, kendilerine günah yoktur. Çocuklarınızı süttanneye emzirtmek isterseniz, verdiğiniz ücreti güzelce teslim ettikten sonra, bunu yapmanızda bir günah yoktur.”³⁹⁷

Her zaman taze ve mikropsuz olan anne süttünün tabii protein, vitamin, mineraller ve kazandırdığı bağışıklık sistemi, hiçbir zaman yapma sütt ve mamalarda bulunmamaktadır. Anneler çocuklarını iki yıl emzirirler, eğer her hangi bir sebeple anne çocuğunu emziremez ise, tabii olmayan mamaların yerine, çocuk sevgisi taşıyan süttanneler bulup, onların süttleri ile çocuklarını beslemelerinin lüzumu belirtilmektedir. Çocuklara tabii süttün verilmesinin ne kadar önemli olduğu; önce annesinin, eğer mazeretli ise süttanesi tarafından emzirilmesinin lüzumlu olacağı vurgulanmıştır.

Mevlânâ’ya göre çocuk gelişiminde anne süttünün çok önemi vardır. Mevlânâ, adeta bir tıp uzmanı gibi konunun önemini insanlara belirtmiştir. Çocuğun anne karnında iken annesinin kanıyla beslendiğini, doğduktan sonra da annesinden faydalanmaya devam ettiğini ve Cenâb-ı Hakk’ın takdiri gereği bunun kana karışmayan sütle olduğunu vurgulamıştır. Çocuk psikolojisinin gelişiminde anne süttünün değerini belirttikten sonra annenin şefkat ve ilgisinin de bu konuda önemli olduğunu, çocuğun özellikle konuşma kabiliyetini, annesini dinlemesiyle elde ettiğini bilmekteyiz.

G. Kadının İmanı ve Takvası

Mevlânâ, kadının imanının ne kadar güçlü olduğunu Malik b. Enes’in hizmetçi kızının yaptığı harekete misafirlerinin nasıl şaşırıldığını göstererek anlatmıştır:

“Enes hazretleri yemekten sonra peşkirinin sararmış, solmuş, kirlenmiş olduğunu görür. Hizmetçi kıza; ‘Şu kirlili ve bulaşık peşkiri bir an için olsun tandıra atıver.’ der. Anlayışlı kız, hemen peşkiri ateşle dolu tandıra attı. Misafirlerinin hepsi bu işe şaşıldılar. Peşkirden dumanlar çıkacağını, yanıp kül olacağını bekliyorlardı. Bir müddet sonra hizmetçi kız kirlilerden temizlenmiş, beyazlaşmış peşkiri tandırdan çıkardı. Orada bulunanlar; ‘Ey Aziz Sahabe!’ dediler, ‘Bu peşkiri nasıl oldu da ateş yakmadı,

---

³⁹⁷ Bakara, 2/233.

üstelik bir de onu temizledi?’ Enes dedi ki; ‘Hz. Mustafa (s.) bu peşkire çok defa alnını ağzını sildi de ondan.’... Sonra misafirler o hizmetçi kıza; ‘Biz bütün bu şaşkırtıcı halleri gördük, sen de bu işin içindesin, sen de bize bu halini söylemez misin?’ dediler. ‘O peşkiri efendinin emri ile hemen götürüp ateşe attın, haydi diyelim ki efendin sırları biliyordu, ya sen? Ey hanım kız böyle bir peşkiri ‘Bu nasıl olur?’ demeden hemen götürüp ateşe attın?’ Hizmetçi kız dedi ki kerem sahibi kişilere güvenirim, Allah’ın has kullarından çok şey ümit ederim. Peşkir de ne oluyor? Bana böyle atıl ateşe diyeydi, hiç düşünmeden kendimi atardım. Ona olan güvenim öyle kuvvetlidir ki isterse hemen kendimi ateşe atarım. Çünkü benim Allah’ın has kullarına çok, pek çok itimadım vardır.”³⁹⁸ Mevlânâ, bu kıssasını erkeklere nasihat vererek noktıyor; “Kardeşim sen de kendini böyle bir güven iksirine ulaştır. Erkeğin sadakati kadının sadakatinden az olmamalı.”³⁹⁹

Mevlânâ, yukarıda verdiği misalle iman açısından kadın ve erkeğin eşit seviyede olduklarını, hatta imanda kemâle erme noktasında kadının erkekleri geride bırakabileceklerini vurgulamaktadır. Çünkü kadın, hislerine hâkim olduğu, nefsanî arzularını yendiği zaman, hak yolunda erkekleri geçer, hakikate erkekten daha çabuk ulaşır. Allah katında kadın ve erkek olarak üstünlük olmayacağını, üstünlüğün ancak takvada olacağını Kur’an’da da şu şekilde görmekteyiz: “**Ey insanlar, biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Şüphesiz ki Allah katında sizin en şerefliiniz takvaca en ilerde olanınızdır.**”⁴⁰⁰

Kadın ve erkek bir bütünün (nefsin) çiftleştirerek yaratılmış iki parçasıdır. Bu bakımdan insanlık hak ve değerleri açısından birbirlerine eşittirler. Yüce Yaraticılarına karşı kul olmanın bütün sorumluluklarını (sevap ve günahları) aynı yükümlülükle paylaşırlar. İnsanlar doğuştan Cenâb-ı Allah’a değer olarak aynı mesafededir. Ancak yaptığı işler neticesinde değeri artar veya eksilir. Allah katında kadın veya erkek en değerli insan, hangi cinsten olursa olsun ancak takva sıfatlarına sahip olandır. Ne kadın erkeğin hâkimiyeti için yaratılmış ne de erkek kadının hâkimiyeti için var edilmiştir.

³⁹⁸ Mevlânâ, *Mesnevi*, I/386, Beyit: 3110–3125.

³⁹⁹ Mevlânâ, *Mesnevi*, I/386, Beyit: 3125.

⁴⁰⁰ Hucurat, 49/3.

Onlar, sosyal hayatta birbirlerini tamamlamak için görevlendirilmişlerdir. Her iki cinsin de, yaratılıştan kaynaklanan farklılıkları ve üstünlükleri vardır. Bu farklılıklar, hukuk açısından birinin diğerine hükmetmesi demek değildir.

“O kadınlar akıllarını feda ettiklerinde Yusuf’un aşk revakına koştular. Ömür sakisi bir an akıllarını aldı; ömürlerinin kalanında akıldan doydular. Yüz Yusuf’un aslı, yücelik sahibi Hakk’ın cemalidir. Ey kadından aşağı kişi! O güzelliğe feda ol.”⁴⁰¹

Allah'ın yarattığı herhangi bir kimseyi sevmek de sevilen kişide Allah'ın güzelliğinden bir parçanın yansımından kaynaklanır. Mecâzî aşk, hakiki aşkın (Allah aşkının) köprüsüdür. Burada Mevlânâ, kadınların Hz. Yusuf’u gördükleri andaki etkilenmeden dolayı ellerini kesip farkında bile olmamalarını mecâzî aşktan ilahî aşka geçişteki safhaya bağlamaktadır.

Mevlânâ, yine kadınların imanda kemale ermiş olanlarını Süleyman (a.) ve Belkıs kıssasını anlatırken Süleyman (a.)’ın Belkıs’a yaptığı hitapla örneklendiriyor ve diyor ki; *“Ey Belkıs! Kalk. Gel ve saltanat gör. Hakk’ın denizinin kıyısında inci topl. Kız kardeşlerin senden önce dünya varlığını ayakaltına almış, Hak aşığı kadınlar yüce göklerde oturmakta, sen ise bu fani dünyanın tacını tahtını seviyor, padişahlık sevdasında bulunuyorsun. Aslında sen, pis bir leşe gönül vermişsin. O sultanın kız kardeşlerine cömert bağıştan ne verdiğini hiç biliyor musun?”⁴⁰²*

Sebe Melikesi Belkıs, Süleyman (a.)’ın bu hükümler döneminde yaşamış, başka bir ülkenin başında yönetici konumunda olan bir kadındır. Kuran’da Süleyman (a.) ile Sebe Melikesi Belkıs arasında iki ülkenin siyasi ve ekonomik ilişkileri hakkında süregelen bazı diyaloglar yer almaktadır. Hiç kuşkusuz tüm bu bilgiler, iman edenler için pek çok hikmet ve öğüt içermektedir. Sebe Melikesi, Güneşe tapan bir kavim içerisinde yaşamasına rağmen, Süleyman (a.)’ın samimi bir üslup ile yazmış olduğu mektubundan, akılcı tavrından, güçlü hâkimiyetinden ve ihtişamlı sarayından son derece etkilenmiş ve tüm bunlar onun iman edip Müslüman olmasına vesile olmuştur. Yukarıda Belkıs’dan yola çıkarak Mevlânâ, iman etmiş kadınların dünya malında gözleri olmadığını ve bu iman karşısında aldıkları mükâfatı göstermiştir.

⁴⁰¹ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/258, Beyit:3235.

⁴⁰² Mevlânâ, *Mesnevi*, II/52, Beyit:1040.

“*Sanki ince perdeden Hak tecelli etmiştir.*”⁴⁰³ diyerek Hakk’ın Hâlikiyet sıfatının kadında tecelli ettiğini ilahî bir şekilde açıklamıştır. Kadını Yaratıcı, halik olarak göstermesi, kadının duygu bakımından erkekte daha hassas, gönlü daha çok aşkla dolu, daha duygulu, daha merhametli, daha sabırlı, daha şefkatli, olduğu içindir. Çünkü kadının yaratılışındaki, Hakk’ın tecellisi olan bazı duygular erkeğe göre daha büyüktür. Bu yüzden şeytan kadındaki o eda ve yavaşça sekmeyi, ince perdenin arkasında Hakk’ın tecellisi gibi görmüştür.

“*Kadınlara savaş farz değildir; artık bu savaşa nasıl girebilirler ki bu, en büyük savaştır. Ama pek az olmakla beraber kimi kadının yüreğinde bir Rüstem vardır hani... Meryem gibi gizlenmiştir o. Nitekim yüreksizlik yüzünden kimi erkeklerin bedeninde de kadınlar, kadınlık gizlidir. Kim erliğe hazır değilse o dişilik, o dünyada şekle bürünür. O gün adalet günüdür; adalet, her şeyi yerine koymaktır; ayakkabı ayağıdır, külah başın.*”⁴⁰⁴

Allah kadının kalbine erkekte daha çok muhabbet ve şefkat vermiştir. Çünkü doğurmadaki zorluğu, ana olmanın müşkilatını göze alması için Allah kadını bu tabiatta yaratmıştır. Kadın daha sabırlıdır, erkekte daha çok ızdıraba, acıya dayanır. Kadın, erkeğe nazaran daha uzun ömürlüdür. Hastalıklara erkeklerden daha fazla karşı koyar. Bu vasıflar kadın için Allah’ın bir lütfudur. Çünkü kadın, hislerine hâkim olduğu, nefsanî arzularını yendiği zaman, hak yolunda erkekleri geçer, hakikate erkekte daha çabuk ulaşır.

“*Ey canı bizden, benden kurtulmuş olan! Ey erkek ve kadındaki ruh latifesi! Erkek ve kadın vahdette bir olunca, o bir olan sensin. Âdetleri meydana getiren birler yok olunca, kalan bir, yine sensin. Bu beni ve bizi, kendinle saygı tavlansı oynamak için yarattın; ben ve senler hep bir can olsunlar, sonuçta canana dalsınlar diye.*”⁴⁰⁵

⁴⁰³ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/179, Beyit: 960.

⁴⁰⁴ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/356, Beyit: 1885.

⁴⁰⁵ Mevlânâ, *Mesnevi*, I/94, Beyit: 1785.

Mevlânâ, eserlerinde kadına, önce insan olarak değer vermiştir. Ona göre kadın-erkek farkı bu dünyada vardır. Ruhlar âleminde şekil olmadığından aralarında bir ayırım yoktur.⁴⁰⁶

H. Kadının Fitne Sebebi Olabilmesi

Kadının yüceliği yanında elbette beşeri tarafları ve nefsanî zaafı da vardır. Bunu da Mevlânâ eserlerinde özellikle anlatmıştır. Maalesef birçok kadın da, erkek de, kadındaki bu ilahî değerlerin farkında olmayıp; erkekler kadını hep cinsellikleriyle tanımışlar, kadınlar da çoğu kez hep cinselliklerini ön planda tutmuşlardır. Hâlbuki kadın toplumda dişiliğini gizleyerek, kişiliği ile yerini almalıdır.

“İblis, kaç kere masallar söyler Âdem’e; ama sonunda Havva, ye deyince yer Âdem o meyveyi. Zulüm ve adalet dünyasında ilk kan, Kabil elinden döküldü; döküldü ama kadın yüzünden döküldü. Nuh, tavada kebab kızartmak istedikçe Vahile, tavaya taş atardı. Kadının düzeni, onun işini şaşırır, arı duru öğüt suyunu bulandırır giderdi. Toplumda gizlice haber yollar, bu yol yitirmişlerden dininizi sakının, derdi... Kadın hilesinin sonu yoktur.”⁴⁰⁷

“Nice kişi kadınlarla evlenmekten Karun olmuştur; nice kişi de kadınlarla evlenmekten borçlanmıştır.”⁴⁰⁸

“Bağlı bulunduğum arştan annemin isteği beni yere attı; ‘Aşağı inin!’ buyruldu. O zaman o tam olan olgunluktan bir kocakarının düzeniyle rahim zindanına düştüm. Ruh arştan yeryüzüne getirir; şüphesiz kadınların hilesi büyüktür. İlk düşüşüm de kadın yüzünden, sonraki düşüşüm de. Ruh idim nasıl oldu da bedene büründüm. Sürçmede Yusuf’un şu ağlamasını dinle; ya da o âşık Yakub’a acı; ‘Kardeşlerimden mi ağlayayım, yoksa Âdem gibi beni cennetlerden atan kadınlardan mı?’⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ Celaleddin b. Çelebi, “Hz. Mevlânâ’nın Eserlerinde Kadın Konusuna Kısa Bir Bakış”, *II. Milletler Arası Mevlânâ Kongresi*, Sayı:95, 105.

⁴⁰⁷ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/436, Beyit: 4465–4470.

⁴⁰⁸ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/412, Beyit:3685.

⁴⁰⁹ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/384–385, Beyit: 2795–2800.

“Süslü güzellere aşık olanlar, birbirlerinin kanına ve canına kastetmiştir. Vîs ile Râmîn ve Hüsrev ile Şirin; o aptallar kıskançlıkla neler yaptılar, oku. Âşık yok oldu, sevgili de; kendileri de, hevesleri de hiçtir.”⁴¹⁰

Allah (c.) Kur’an’da bize İblis’in Âdem ve Havva’yı birlikte saptırdığını anlatırken,⁴¹¹ bazı şarkiyatçılar, Âdem (a.)’ın işlediği suçun faturasını Hz. Havva’ya çıkartmıştır. Hatta daha da ileri gitmişler, kocalarına ihanet eden tüm kadınların veballerini Hz. Havva’ya fatura etmişlerdir. Üstelik bu konuda hadisler uydurarak yalanlarına Rasûlullah’ı referans göstermişler, kadını yarım ve hep pasif bir varlık olarak görmüşlerdir.

“O, seni bazen yaratılışına, kötü tabiatına bırakır, seni gümüş, altın, kadın sevdasına düşürür...”⁴¹²

Bu beyitlerden de anlaşılacağı gibi kadının güzelliği, gönlünün sevgi ile dolu oluşu, kolayca hislerine kapılması, şeytanın işine yaramaktadır. Kadın, erkek için fitraten daha çekici olduğu için ve estetik olarak daha güzel ve cazip yaratıldığı için şeytan erkeğin kadına karşı zaafını bilip, bunu kullanmaktadır. Maalesef birçok kadın da, erkek de, kadındaki önemli değerlerin farkında olmayıp; erkekler kadını hep cinsellikleriyle tanımışlar, kadınlar da çoğu kez hep cinselliklerini ön planda tutmuşlardır. Hâlbuki kadın toplumda dişiliğini gizleyerek, kişiliği ile yerini almalı, kendini geliştirebileceği faydalı alanlara yönelmelidir.

“Kadınlara (Nefislere danışın) danışma yapın, sonra onların söylediklerinin aksine hareket edin. Onlara isyan etmeyen kimseler nefeslerini tüketirler (helak olurlar).”⁴¹³

Kadınlara danışmama konusunda şöyle bir hikâye anlatılır: “Bir gün Mevlânâ, ‘Kadınlara danışma yapın, fakat onların dediklerinin aksine hareket edin.’ hadisini açıklıyordu. Buyurdular ki: ‘Bir gün İbn Mesud, Basra’da evinin damında dolaşıyordu. Hanımına: ‘Bu damdan aşağı atlayacağım.’ dedi. Kadın bağırmaya başladı, olmaz dedi. Kocasını dinlemedi ve o yüksek damdan aşağı atladı. Kazara ayağı kırıldı, hastalanıp

⁴¹⁰ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/187, Beyit:1200.

⁴¹¹ Bakara, 2/36.

⁴¹² Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr*, I/18, Gazel:1.

⁴¹³ Mevlânâ, *Mesnevi*, I/132, Beyit:2955.

yatağa düştü. Bu sırada Şam'dan haberciler geldi, kendisine: 'Bu zamanda ileri gelen atlı kahramanların başı sensin. Büyüklere danışarak Osman'ı ortadan kaldırmanız için senin de bulunman lazımdır; çünkü onun aramızda kalması uzun sürdü.' dediler. Bunun üzerine o, "Özrüm açıktır ve zulüm de insanı rüsva edicidir. Halimi görüyorsunuz, hareket edecek mecalim yok.' buyurdu. O ayağının kırılması sayesinde boyun vurmak hadisesinden kurtuldu, boyun vuranlarla beraber bulunmadı. Allah'ın elçisi '...Kadınların söylediğinin aksini yapınız.' sözünde ne kadar isabet etmiştir. Beni böyle bir günah işlemekten kurtardı ve Allah'ın göze görünmez yardımına ulaştırdı." dedi.⁴¹⁴

Burada kadınlarla istişare yapılmaması gibi bir tavsiye ortaya çıkmaktadır. Madem kadınlarla istişare yapılmaz, yapılsa bile söylediklerinin tersi uygulanmalı, neden Hudeybiye'de Rasûlullah eşlerinden birisiyle yaptığı istişare sonunda ihramdan çıkmıştır? Yine Rasûlullah'ın ashabından Zübeyr'in oğlu Abdullah, Haccac'a karşı kıyam hareketini başlatırken, annesi Esmâ (r.) ile istişare etmiş, Esmâ, oğlunu savaşa teşvik etmiş, onun şehit olmasını arzu ettiğini söylemiş, aralarında geçen bu konuşma tarihi bir konuşma olmuştur. Buradan anlaşılıyor ki kadınlarla istişare yapılabilmektedir.

*"Danışmak için seni diriltecek iyi bir diri gerekir, -ama- o diri nerede? Ey yolcu! Yolcuya danış, çünkü kadın görüşü ayağını topallatır."*⁴¹⁵

Beyitte geçen kadın ifadesi "Nefs-i Emmare" nin sembolüdür. Burada Hakk aşığının nefsine değil kâmil bir mürşide uyması, ona bağlanması kastedilmiştir.

*"Savaşta kadının saldırmaması, düşman safını yaramaz; belki de işi büsbütün bozar. Safta onu aslan gibi kılıç tutmuş görsen de eli titrer."*⁴¹⁶

*"Savaş, bir hayalden hayal gibi kaçan her nazik gönüllünün işi değildir. Savaş Türklerin işidir, kadınların değil. Git, kadınların yeri evdir; eve git."*⁴¹⁷

*"...Öyle kişi, kadınlar gibi savaş alanından ve mızraktan uzak olmalıdır."*⁴¹⁸

Erkek, fizik gücüne sahip, cesur ve mücadelecidir. Ailede çalışarak geçimi temin etmek ve adaleti sağlamak öncelikle erkeğe aittir. Aileyi dış tehlikelerden ve

⁴¹⁴ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I/493.

⁴¹⁵ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/90, Beyit:2205.

⁴¹⁶ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/231, Beyit:2455.

⁴¹⁷ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/276, Beyit:3775.

⁴¹⁸ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/277, Beyit:3800.

zorluklardan korumak, ülkesi için savaşmak da onun asli görevlerindedir. Erkeğe ait vazifeler kadından istendiği zaman ona zulmedilmiş olur. Zira kadının fizyolojik, biyolojik ve ruh yapısı itibariyle, erkekten çok farklı olduğu inkâr edilemeyecek kadar açıktır. Böyle bir yaratılış farklılığından kaynaklanan bazı hak ve vazife farklılıkları da gayet tabiidir. Meselâ; erkek kadına nispetle daha güçlü ve daha kuvvetlidir. Kadının bu noktada, erkeğin yapabileceği vazifeyi yapması oldukça zordur. Bu durum, kadın için asla bir eksiklik değildir. Buna karşılık kadın da erkeğe nazaran daha şefkatli, daha merhametli, daha zarif ve daha duygusaldır. Bu noktada da erkek kadınla boy ölçüşemez. Her iki cins de göreceği vazifelerin gerektirdiği kabiliyetlerle donatılmıştır ki, gerçek hak ve adalet de işte budur. Dolayısıyla kadın ve erkeği ayrı ayrı, kendi fitratları içerisinde ele alıp değerlendirme en isabetli yoldur.

Mevlânâ doksan yaşındaki bir kocakarının bile şehvetle dolu olduğuna dikkat çeker.⁴¹⁹ Doksan yaşındaki kocakarı, insanları renk ve kokuya esir eden dünyadır. O kocakarının peşinde olarak sembol edilenler de dünyaya aldanmış olanlardır. *“O çarşaf ve peçe altında çok güzel bir kadın gibi görünür. Hâlbuki o, binlerce kocadan arta kalmış çirkin bir ihtiyar kadındır.”*⁴²⁰

Mevlânâ, dünyayı sadece kocakarıya benzetmemiş *“Üzerinde yaşadığımız şu aşağılık dünya çaresiz kalarak kötü yollara düşen ve para karşılığında kendilerini satan talihsiz kadınlara benzer.”*⁴²¹ diyerek dünyayı tasvir ederken yine kadını sembol olarak kullanmıştır.

*“Başarılı olamayacağı, doğasına ve yaratılışına göre olmadığı için kadınlara cihad farz kılınmamıştır. Cihad-ı asgarda başarılı olamayan kadın cihad-ı ekberde nasıl başarılı olabilir?”*⁴²²

Erkek de kadın da, her iki cins de göreceği vazifelerin gerektirdiği kabiliyetlerle donatılmıştır ki, gerçek hak ve adalet de işte budur. Dolayısıyla kadın ve erkeği ayrı ayrı, kendi fitratları içerisinde ele alıp değerlendirmek en isabetli yoldur. Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir. Verirken de onu ne çok yüceltmiş ne de gülünç duruma

⁴¹⁹ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/121, Beyit:3145; II/335, Beyit:1225.

⁴²⁰ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, I/279, Gazel:268.

⁴²¹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, I/232, Gazel:218.

⁴²² Mevlânâ, *Mesnevi*, II/356, Beyit: 1885.

düşürmüştür. Bundan öte ona verilecek her hak bir haksızlık ve zulümdür. Kadın bir iş yapacaksa, bu mutlaka onun, fizyolojik, psikolojik ve ruhî yapısına uygun olmalıdır.

Mesnevi'de bulunan bu beyitler, kadını küçük düşürmek için değil, kadının tabiatını ve temayülünü belirtmek için söylenmiştir. Kadın erkekten daha duygulu yaratılmasaydı, kalbi sevgi ve şefkatle dolu olmasaydı, dünyada insanlar çoğalmayacaktı. Bir kadın için çocuk doğurmanın ölümü göze almak kadar zor bir şey olduğu bilinmektedir. Çocuğu doğurmak sonra bin bir zorlukla bakmak, uykusunu feda etmek, kendi sütü ile onu büyütme daha neleri neleri feda etmek kolay bir şey değildir. Kadının sevgisinin, şefkatinin ve merhametinin erkekten çok oluşu, onun yalnız çocuklar için değil, eşleri için de Allah'ın bir lütfudur. Çok başarıya ulaşmış büyük insanlar, sanatkârlar, mucitler, başarılarını eşlerinin ihtimamına, şefkatine ve muhabbetine borçludurlar. Bu yüzdendir ki Peygamber Efendimiz bir hadisi şeriflerinde kadının bu vazifesini takdir ederek onu yüceltmış, cenneti anaların ayakları altına koymuştur.

Kadını yücelten Peygamberimiz, aynı zamanda hislerine esir olan, nefsanî duygularını yenmeyen kadından da sakınılmasını emretmektedir. Bir hadislerinde; *“Benden sonra sizin için en korktuğum şey kadınların fitnesidir. Onların yüzünden uğrayacağınız mihnetler, sıkıntılardır. Kadınlardan sakının.”*⁴²³ diye buyurmuştur. Burada kadınların hepsinden değil, fitneye sebep olabilecek kadınlardan uzak durulması tavsiye edilmektedir.

*“Kadınların süzgin bakışları fitnedir; ama sesi de duyuldu mu fitne birken yüz olur. Sesini yükseltmedikçe kadının yalnız bakışının bir faydası yoktur.”*⁴²⁴

*“Akıl, kadın ve erkek üzerinde emniyet ve adalet arar; ancak akıl nerede? Ben kaçıp kadınlara gitsem, Yusuf gibi fitneye düşerim. Yusuf kadından dolayı zindana ve eziyete düştü; ben elli darağacına dağıtılırım. O kadınlar cahillikten bana takılırlar, eşleri benim canıma kasteder. Ne erkeklerden çarem var ne de kadınlardan. Nasıl yapayım? Ne bunlardanım ne onlardan.”*⁴²⁵

⁴²³ Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, Nikâh, II/1834, 674,

⁴²⁴ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/438, Beyit: 4555.

⁴²⁵ Mevlânâ, *Mesnevi*, C:II, Beyit: 3860, s.418.

Toplumda kadının ismi, elbisesi ve gölgesi bile mahrem sayılmış, tesettür için giydiği kıyafetin bile erkekleri tahrik etmemek amacına yönelik olarak eski ve siyah olması öğütlenmiştir. Kadınlar da fitne unsuru olmamak için erkekler kendilerini genç zannetmesin ve ilgi duymasın diye eski elbiseler giymişler, yolda yürürken kambur olarak yürümüşlerdir. Oysa erkek ve kadın arasındaki şiddetli cazibe tuzağı Kuran’da açıklanmış, cazibede eşitliğin olduğu; kadının erkeği tahrik ettiği gibi, erkeğin de kadını etkileyebileceği anlatılmıştır.⁴²⁶

“*Kokmuş yaşlılar, kocalarına kuma verirler; çünkü çirkinlik ve yaşlılıklarını bilirler.*”⁴²⁷ Mevlânâ bazı yaşlanmış kadınların eşlerini evlerine bağlamak için kendi elleriyle kocalarına genç kız aldıklarını da döneminin sosyal olayları arasında anlatmıştır. Ayrıca yaşlanmış kadınların kendilerini genç göstermek için süslandıklarını, kaşlarını aldıklarını, yüzlerindeki buruşuklukları gizlemek amacıyla boya kullandıklarını, fakat bu halleriyle de komik duruma düştüklerini⁴²⁸ belirtmiş ve bu tür kadınlara, geçmişi bırakıp yaşadıkları dönemin kıymetini bilmelerini öğütlemiştir

VII. Mevlânâ’nın Müstehcen Hikâyelere Bakışı

Mevlânâ’nın kadın konusundaki görüşleri, eserlerinden örnek alınarak açıklanırken, onun bazı hikâyeleri müstehcen olarak yorumlanmıştır. Çünkü dar görüşlüler onun bu konudaki hoşgörüsünü anlamakta zorluk çekerlerken, öte yandan dinler üstü, hatta dinle ilgisiz bir dünya vatandaşı gibi kabul etmek isteyenler ise onun İslâmî kimliğini gölgelemek istemişler, kadınlarla ilgili görüşlerini saptırmışlardır. Mevlânâ, şu veya bu şekilde dinî inançlarımıza yenilik getirmiş, hatta İslâmî inanışın dışında kadına bazı haklar tanımıştır, dinde reform yapmıştır gibi yanlış bir fikre kapılmamak için şunu belirtmek gerekir ki “*Ben Kur’an’ın kuluyum, kölesiyim, ben Hazreti Muhammed’in ayağının bastığı yerin toprağıyım.*”⁴²⁹ diyen mutasavvıfımız, Muhammedî yolun dışında olamaz. Kadın konusunda ve ele aldığı başka konularda

⁴²⁶ Yusuf, 12/23–24, 30–31, 33.

⁴²⁷ Mevlânâ, Mesnevi, C:II, Beyit: 675, s.317.

⁴²⁸ Mevlânâ, Mesnevi, C:II, Beyit: 1225–1290, s.335–337.

⁴²⁹ Mevlânâ, Mesnevi, I/17.

İslâmî yoldan ayrılmamaya özen göstermiştir. Mevlânâ'nın görüşüne aykırı düşün inanç, yaşayış ve davranışlar genelde bidat ve hurafelerdir. Aslında Mevlânâ, çeşitli bölgelere yayılan, çeşitli inançlarla bezelen çizgi dışı İslâm anlayışlarını ıslah etmiştir. Mevlânâ kadına verdiği değerle ve kadının konumuna yaklaşımı ve eserlerindeki kadınla ilgili ifadeleriyle her konuda olduğu gibi, kadın konusunda da İslâmî bir tutum sergilemiştir.

Mesnevi'deki hikâyelerin müstehcenliği biraz da bakış açısına bağlıdır. Oradaki sembollerini değerlendirmek lazımdır. Kur'an-ı Kerim'de de semboller vardır. Hanımlarla neden, nasıl ilişki kurulacağına dair açık beyanlar vardır. Bunlar birer irşat metodudur. Bu irşat metodu terk edilemez. Semboller kelimeler gibi değildir. Kelimelerin manası değişir, zamanla unutulur. 100 sene sonra aynı kelime başka manalara çekilebilir, ama semboller değişmez. Buradakiler teşbihtir. Bu teşbihleri hakikat zannedip, bunları müstehcen olarak değerlendirmek yanlıştır. Mesela *Mesnevi*'de eşek ile cariyenin ilişkisine imrenen bir sahibenin durumu anlatılır.⁴³⁰ Bu beyitte Mevlânâ, bir hikayeden yararlanarak halkı eğitmek istemiştir. Çünkü hikâyeyi anlatırken bir beytinde aynen şöyle der:

*“Şehvet meyli, şehvet arzusu gönli sağır ve kör yapınca, eşeği bile Yusuf gibi nurdan meydana gelmiş bir ateş parçası gibi gösterir.”*⁴³¹

Belki de orada eşek dünyayı sembolize etmektedir. Yani dünyayı ölçülü kullanmazsanız sizi parçalar, yer bitirir demek istenmiştir. Şehvet dünyadaki en güçlü timsaldir. Mevlânâ, bu sözleri ile müstehcenliği tarif etmemiştir. Ama insanlar onu müstehcen olarak görmek isterlerse öyle olur. Bundan hikmet ve ders almak isterlerse, hakikî manaları aramak gerekir.

Mesnevi'de anlatılan başka bir hikâyede, Mısır halifesinin, Musul padişahının huri gibi güzel cariyesine âşık oluşunu ve onu almaya giden genç kumandanın, o güzel cariyeye ile olan münasebetini anlatırken, kadının cismanî zevke ne kadar düşkün olduğunu belirtir de “o tatlı ve ay yüzlü güzel, onun erkeklik gücüne şaşır kaldı.” der, sonra aynı cariyenin halife ile buluşması açıklanırken “*Cariye, bir fareden korkan*

⁴³⁰ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/192, Beyit:1333.

⁴³¹ Mevlânâ, *Mesnevi*, II/193, Beyit:1360.

halifenin gevşekliğini görünce kahkaha ile gülmeye başladı.”⁴³² diye hikayeye devam edilir.

Mevlânâ, kadınların beşeri zaafalarını anlatmakla onları hor görmemiştir. İhtiraslar, nefsânî, duygular yalnız kadında değil erkekte de vardır. Erkekler de bu duygulardan arınmış değildir. Kadın da insandır, erkek de insandır. Ne yazık ki günümüzün bazı art niyetli yazarları, başka milletlerin yetiştirdiği yazarlara hayranlık duyarken, bizim milletimizin yetiştirdiği büyükleri küçük görmeye yeltenmekte ve onların düşüncelerini saptırmaya çalışmaktadırlar.

Mevlânâ, açıklamak istediği her konuyu, kendine has bir tarzda, misaller vererek, derin manalı, anlamlı, güzel ve tatlı bir dille anlatmıştır. Mevlânâ, kadını anlatırken onun hem ulvî yönlerini düşünmüş ve kadınlığı yüceltmiş, hem de beşeri zaafını, ihtiraslarını, temayüllerini çok realist bir ifadeyle tasvir etmiştir. Mesnevi’de bir iki hikâyede kadının hislerine mağlup oluşunu, mübalağalı bir şekilde tasvir edişi, ne yazık ki Mevlânâ’yı küçük düşürmek isteyen, art düşünceli bazıları tarafından tenkit edilmiştir.

Mevlânâ’nın anlaşılması için onun yaşadıklarına en azından benzer duygu ve vecdlerin yaşanması gerekir. Bu anlamda Mevlânâ gibi hissetmeden Mevlânâ’yı gerçekten anlayabilmek mümkün olamaz. Nitekim Ali Nihat Tarlan’ın tespitleri bunu destekler mahiyettedir:

“Mevlânâ anlatılmaz, çünkü anlaşılmaz. O sadece mümkün olduğu derece duyulur. Onu anlatmaya çabalayanlar derece derece onun dış çizgilerine yanaşabilenlerdir.”⁴³³

Mevlânâ da, kendisini anlayanların azlığını şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Benim nefesim âlemlerde ne ateşler yakmıştır.

Benim bu fani sözlerimden ne bekalar coşup zuhur etmiştir.

Kulaklar ancak benim sözlerimin dışını anlıyor.

Canımdan kopup gelen feryatları kim anlayacak?”⁴³⁴

⁴³² Mevlânâ, *Mesnevi*, V/278–282, Beyit:3830–3945.

⁴³³ Ali Nihat, Tarlan, *Mevlânâ*, İstanbul 1974, 88.

⁴³⁴ Tarlan, *Mevlânâ*, 5.

Mevlânâ'yı eserlerindeki ifadelerin sadece zahirî ve lügati anlamlarıyla tanımlamak veya yazdıklarının arka planını göz ardı ederek, irfanî derinliğini fark etmeksizin onu söylediklerinden farklı tanıtmak son derece yanıltıcıdır. Mevlânâ, öncelikle İslâm toplumunda yetişmiş, İslâm ilkelerine sıkı sıkıya bağlı bir sûfidir. Onu kelimelerle sınırlandırmak veya onu küçük düşürmeye çalışmak hem onun gerçek fikirlerini, hem de onun beslendiği ulvî zenginliği yok saymak demektir. Yaşar Nuri Öztürk'ün Mevlânâ'yı anlamak hususunda söylediği sözler kayda değerdir:

“Mevlânâ'yı anlamak için geniş anlamda İslam'ı, özel olarak da Kur'an'ı anlamak gerekir. Bunun iki temel sebebi var: Birincisi, Mevlânâ, kültür zemini ve bilgi mirası tamamen Kur'an ve İslam olan bir mistik düşünürdür. İkincisi, Mevlânâ, iman, aşkı ve cezbesi bakımından bir Muhammedî'dir.”⁴³⁵

O halde Mevlânâ'nın eserlerinin yalnızca zahirine bakarak onu temsil ettiği dinin itikadî ve amelî hükümlerine uymayan sıfatlarla nitelendirmek yanlış olmaktadır. O, halka ulaşmak için, mecâzî ifadeler kullanarak teşbih ve temsiller getirmiştir. Çünkü böyle bir üslûp şekli, mücerret meseleleri müşahhas misallerle anlatmayı mümkün kılmaktadır. İşte bu sebeple, bir çok hikmet ehli gibi, Mevlânâ da düşüncelerini halka ulaştırmak için yazdığı eserlerinde mecaz ve istiarelerle dile getirmiştir. Çünkü sembolik olarak ifade edilmeksizin dille açıklanması mümkün olmayan meseleleri anlatmıştır.

Mevlânâ'nın eserlerindeki bazı hikâyeleri saptıranlara karşı bu ibareler bir savunma tutumu gibi algılansa da aslında Mevlânâ'nın koruma ve savunulmaya ihtiyacı yoktur. Her fani gibi o da beka âlemine göçmüştür. O da insandır. Onun da hatası, eksikliği, hatta yanlışlığı olabilir. Bu anlatılan hikâyeleri zahirî anlamda da anlatmış olabilir. Bu onun hiçliği anlamına gelmez. Kur'an dışında hiçbir metin sorgulanamaz değildir. *Mesnevî*'nin de elbette tenkite mahal beyitleri vardır. Ama bu durum onun reddi anlamına gelmemektedir.

---

⁴³⁵ Yaşar Nuri, Öztürk, *Mevlânâ ve İnsan*, İstanbul 1993, 64.

SONUÇ

Bu araştırma, tasavvuf kültüründe ve Mevlânâ'da kadın konusunu belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada, Tasavvuf klasikleri ve sūfî kadınlar hakkında yazılmış eserler gözden geçirilmiş, sūfîlerin kadına bakış açısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kadın bir insanlık gerçeğidir. Değişik inanç ve felsefelerde, toplum ve milletlerde cinsiyet dokusu önemli bir argüman olarak varlığını devam ettirmiştir. Ama İslâm her şeyden önce kadının insanî yapısını ele almış, kul nokta-i nazarından erkekle kadını bir bütünün iki ayrı eşit parçası saymıştır.

İlk velilerden Rabia'nın kadın oluşu, övgüye değer ideal dindar kadın imgesini biçimlendirmeye yardım etmiştir. Erdemli, dindar bir kadına "İkinci Rabia" demek, Müslümanlar arasında eskiden olduğu gibi bugün de yaygın olmuştur. Ancak araştırmalar göstermiştir ki, Rabia istisna değildir ve onun çağdaşı olmasa da erdemleri ve dindarlıklarıyla üstün tutulan birçok sūfî kadın vardır.

Kadın konusundaki yaklaşımlar sūfî düşünürlerin eğilimlerine, meşreplerine ve mensup oldukları tarikatlara göre farklılık göstermektedir. Bu görüşlerde benzer ve farklı yönler olduğu gibi çelişkilerde vardır. Bazen aşağılanmada en aşağı noktaya indirilen, fitne sebebi, nefis ve dünya süsü olarak kadın, bazen de yüceltilerek melek derecesine çıkarılmıştır. Bu sebeple sūfîlerin bu konudaki fikirlerini kesin hatlarla bir noktada toplamak söz konusu olamamaktadır.

Tasavvufî yolculuğunda belirli olgunluğa gelen mutasavvıflar kadını cins olarak değil, insan olarak kabul etmişlerdir. Kadın, tasavvufî yolculuğunda eşine ayak bağı olmamış, kimi zaman onunla omuz omuza yürümüş kimi zaman da ön saflara geçip eşini ve meşhur sūfîleri irşat edebilecek konuma gelmiştir.

Araştırmanın ana konusu Mevlânâ da kadına gelince; onun eserlerini temel alarak yapmış olduğumuz bu çalışmada, onun kadına bakış açısını ve genel Tasavvuf düşüncesindeki yerini ortaya koymaya çalıştık. Onun fikir sisteminde kadının nasıl

görüldüğünü, kadının manevî dünyasına etkisi olup olmadığını, kadın müritlerini araştırıp değerlendirmeye çalıştık.

Çevresinde halkalaşan kitlelere herhangi bir kayıt koymadan birlikte yaşama tecrübesini sağlamaya çalışan Mevlâna, bütün öğretisini insana hitap ederek gerçekleştirmiştir. Bu nedenle onun için asıl olan insandır. İnsanın cinsiyeti, milliyeti yahut dini onu ilgilendirmemektedir. Çünkü bütün insanlar Allah'ın kullarıdır.

Mevlânâ'nın din, dil, ırk ayrımı gözetmediğini, her şeyi ve herkesi Allah'ın tecellisi olarak gördüğünü, kadını tasavvufi düşüncenin dışında tutmadığını görmekteyiz. Ona göre Allah katında cinsiyet yoktur. Dolayısıyla maddî âlemde de cinsiyet ayrımının getirdiği davranış farklılıkları olmamalıdır. Bu nedenle Mevlânâ için kadın öncelikle insandır.

O, eserlerinde hep insanı işlemiş, onu Allah tarafından yaratılan en yüce varlık olarak değerlendirmiştir. Kadın ve erkeğin birbiri için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Kadını toplumdaki soyutlamanın yanlış olacağını, ona yaklaşırken duygularını bilerek yaklaşılması gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle Mevlânâ için kadın öncelikle insandır.

Yetiştirdiği aile çevresinde insana sevgiyi, kadına saygıyı İslâmî bir kaide olarak benimseyip ömrü boyunca böyle yaşayan Mevlânâ, eşine, kızlarına, gelinlerine, manevi evlatlarına aynı incelik ve zarafetle davranmış, aralarında hep sevgi ve adaletle hükmetmiştir. Oğlu Sultan Veled'e zevcesini hoş tutmasını, ona saygı göstermezse kendisini de incitmiş olacağını belirtmiştir. Burada onun ince ruhu, nezaketi ve kadirşinaslığı açıkça görülmektedir.

İleri dünya görüşü ile kadına layık olduğu gerçek değer verilmesi için bir psikolog gibi konuyu inceleyen ve deyişlerinde kadın ruhunun inceliklerine inmeye çalışan Mevlânâ, kadının cemiyet hayatına karışmasından yanadır. Hayatında iki kere evlenmiş ancak hep tek eş ile yaşamıştır. İlk eşinin ölümünden sonra ikinci sefer evlenmiş ve bu eşi ile evli iken varlık âlemine göç etmiştir. Köle kullanmadığı gibi cariye de kullanmamıştır.

Mevlânâ'nın çevresinde kadın müritleri bulunmuş ve Konya'nın ileri gelen kadınlarından çoğu onun dervişi olmuştur. Mevlânâ'nın irşadından yararlanmak isteyen devrin kültürlü kadınları, zaman zaman toplanıp kendisini davet ederek sohbetinden istifade etmişlerdir. Buradan da anlaşılmaktadır ki Mevlânâ, kadınların sevgi ve dostluğunu kazanmıştır.

Onun döneminde her ne kadar kadınların semaya iştirak ettiklerine dair bir rivayet yoksa da kadınların sema meclislerine katılmaya teşvik edildiği, Mevlânâ'nın sema yapışını kadınların izlediği, onun kadınların sevgi ve dostluğunu kazandığı, onları yüceltmek için sohbetlerde bulunduğu, onlarla birlikte olduğu anlaşılmaktadır.

Kadınların Mevlânâ'nın meclislerinde bulunmaları, Mevlânâ'nın kadınların davetlerine icabet etmesi gibi rivayetler, diğer tarikatlara göre Mevlevîliğin içinde kadınların özel bir yerinin olduğunu göstermektedir.

Mevlânâ'nın eserlerinde kadına bakış açısını ele alacak olursak, onun kadını yaratılmış mahluk değil de, sanki yaratıcı, hâlik olarak göstermesi, kadının duygu bakımından erkektekiden daha hassas, gönlü daha çok aşkla dolu, daha duygulu, daha merhametli, daha sabırlı, daha şefkatli, olduğu içindir.

İnsanın ruhunun derinliklerini iyi tanıyan Mevlânâ, kadının baskıyla düzelmeyeceğini, aksine kadındaki bir takım kötü huylara katlanarak erkeğin daha iyi bir yere varacağını, kadının özündeki cevherin de yumuşaklık ve iyi davranışlarla meydana çıkarılmasının mümkün olabileceğini, kavga ve gürültüyle bunun imkansız olduğunu savunmuştur.

Ona göre kadın olsun erkek olsun, her insanın bedeninde, bir hürriyet duygusu gizlidir. Demek oluyor ki, zorlama, insanın fitratına ters düşmektedir. Kuvvetli bir içgüdüye sahip olan kadın insanlığına göre hareket etmesini bilir.

Yine Mevlânâ'ya göre erkeklerin hükmetme konusunda kadınlara olan zaafının geçmişinin çok eskilere dayandığını, erkeğin kadın karşısında nasıl aciz olduğunu kadının aklı ve güzelliğiyle ona galip geldiğini görmekteyiz.

Mevlânâ, vakti gelince evliliğin geciktirilmemesi gerektiğini söylemektedir. Çünkü şehvet, insanın en korkunç düşmanlarından biridir. Bu duyguyu kontrol altına almak için evlenmek gerekmektedir.

Aileye önem veren Mevlânâ'ya göre çocuk gelişiminde anne sütünün çok önemi vardır. Mevlânâ, adeta bir tıp uzmanı gibi konunun önemini insanlara belirtmiştir. Çocuğun anne karnında iken annesinin kanıyla beslendiğini, doğduktan sonra da annesinden faydalanmaya devam ettiğini vurgulamıştır.

Onun bu görüşleri Cenab-ı Hakk'ın güzelliklerini kendinde toplamış bir varlık olarak, kadına karşı duyduğu hayranlığın, saygının ifadesidir. Ama Mevlânâ, kadının yüceliği yanında elbette beşeri taraflarını ve nefsanî zaafalarını da anlatmıştır.

Mevlânâ'nın kadın konusundaki görüşleri, eserlerinden örnek alınarak açıklanırken, onun bazı hikâyeleri müstehcen olarak yorumlanmıştır. Mevlânâ, açıklamak istediği her konuyu, kendine has bir tarzda, misaller vererek, derin manalı, anlamlı, güzel ve tatlı bir dille anlattığı için böyle anlaşmıştır.

Mevlânâ'yı eserlerindeki ifadelerin sadece zahirî ve lügati anlamlarıyla tanımlamak veya yazdıklarının arka planını göz ardı ederek, irfanî derinliğini fark etmeksizin onu söylediklerinden farklı tanıtmak son derece yanıltıcı olabilir.

Mesnevi'de anlattığı hikâyeleri zahirî anlamda da anlatmış olabilir. Bu onun hiçliği anlamına gelmez. Kur'an dışında hiçbir metin sorgulanamaz değildir. Bunlara rağmen Mevlânâ kadına verdiği değerle ve kadının konumuna yaklaşımı ve eserlerindeki kadınla ilgili ifadeleriyle her konuda olduğu gibi, kadın konusunda da İslâmî bir tutum sergilemiştir.

Mevlânâ, kadını anlatırken onun hem ulvî yönlerini düşünmüş ve kadınlığı yüceltmiş, hem de beşeri zaafını, ihtiraslarını, temayüllerini çok realist bir ifadeyle tasvir etmiştir.

Mevlânâ'dan sonra onu ve düşüncelerini devam ettiren Mevlevilikte kadınlar müride olarak hep var olmuş, zengin ve varlıklı olanlar dergâhların ihtiyaçlarına katkıda bulunmuşlardır.

Mevlevilikte kadının konumunu ele alırken Peygamber (s.) zamanında kadına da değinerek kadınların camiye geldiğini, Peygamber (s.) huzurunda oturup hiç çekinmeden sorular sorduğunu dikkate almalıyız. İslâm'da dolayısıyla Mevlevilikte kadın, her zaman baş tacı edilmiş, önemsenmiştir. Şayet pratikte bir takım yanlışlıklar yapılıyor ve aksamalar oluyorsa, bunun hatası ve faturası İslâm'a mâl edilmemelidir.

Sonuç olarak, hakikate giden yolda ciddiyetle yürüyen kadınların bunu yapan erkeklerle aynı konumda bulduklarını söylemek yeterlidir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse ilâhi birlik deryasında ne "Ben" ne de "Sen" olduğu için "Kadın" ya da "Erkek" olmanın bir ayrımı da bulunmamaktadır.

Müslüman kadınların kuvvetli ve yılmaz inançları, İslâm ümmetinin biçimlenmesinde geçmişte olduğu gibi bugün de rol oynamaktadır. Kur'an'da tekrar tekrar müslimîn ve müslimât, mü'minûn ve mü'minât'tan , "Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, iman etmiş erkekler ve iman etmiş kadınlar" dan söz edilir. Aynı dinî emirler, hem erkekler hem de kadınlar için geçerlidir. Silsilelerde yer almasalar da, eser kaleme almamış olsalar da kadının tasavvufî hayatla olan ilişkisi sürekli olmuştur. Bu ilişki günümüzde devam etmektedir. Tasavvuf öğretisinin sürdürülmesinde kadının rolü ve katkısı dikkate değerdir. Manevî yola yönelik ilgi, erkekler kadar kadınlarda da bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Aktaş, Hasan, *Yeni Türk Şiirinde Mevlânâ Okul ve Misyonu*, Yort savul Yayınları, Edirne 2002.

Altuntaş, Fatma, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Süleyman Uludağ, Bursa 1997.

Aşkar, Mustafa, “Ebu Abdurrahman es-Sülemi’nin “Zikru’n-Nisveti’l-Müteabbidati’s Sûfîyyat” Adlı Eserinde Kadın Sûflerin Yeri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII/403–406. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1997.

Atalay, Besim, *Bektaşilik ve Edebiyatı*, sad: Vedat Atilla, Anıt Yayınları, İstanbul 1991.

Attar, Feridüddin, *Tezkiretü’l-evliya*, çev: Süleyman Uludağ, Erdem Yayınları, İstanbul 1991.

Aydın, Mehmet, “Mevlânâ’nın Yaşadığı Devrin Sosyal Yapısı”, 3–5 Mayıs 1986, 2. *Milli Mevlânâ Kongresi*, Konya 1986.

Bahtiyar, Lale, *Bir Melek Olmak “Amerikalı Sûfî Kadınlar”*, çev: Orhan Düz, Gelenek Yayınları, İstanbul 2002.

Bardakçı, Necmettin, “Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın”, *Arayışlar, İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2005, Sayı:13, 31–44.

Bayram, Mikail, *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum*, Damla Ofset, Konya 1994.

Bediüzzaman Fürüzanfer, *Mevlânâ Celaleddin*, çev: Feridun Nafız Uzluk, İstanbul 1986.

Beyhâki, Ebubekr Ahmed b. Hüseyin Musa, *Kitâbü’z-Zühd*, çev: Enbiya Yıldırım, Hâcegân Yayınları, İstanbul 2000.

Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhârî*, çev: Abdullah Feyzi Kocaer, İmaj Baskı, İstanbul 2004, c. I-II.

Bursalı, Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1972, c: I-II.

Bursalı, Mustafa Necati, *İstanbul ve Anadolu Evliyalari*, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1992, c.I-II.

Büyükörükçü, Tahir, *Hakiki Vecesiyle Mevlânâ ve Mesnevî*, Çağaloğlu Yayınları, İstanbul, tarih yok.

Can, Şefik, *Mevlânâ, Hayatı Şahsiyeti ve Fikirleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1995.

Cebecioğlu, Ethem, “Prof. Nicholson’ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri”*Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1987, XXIX/ 387–406.

Cebecioğlu, Ethem, “Psiko-Tarih Açısından Farklı Ruhî Tekâmül Mertebelerinin Mevlânâ’nın Anlaşılmasındaki Rolü-Metodolojik Bir Yaklaşım”, *Tasavvuf Dergisi*, “Mevlânâ Özel Sayısı”, Erkam Matbaa, Ankara 2005, Sayı: 14, 29–54.

Celaledin b. Çelebi, “Hz. Mevlânâ’nın Eserlerinde Kadın Konusuna Kısa Bir Bakış”, *II. Milletler Arası Mevlânâ Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 3–5 Mayıs 1990, Sayı:95, 103–107.

Demirci, Mehmet, *Mevlânâ’dan Düşünceler*, Akademi Kitabevi, İzmir 1997.

Derin, Süleyman, “Tasavvufî Yolda İlerlemeye Bir Engel Olması Açısından Evliliğin Reddi ve Manevi Evlilik”, *Tasavvuf Dergisi*, Sayı: 6, Ankara 2001.

Ebu Nuaym el-İsfahani ve Ebu’l-Ferec İbnü’l-Cevzi, “Hilyetu’l-Evliya ile Sıfatü’s-Safve”, *Sahabe’den Günümüze Allah Dostları*, çev: Said Aykut-Enver Güneç-Yahya Atak-Abdülhamid Birişik-Fuat Aydın, Şule Yayınları, İstanbul 1996–2000.

Ebu Talib el-Mekkî, *Kâtü’l-kulûb*, ter: Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, Semerkand Yayıncılık, İstanbul 2003, I/IV

Eflâki, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1964, c. I-II.

Erol, Bünyamin, *Hz. Aişe’nin Sahabeye Yöneltiği Eleştiriler*, Ankara 2000.

Gazali, Muhammed b. Muhammed, *İhya-u Ulumid’din*, çev: A.Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975.

Genç, Vedat, *Mevlânâ ile İlgili Yazılardan Seçmeler*, MEB Yayınları, Çağdaş Yazarlar Dizisi, İstanbul 1994.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ Celaledin*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1959.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1983.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Fîhi Mâ Fîh ve Mecâlis-İ Seba'dan Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

Helminski, Camille Adams, *Sûfî Kadınlar-Saklı Bir Hazine*, Dharma Yayınları, İstanbul 2004.

Hilmi, Mahmut, "Mevlânâ Celaleddin er-Rumi", *4.Milli Mevlânâ Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1989, 147–152.

İbn Arabî, *İlahi Aşk*, çev: Mahmut Kanık, İstanbul 1993.

İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, şerh: Ahmet Avni Konuk, haz: Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın, İstanbul 1989, c. I-IV.

İz, Mahir, *Tasavvuf*, Kitabevi Yayınları İstanbul 1995.

Kanar, Yüksel, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinden Seçmeler*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 1992.

Kara, Mustafa, *Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002.

Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1958.

Kara, Mustafa, "Annemarie Schimmel ve Allah'ın Ayetleri", *Tasavvuf Dergisi* "Mevlânâ Özel Sayısı", Erkam Matbaa, Ankara 2005, Sayı:14, 25–27.

Karakoç, Sezai, *Mevlânâ*, II. Baskı, İstanbul 1999.

Kökçe, Halime, *Kadın Oradaydı*, "Geçmiş ve Gelecek Arasında Hz. Hatice", Elest Yayınları, İstanbul 2004.

Köprülü, A.Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1991.

Küçük, Hülya, "Tasavvufta Kadın", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 1997, Sayı:7, 389–398.

Küçük, Sezai, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yayıncılık, İstanbul 2003.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevi*, haz: Adnan Karaismailoğlu, İmaj Baskı, Ankara 2004, c:I-II.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevi*, ter: Şefik Can, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997, c:I-II

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Fihi Mâ Fîh*, ter: Ahmed Avni Konuk, haz: Selçuk Eraydın, İz Yayınları, İstanbul 2003.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr*, haz: Şefik Can, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, c.I-IV.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mektuplar*, çev: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap ve Aka Kitabevleri, Yeni Matbaa, İstanbul 1963.

Molla Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, ter: Lâmiî Çelebi, haz: Süleyman Uludağ- Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 1998.

Nevevî, Muhyiddîn, Riyâzü's-sâlihîn, çev: Kıvamüddin Burslan, Hasan Hüsnü Erdem, Ankara 1981, c. I-III.

Ocak, Ahmed Yaşar, *Türk Sûfiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

Önder, Mehmet, *Gönüller Sultanı Hazreti Mevlânâ*, Fatiş Yayınevi, İstanbul 1961.

Öngören, Reşat, "Mevlânâ'nın Osmanlılar'daki Etkileri", *Altınoluk Aylık Dergi*, 1996, Sayı:160.

Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddin Rumî", *İslâm Ansiklopedisi*, İslâm Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul 2004, c:29/441-447.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Mevlânâ ve İnsan*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1993.

Sancar, Aişe Aslı, *Osmanlı Toplumunda Kadın ve Aile*, Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.

Schimmel, Annemarie, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999.

Sipehsâlar, Feridun b. Ahmed, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977.

Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, "Abdülbaki Gölpınarlı'nın Önsözü", çev: Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara 1976.

Sunar, Cavit, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ankara 1978.

Sühreverdi, Ebu Hafs Şihabüddîn Ömer, *Avarif Tasavvufun Esasları*, çev: H. Kamil Yılmaz -İrfan Gündüz, İstanbul 1990.

Süzer, Fatma, *Kadın Oradaydı*, “Merhametin Beşiği: Hz. Fatıma”, Elest Yayınları, İstanbul 2004.

Şahin, İnci, *Kadın Oradaydı*, “Hz. Aişe”, Elest Yayınları, İstanbul 2004.

Tarlan, Ali Nihat, *Mevlânâ*, Hareket Yayınları, İstanbul 1974.

Tevfik Ebu İlm, *Hz. Fatıma*, çev: Burhan Başak, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.

Timurtaş, F. Kadri, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul 1981.

Top, H. Hüseyin, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2001.

Uludağ, Süleyman, *Sûfî Gözüyle Kadın*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.

Yakıt, İsmail, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993.

Yaşar, Selâhaddin, *Mevlânâ, Hayatı, Sanatı, Tefekkürü*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1985.

Yavuz, Yunus Vehbi, *Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü*, Bayrak Yayınları, İstanbul 1999.

Yeniterzi, Emine, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

Yılmaz, H. Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000.